



Mannréttindi barna í íþróttum

-Meistararitgerð til Mag. jur. prófs í lögfræði -

Hanna Borg Jónsdóttir

Lagadeild

Félagsvísindasvið

Umsjónarkennari: Hrefna Friðriksdóttir dósent

Maí 2011



HÁSKÓLI ÍSLANDS

EFNISYFIRLIT

1. Inngangur	4
2. Almennt um íþróttir og börn	7
2.1. Ágæti íþróttar.....	7
2.2. Íþróttir og börn í gegnum söguna.....	8
2.2.1. <i>Próun réttinda barns</i>	8
2.2.2. <i>Próun íþróttar</i>	10
2.2.3. <i>Fæðing réttinda barna í íþróttum – ný fræðigrein</i>	12
2.2.4. <i>Rannsóknir og gögn um mannréttindi barna í íþróttum</i>	14
2.3. Barnasáttmálinn og íþróttir.....	16
2.3.1. <i>Almenn atriði</i>	16
2.3.2. <i>Almennar meginreglur</i>	17
a) 2. gr. – Jafnræðisreglan	18
b) 3. gr. – Það sem barni er fyrir bestu	19
c) 6. gr. – Réttur til lífs, afkomu og þroska	20
d) 12. gr. – Virðing fyrir sjónarmiðum barns	21
2.3.3. <i>Réttur og skyldur foreldra</i>	22
a) 5. gr. – Réttur til leiðsagnar og handleiðslu foreldra.....	22
b) 18. gr. – Ábyrgð foreldra á uppeldi og þroska	22
c) 9. gr. - Vernd gegn aðskilnaði frá foreldrum.	23
2.3.4. <i>Réttur barna til verndar</i>	23
a) 19. gr. – Vernd gegn ofbeldi, misnotkun og vanrækslu	23
b) 37. gr. - Um refsingu barna.....	25
c) 34. gr. – Vernd gegn kynferðislegri hagnýtingu og misnotkun	25
d) 33. gr. – Vernd gegn misnotkun ávana- og fíkniefna	26
e) 32. gr. – Vernd gegn efnahagslegri misnotkun, þ.m.t. vinna barna	26
f) 35. gr. – Vernd gegn sölu og brotnámi barna og verslun með börn	27
g) 36. gr. – Vernd gegn annarri misnotkun barna	27
2.3.5. <i>Réttur til heilsu</i>	28
a) 24. gr. – Réttur til heilsu.....	28
b) 27. gr. – Réttur til lífsafkomu og þroska.....	28
2.3.6. <i>Félags- og menningarleg réttindi</i>	29
a) 28. og 29. gr. – Réttur til menntunar og markmið.....	29

b) 31. gr. – Réttur til frítíma, tómstunda og menningararlífs	30
2.3.7. <i>Borgaraleg réttindi</i>	31
a) 13. gr. – Tjáningarfrelsí.....	31
b) 16. gr. – Vernd einkalífs	32
c) 17. gr. – Réttur til upplýsinga.....	33
3. Helstu mannréttindabrot gegn börnum í íþróttum.....	34
3.1. Hætta á mannréttindabrotum.....	34
3.2. Ofbeldi gegn börnum í íþróttum.....	35
3.2.1. <i>Oftþjálfun og meiðsli</i>	36
3.2.2. <i>Líkamlegt ofbeldi</i>	40
3.2.3. <i>Andlegt ofbeldi</i>	42
3.2.4. <i>Kynferðisleg misnotkun</i>	47
3.2.5. <i>Ofbeldi af hálfa jafninga</i>	52
3.2.6. <i>Áhættutaka barna</i>	54
3.3. Notkun lyfja og ólöglegra bætiefna.....	56
3.4. Vanræksla.....	59
3.4.1. <i>Vanræksla og menntun</i>	59
3.4.2. <i>Vanræksla og fritími, tómstundir, þátttaka í menningararlífi, hvild og leikur</i>	61
3.4.3. <i>Vanræksla og réttur barns til að njóta fjölskyldu sinnar</i>	63
3.5. Efnahagsleg misnotkun	63
3.5.1. <i>Vinnuprælkun barna</i>	64
3.5.2. „ <i>Sala</i> “ á efnilegum íþróttamönnum	67
3.6. Börn sem sjálfstæðir einstaklingar og einkalíf.....	72
3.6.1. <i>Rétturinn til einkalífs</i>	73
3.6.2. <i>Virðing fyrir sjónarmiðum barnsins og tjáningarfrelsí</i>	75
3.7. Hvernig má koma í veg fyrir mannréttindabrot á börnum í íþróttum?.....	77
3.7.1. <i>Gagnasöfnun</i>	77
3.7.2. <i>Fræðsla</i>	78
3.7.3. <i>Bætt eftirlitskerfi og bættar reglur innan íþróttahreyfingarinnar</i>	78
3.7.4. <i>Notkun lágmarksaldurs</i>	79
4. Mannréttindi barna í íþróttum á Íslandi.....	81
4.1. Ísland og barnasáttmálinn.....	81
4.2. Lög og reglur	82
4.2.1. <i>Almennt um vernd barna í íþróttum</i>	82

<i>4.2.2. Íslensk lagaákvæði er varða möguleg mannréttindabrot innan íþrótta</i>	86
a) Ofbeldi gegn börnum	86
b) Notkun lyfja og „bætiefna”	88
c) Vanræksla á rétti barna til menntunar	89
d) Vanræksla á rétti barnsins til frítíma, tómstunda, þátttöku í menningarlíf, hvíldar og leiks	90
e) Réttur barns til að njóta fjölskyldu sinnar	92
f) Vinnuþrælkun barna	92
g) „Sala” á efnilegum íþróttamönnum	94
h) Rétturinn til einkalífs	95
i) Virðing fyrir sjónarmiðum barnsins og tjáningarfrelsi	96
<i>4.3. Hverjir bera lagalega ábyrgð?</i>	97
<i>4.3.1. Ábyrgð foreldra</i>	97
<i>4.3.2. Ábyrgð þjálfara og annarra aðstandenda íþróttastarfsins</i>	98
<i>4.3.3. Ábyrgð almennings</i>	100
<i>4.3.4. Ábyrgð hins opinbera</i>	101
<i>4.4. Framkvæmdin – straumar og stefnur</i>	103
<i>4.4.1. Stefur íþróttasamtaka um þjálfun barna og unglings</i>	103
a) Stefnuvirlýsing KSÍ um þjálfun barna og unglings	103
b) Stefna SSÍ	104
c) Stefna innan fimleika	105
d) Afreksstefna ÍSÍ	105
<i>4.4.2. Ísland best í heimi! Eða hvað?</i>	106
a) Er einhver hætta á slíkum brotum hér á landi?	107
b) Reynslusögur íslenskra barna í íþróttum	110
<i>4.5. Umræður - Er breytinga þörf?</i>	111
<i>5. Lokaorð</i>	115
HEIMILDASKRÁ	119
VIÐAUKI I	125
VIÐAUKI II	126

1. Inngangur

Íþróttir eru almennt viðurkenndar sem jákvæður þáttur í lífi barna. Þær þykja stuðla að almennu heilbrigði og félagslegum þroska og því þykir það gott uppeldi að gefa börnum sínum tækifæri á einhvers konar íþróttaiðkun. Hið opinbera, frjáls félagasamtök og almenningur í samfélaginu reynir með ýmsum leiðum að hvetja sem flesta til að vera með, jafnt börn sem fullorðna. Hér verður góðum áhrifum íþróttta ekki neitað, þvert á móti. Hér verður litið á leyndar skuggahliðar, sem fylgt geta stífri íþróttaiðkun barna. Þó að aðeins lítill hluti þeirra barna sem stunda íþróttir verði fyrir því að brotið sé gegn rétti þeirra, nægir það til þess að ekki sé hægt að líta framhjá því. Lengi hefur mátt skýla ofbeldi og misnotkun bak við nafn íþróttarinnar þar sem ímynd íþróttta hefur verið svo jákvæð og sterk að ekki hefur verið tekið eftir hættunum. En þó ímyndin sé góð eru íþróttir ekki „friðað svæði” fyrir brotum og þarf m.a. að gæta sérstakrar varúðar þegar kemur að þjálfun afreksbarna í íþróttum. Svo virðist sem möguleg mannréttindabrot gegn afreksbörnum í íþróttum séu lítt þekkt vandamál og lítið hafi verið tekið á þessu í lögum.

Þetta nýja sjónarhorn á íþróttaiðkun barna, að þar geti falist brot á réttindum barna, hefur verið að taka á sig mynd frá því 1990, í kjölfar þeirrar þróunar að íþróttir barna og markmið innan þeirra urðu sífellt alvarlegri, hlutverk leiksins varð sífellt minna og markaðssetning og peningar fóru að spila stærra hlutverk á þessu sviði. Í dag er sýn almennings á líf afreksfólks í íþróttum sú að því fylgi peningar og frægð. Bæði foreldrar og börn smitast og draumar kvikna. Vægi þess að vera með er orðið minna og markmiðið verður að skara framúr, komast á verðlaunapall og geta í framtíðinni haft íþróttir að sínu lifibrauði. Börnin dreymir um að snerta gullpeninginn, en foreldrana að geta sagst eiga „gulldrenginn eða –stúlkuna”. En leiðin á toppinn getur verið grýtt. Snemma heltast úr lestinni börn sem hafa ýmist ekki nægilega góða líkamlega burði, fjárhagslegan stuðning eða aðstöðu, einbeitingu eða vilja til að skara fram úr. Líklegra er að íþróttir í þeirra lífi verði fremur í hlutverki létrar afþreyingar og því sé það ólíklegra að brotið verði á rétti þeirra í nafni íþróttta, þó að vissulega geti áköf höfnunartilfinning fylgt því að fá ekki að vera með í „besta” liðinu. Hér verður umfjöllunin fyrst og fremst miðuð að þeim börnum sem líkleg þykja til afreka. Þar sem þau hefja umfangsmiklar æfingar við ungan aldur, sem haft geta mikil áhrif á líf þeirra, eru þau í meiri hættu á því að brotið sé á þeim í nafni íþróttaaafrekanna.

En hver geta þessi mannréttindabrot verið og hvernig tengjast þau íþróttinni? Hér verður Samningur Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins (hér eftir nefndur barnasáttmálinn eða SRB) hafður að leiðarljósi þegar þetta er kannað. Meðal brotanna sem sérstök hætta þykir á

eru líkamlegt ofbeldi, sem getur t.d. falist í ofþjálfun, andlegt ofbeldi og kynferðisleg misnotkun. Einnig misnotkun ólöglegra efna og efnahagsleg misnotkun, m.a. með því að selja unga íþróttamenn landa á milli og vinnuþrælkun. Þá getur einnig verið hætta á að brotið sé á rétti barnsins til einkalífs, vanræksla annarra réttinda á borð við réttinn til menntunar og réttinn til að eiga frítíma. Þá er hætta á vanrækslu á þeim rétti barnsins að virðing sé borin fyrir sjónarmiðum þess, en gífurlegur þrýstingur frá foreldrum eða þjálfurum getur valdið því að rödd barnsins hverfur og brotið er á rétti þess til að tjá sig.

Í riti þessu verður helsta áherslan lögð á að kanna öll þessi brot í tengslum við íþróttina, með hjálp skrifa fræðimanna sem standa fremstir í flokki á þessu sviði og hafa með mikilli elju og dugnaði stuðlað að vitundarvakningu um efnið á undanförnum 20 árum. Meðal þeirra eru Celia Brackenridge, sem hefur verið leiðandi í fræðiskrifum um barnavernd í íþróttum og leiddi m.a. hóp fræðimanna er vann fyrir UNICEF að skýrslunni „*Protecting Children from Violence in Sport: A Review with a Focus on Industrialized Countries*“ og Paolo David, sem gaf út bókina *Human Rights in Youth Sport* árið 2006, sem var fyrsta bókin sinnar tegundar.

Þegar brot af þessu tagi eru nefnd í tengslum við íþróttir barna koma helst upp í hugann lönd á borð við Kína, þar sem u.b.b. 2/3 hlutar atvinnuþróttamanna eru börn og 400.000 börn eru þjálfuð í 3.000 íþróttaskólum¹. En hvað með lönd á borð við Ísland? Hverjir eru straumar og stefnur í íslenskum íþróttum þegar kemur að þjálfun barna? Getur verið að hér á landi sé brotið á börnum í nafni þjálfunar og hárra markmiða? Hér verður ekki gerð félagsfræðileg könnun á því, þó að kannað verði lauslega hvort auðvelt sé að finna þess dæmi, m.a. með því að taka viðtöl við einstaklinga sem þjálfuðu stíft sem börn. Hins vegar verður kannað hvort að þau lög og þær reglur sem eiga við um íþróttir hér á landi séu nægilega skilvirk til að taka á brotum af þessu tagi. Er þörf á slíkum reglum? Er hættan hér til staðar? Ef svo er, er löggjafinn meðvitaður um slíka hættu og eru viðbrögð skilgreind? Kveða lögin svo á um að einhverjir séu dregnir til ábyrgðar ef „afreksþjálfun“ barna gengur svo langt að hún bitnar á grunnréttindum þeirra? Skoðuð verður lagaleg ábyrgð foreldra og þeirra grundvallarskyldur gagnvart börnum sínum en einnig verður könnuð lagaleg ábyrgð íþróttafélaganna og starfsmanna innan þeirra, ábyrgð ríkisins og ábyrgð almennings að þessu leyti.

Barnasáttmálinn hefur ekki verið lögfestur hér á Íslandi en fullgilding hans felur þó í sér að Ísland er skuldbundið að þjóðarétti til að virða og uppfylla ákvæði hans. En eru þær helstu reglur sem sáttmálinn boðar tryggðar í íslenskum lögum? Er sérstök ástæða til að mæla með

¹ Fan Hong: *Innocence Lost: Child Athletes in China*, bls. 46.

því að Barnasáttmálinn verði lögfestur hér á landi til að tryggja betur mannréttindi barna í íþróttum? Hér verður svara við þessum spurningum leitað.

Uppsetning ritsins verður með þeim hætti að fyrst verður í kafla 2.1. stuttlega drepið á þeirri jákvæðu ímynd sem fylgir íþróttum og þeim jákvæðu áhrifum sem þær eru almennt taldar hafa á börn og unglings. Er þessi háttur hafður á til að tryggja að það komist til skila að hér er tilgangurinn ekki sá að gera lítið úr því góða sem íþróttir boða. Í kafla 2.2. verður svo rakin sú þróun sem orðið hefur á réttindum barna í gegnum söguna og þá verða raktar þær áherslubreytingar sem orðið hafa varðandi íþróttaiðkun barna á undanförnum áratugum. Fræðigreinin um mannréttindi barna í íþróttum verður svo kynnt til sögunnar og helstu rannsóknir og gögn kynnt. Í kafla 2.3. verður sjónum beint að Barnasáttmálanum og þeim ákvæðum hans sem geta haft sérstaka þýðingu fyrir afreksbörn í íþróttum. Í 3. kafla verður svo hugað að þeim helstu mannréttindabrotum sem hætta er á að framin séu gegn börnum í nafni íþróttarinnar. Litið verður til þess hvernig brotin tengjast íþróttaiðkuninni og verða ákvæði barnasáttmálands, sem áður sagði, höfð að leiðarljósi. Í lok kaflans verður því svo velt upp hvernig megi mögulega koma í veg fyrir slík brot. Í 4. kafla verður sjónum svo beint að Íslandi og stöðunni hér á landi hvað þessi mál varðar. Íslensk lagaumgjörð verður könnuð með tilliti til þess hvort að hún bjóði upp á úrræði og viðbrögð þegar áður kynnt mannréttindabrot eiga sér stað innan íþróttanna. Verður sérstaklega kannað hverjir beri lagalega ábyrgð í kafla 4.3. Í kafla 4.4. verða yfirlýstar stefnur og straumar íþróttahreyfingarinnar hvað varðar þjálfun barna og unglings kannaðar og það skoðað hvort áþreifanleg hætta á áðurkynntum brotum sé fyrir hendi hér á landi. Að lokum verður þeirri spurningu velt upp hvort breytinga sé þörf.

2. Almennt um íþróttir og börn

Íþróttir hafa mismunandi þýðingu í hugum manna. Hér eru íþróttir skilgreindar sem allar tegundir hreyfingar sem stuðla að góðu líkamlegu ástandi, andlegu heilbrigði og félagslegum samskiptum. Þetta getur átt við um ýmsa afþreyingu og leik en hér verður leikur án reglna og eftirliti fullorðinna skilinn frá og einblínt verður á skipulagðar íþróttir. Þær fela í sér reglur, siði og stundum keppni.²

2.1. Ágæti íþrótta

Íþróttir skipta máli. Þær eru mikilvægar vegna þeirra jákvæðu áhrifa sem almennt fylgja þeim, bæði fyrir börn og fullorðna. Milljónir barna allsstaðar um heiminn stunda skipulagðar íþróttir í hverri viku. Ennþá fleiri stunda óformlegar íþróttir í hópi vina á götum úti, á skólalóðinni í frímínútum eða heima við svo dæmi séu tekin. Hvöt til þessarar iðju er í flestum tilvikum gleðin sem fylgir leiknum, og er það viðurkennt sem mikilvægur þáttur í þroska barna að þau fái frelsi og tækifæri til að leika sér, sbr. 31. gr. barnasáttmálans. Auk þess að vera í uppáhaldi meðal barna, skila íþróttir milljörðum dollara inn í efnahagskerfi heimsins á ári hverju. Vegna þessara kosta og fleiri til, eru íþróttir viðurkenndar af stjórnvöldum sem mikilvægur þáttur í allri stefnumótun og eru þær taldar mikilvægt tæki til að ná ýmsum félagslegum-, menningarlegum og pólitískum markmiðum, þar á meðal:

- *Bætt heilsufar* – íþróttaiðkun minnkar offitu barna, hjartasjúkdóma og sykursýki og eflir hreyfingu.
- *Félagsleg aðlögun* – íþróttir stuðla að jafnrétti og umburðarlyndi fyrir mismunandi menningu og trú.
- *Menntun, sjálfssstyrking og félagslegur broski* – íþróttir kenna leiðtogaða færni, bæta sjálfstraust og draga úr líkum þess að unglingsstúlkur verði þungaðar.
- *Lækkuð glæpatíðni*³

Af sömu ástæðum hafa margar alþjóðlegar stofnanir á borð við UNICEF, notað íþróttir sem lið í áætlunum sínum um þróunaraðstoð.⁴ Sem dæmi má nefna að árið 2001 réði Ban Ki Moon, núverandi framkvæmdarstjóri Sameinuðu þjóðanna, til sín sérstakan ráðgjafa sem tengir íþróttir við þróunarvinnu og frið (e. Special Adviser on Sport for Development and

² Protecting Children from Violence in Sport, bls. 3.

³ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 1.

⁴ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 1.

Peace). Sá er fyrst gengdi stöðunni hét Adolf Ogi, en hann var áður forseti Sviss.⁵ Hans sýn á íþróttir fyrir þróun og frið var þessi:

Sport teaches life skills. Sport remains the best school of life. With sport, young people learn: to manage victory; to overcome defeat; to become team players and to be reliable and gain the other team members' confidence; respect for opponents and the rules; that for good results regular training is needed; and, to know their limits and themselves better. The positive lessons and values of sport are essential for life.⁶

Knúnar af sams konar sannfæringu, hafa fjölmargar alþjóðastofnanir kynnt ýmis konar íþróttatengd verkefni og vinnu sem ætlað er að stuðla að friði, þróun og mannlegri reisn.⁷ Íþróttir eru því einnig mikilvægar til að ná alþjóðlegum markmiðum.

2.2. Íþróttir og börn í gegnum söguna

2.2.1. Próun réttinda barns

Hugmyndir fólks um hvað það þýðir að vera barn hafa þróast gífurlega í gegnum tíðina. Ekki þarf að fara mörg ár aftur í tímann til að finna dæmi sem sýna að rík áhersla var lögð á gildi vinnu barna og unglings. Allt fram að síðustu áratugum 20. aldarinnar var á Íslandi algengt að börn, allt frá 6-7 ára aldri væru send í vist í sveit á hverju sumri. Þar beið þeirra mikil vinna, en þannig áttu börnin að læra ýmislegt um lífið. Allt fram og yfir aldamót var ekki óalgengt að ungar barnfóstrur, 12-14 ára, oft með barnfóstruskírteini frá Rauða Krossinum upp á ermina, væru með 4-6 börn í vist á hverju sumri. Ekki skal hér lagt mat á það hvort að þetta hafi gert þessum vinnandi börnum gott eða slæmt, en ljóst er að þetta væri ekki viðurkennt á Íslandi í dag. Viðhalda skal og vernda sakleysi æskunnar sem lengst og þó að börnin fái að vinna að einhverju leyti er því haldið í skefjum eins og hægt er og haft með því mun meira eftirlit en áður var. Vissulega er til staðar barnavinna og barnaþrælkun úti í heimi og er það þekkt vandamál en hugmyndir um vinnu íslenskra barna eru samt sem áður gott dæmi um þá viðhorfsbreytingu sem orðið hefur til barna og réttinda þeirra á undanfornum áratugum.

Umræðan um réttindi barna hófst undir lok 19. aldar og þróaðist síðan hratt á 20. öldinni, sem hefur verið kölluð „old barnsins“. Áður var hefðbundið að líta á barnið sem ósjálfstæðan, valdalausan einstakling sem háður var öðrum um allt sem gerði það að verkum að oft var það fórnarlamb aðstæðna.⁸ Litið var á börn sem eign foreldra sinna.⁹ Vangaveltur og umræður um mannréttindi og að hve miklu leyti barn væri, eða ætti að vera, í annarri stöðu en

⁵ Richard Julianotti: „Human Rights, Globalization and Sentimental Education: The Case of Sport”, bls. 63.

⁶ Adolf Ogi: *Sport and Development International Conference Address*.

⁷ Richard Julianotti: „Human Rights, Globalization and Sentimental Education: The Case of Sport”, bls. 63-64.

⁸ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 290.

⁹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 36.

fullorðinn einstaklingur jukust um allan helming á 20. öldinni. Snerist umræðan um hvort barn ætti að hafa önnur eða sömu, minni eða meiri réttindi en fullorðnir einstaklingar og einnig um það að hvaða leyti barn ætti að geta beitt réttindum sínum sjálft og hvernig það gæti haft áhrif á hvernig þeim væri beitt. Auk vakningaránnar á því að börn þyrftu sérstaka vernd jókst virðing fyrir getu og hæfni barnsins og hugmyndir kvíknuðu um stöðu barns sem einstaklings með eigin réttindi. Smám saman jókst áherslan á að börn væru hæfir einstaklingar sem ættu rétt á að taka þátt í samfélaginu og ákvörðunum um eigið líf. Í þessu samhengi vöknuðu einnig spurningar um stöðu foreldranna, hvernig haga ætti sambandinu á milli réttinda barnsins, skyldum og réttindum foreldranna og skyldum hins opinbera. Kom í ljós að erfitt var að finna skýr svör við þessum spurningum og því var erfitt að finna réttindum barna stað í samfélaginu.¹⁰

Á þriðja áratug 20. aldar, fór fyrst að koma fram alþjóðleg viðurkenning á réttindum barnsins. Þá unnu frjálsu félagasamtökin Save the Children International Union að ályktun er Þjóðarbandalagið samþykkti síðan með svokallaðri Genfaryfirlýsingu árið 1924. Snerist hún um að börn ættu skilið allt hið besta sem mannkynið gæti boðið þeim og útlistaði í fimm meginreglum rétt barns til umönnunar og verndar. Sameinuðu þjóðirnar gáfu svo út svipaða ályktun árið 1948. Árið 1959 gáfu svo Sameinuðu þjóðirnar yfirlýsingum um réttindi barnsins, en hún varð síðar grundvöllur að hugmyndinni um sérstakan samning um réttindi barnsins. Yfirlýsingin gaf til kynna þá breyttu skoðun að börn væru ekki aðeins þöglir viðtakendur sem forráðamenn máttu fara með eftir sinni hentisemi, heldur hefðu þau þegnréttindi og gætu notið sérstakra réttinda og frelsis. Hafa skyldi að leiðarljósi það sem væri barninu fyrir bestu og rétt þess til að alast upp innan fjölskyldu. Í ljósi hörmunga og afleiðinga heimstyrjaldanna tveggja skyldi lögð áhersla á þörf barna fyrir sérstaka vernd og umönnun.¹¹

Hvorug þessara yfirlýsinga var bindandi að þjóðarétti og því kvíknaði smám saman sú hugmynd að gera bindandi alþjóðasamning um réttindi barnsins. Var aðdragandi þessa samnings bæði langur og grýttur þar sem hvorki var sátt um hvort þörf væri á samningnum né um hvernig staðið skyldi að honum væri hann gerður. Þeir sem ekki töldu þörf á samningnum héldu því fram að almennir mannréttindasamningar sem gerðir höfðu verið tryggðu alla einstaklinga, þ.á.m. börn og því væri ekki þörf á sérstökum samningi fyrir svo afmarkaðan hóp mannkyns. Á móti bentu aðrir að umræddir samningar veittu ekki heildstæða sýn á réttindi einstaklingsins og að börn væru einmitt afmarkaður hópur sem þyrfti á sérstakri vernd að halda vegna ólíkra þarfa. Að lokum ákvað mannréttindaráð Sameinuðu þjóðanna, árið

¹⁰ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 290-291.

¹¹ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 291-292.

1979, að setja upp opinn vinnuhóp til að vinna að samningi um réttindi barnsins. Vann hópurinn í 10 ár að undirbúningi og frágangi samningsins sem var loksins samþykktur árið 1989 en þá voru 30 ár liðin frá útgáfu yfirlýsingarinnar um réttindi barnsins.¹² Samningurinn er einn yfirgripsmesti alþjóðasamningur sem gerður hefur verið og er hann hafður að leiðarljósi í allri vinnu við að bæta stöðu barna í heiminum. Hann vekur athygli á, eykur meðvitund um og mótar viðhorf til barna og réttinda barna um allan heim. Hann leggur áherslu á að börn séu sjálfstædir einstaklingar með réttindi og skyldur sem hæfa þroska hvers og eins og að aðildarríkjunum beri að endurspeglu það í löggjöf sinni.¹³ Hver sá er vill vinna að bættum rétti barna á hvaða sviði samfélagsins sem er, getur notað samninginn sem tæki til þess. Samningurinn tók gildi í september 1990 en hann er sá alþjóðasamningur sem bindur flest ríki heims, en 193 ríki hafa fullgilt hann.¹⁴

En hvar eiga íþróttir heima í þessari nýju réttindaveröld barnsins sem skapast hefur á síðastliðinni öld? Telja má að í kjölfar vitundavakningarinnar hafi verið litið á íþróttir sem hluta af réttindum barna og að tryggja þyrfti rétt þeirra til að þáttöku. Íþróttir væru af hinu góða, líkt og rætt var um í kafla 2.1. og því væri íþróttaiðkun eitt af því sem ýta ætti undir. Sýnir áðurnefnd 31. gr. barnasáttmálans, um leik barnsins, fram á þetta. En hafa íþróttir ekki þróast líka? Þó svo að jákvæð áhrif íþrótta séu hlutfallslega meiri en þau neikvæðu er hættulegt að gera sjálfkrafa ráð fyrir því að áhrifin séu eingöngu jákvæð á líf barnsins. Ef það er gert er hætta á því að ýmis réttindabrot þrífst án þess að nokkur taki eftir því. Nauðsynlegt er að líta á hvernig íþróttaiðkun barna hefur þróast og spyrja hvernig sú þróun samræmist réttindum barna. Er mögulegt að þróun síðustu áratuga grafi undan þessum réttindum sem svo nýlega hefur verið skerpt á?

2.2.2. Þróun íþrótta

Þróun íþrótta á undanförnum áratugum hefur verið sú að áherslan hefur færst frá mikilvægi þess að taka einfaldlega þátt í átt að því að það sem mestu máli skipti sé að skara fram úr í keppni og jafnvel komast í atvinnumennsku. Ástæðan er sú að allur markaður í kringum íþróttir hefur orðið stærri og stærri í gegnum árin og sífellt meiri peningar og athygli fylgir.¹⁵ Betri og fleiri sjónvarpsútsendingar og bættur aðgangur að sjónvarpi um heim allan var ein helsta ástæða þess að markaðurinn stækkaði töluvert og breytti þetta þýðingu þess að sigra, ekki einungis fyrir íþróttafólkisjálft, heldur einnig fyrir félagslið, fjárfesta, hagsmunahópa

¹² Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 292-293.

¹³ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 36.

¹⁴ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 289-290.

¹⁵ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 5.

og stjórnsmál. Árið 1999 áætlaði Evrópuráðið að 3% viðskipta í heiminum sköpuðust vegna íþróttar og þá sagði framkvæmdastjórn Evrópusambandsins íþróttahreyfinguna hafa skapað 2 milljónir starfa innan aðildarríkja sinna á árunum 1990 til 1999. Sjónvarpsrétturinn vegna heimsmeistaramótsins í fótbolta sem haldið var í Þýskalandi árið 2006 var talinn vera rúmlega 6 milljarða dollara virði, en árið 1960, þegar Ólympíuleikarnir voru haldnir í Róm, var sjónvarpsrétturinn seldur á 700.000 dollara.¹⁶ Afleiðing þessarar markaðsvæðingar íþróttanna er að gildi „áhugamannsins”, þ.e. þátttaka ánægjunnar vegna, hefur minnkað verulega og sigur og þóknun tekið við sem aðalmarkmið. Leikir á götum úti og önnur óformleg íþróttaiðkun hefur vikið fyrir skipulagðri íþróttaiðkun innan íþróttahreyfinga þar sem fullorðnir eru við stjórvölinn og allt kapp er lagt á að komast sem lengst í ákveðnum keppnum og hámarka þannig árangur.¹⁷ Þó þessi markaðshygga feli í sér ákveðin tækifæri fyrir íþróttamenn til að bæta undirbúning sinn og þjálfun fylgir því sú staðreynnd að aldur þeirra sem æfa og keppa í afreksíþróttum hefur lækkað. Á áttunda áratug síðustu aldar fór að aukast að börn og unglingsar sættu markvisst erfiðari þjálfun, svo sem í fimleikum, listskautadansi, dýfingum, fótbolta, körfubolta, íshokkí, sundi, frjálsum íþróttum og tennis. Sem dæmi um það að aldur hafi lækkað má nefna að Evrópumeistarinn í fimleikum var 25 ára árið 1965, 20 ára árið 1969 og 18 ára árið 1973. Á Ólympíuleikunum í Montreal árið 1976 vann svo 14 ára gömul stúlka, Nadia Comaneci frá Rúmeníu, þrjár gullmedalíur. Hún var 150 cm á hæð og vög 39 kíló. Hún fékk einkunnina 10,0 fyrst alls fimleikafólks. Árangur hennar er táknrænn fyrir þá þróun í þjálfun barna sem þarna hafði orðið, erfið og áköf þjálfun hennar sem barn hafði skilað henni á toppinn. Árið 1981 breytti Alþjóðlega fimleikasambandið lágmarksaldri til að keppa í fullorðinsflokki á stórmótum í 15 ár en áður hafði nægt að vera orðin 14 ára.¹⁸ Árið 1997 var reglunum síðan aftur breytt og lágmarksaldurinn hækkaður og nú þurfa keppendur að verða 16 ára á keppnisárinu.¹⁹ Í dag er meðalaldur fimleikastulkna sem keppa á heimsmeistaramótum á milli 16 og ½ árs og 17 og ½ árs.²⁰

Þá færðist það mjög í aukana á áttunda áratugnum að settir væru upp sérstakir íþróttaskólar eða íþróttabúðir þangað sem börn voru send til að æfa mjög stíft. Nýjar aðferðir voru notaðar til að sigta út hæfileikaríkustu börnin við mjög ungan aldur en þetta var algengast í fyrrum Sovétríkjunum og Austur Evrópu. Ríkisstjórnir þessara landa virðast hafa verið hlynntar stofnunum af þessu tagi, þrátt fyrir að augljóst hefði mátt vera að þær byðu upp

¹⁶ Paolo David: *Human rights in youth sport*, bls. 16.

¹⁷ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 5.

¹⁸ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 16-17.

¹⁹ Van Andersen: *Female Gymnasts; Older and Healthier*, bls. 25.

²⁰ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 16-17.

á að fullorðnir eintaklingar ráðskuðust með börnin frá morgni til kvölds, fjarri heimilum þeirra og það byði hættunni á réttindabrotum heim.²¹

Þessi áherslubreyting sem orðið hefur hvað varðar íþróttaiðkun, ásamt þeirri góðu þróun sem orðið hefur á meðvitund um réttindi barnsins, hefur gert það að verkum að á undanförnum árum hafa fræðimenn og mannréttindasérfræðingar smám saman opnað augun betur og betur fyrir hættum sem skapast geta fyrir börn í þessu umhverfi íþróttanna og segja má að ný grein sé að myndast innan mannréttindasviðsins, “Mannréttindi barna í íþróttum”.

2.2.3. Fæðing réttinda barna í íþróttum – ný fræðigrein

Segja má að tilkoma „afreksbarnsins í íþróttum” (e. elite child athlete) á áttunda áratugnum hafi haft í för með sér ákveðinn vendipunkt hvað varðar vitundarvakningu á mannréttindum barna í íþróttum. Nefna má árangur áðurnefndrar Nadia Comaneci á Ólympíuleikunum 1976 sem fullkomið dæmi, þar sem lýtalaus frammistaða og einkunn hennar upp á 10,0, vakti heimsathygli. Þannig vakti lækkaður meðalaldur afreksíþróttafólk eftirtekt og stigu þá einstaka aðilar fram og freistuðu þess að vekja athygli á þeirri hættu sem þessi þróun bauð upp á fyrir börn. Sem dæmi má nefna að árið 1974 gagnrýndi Marty Ralovsky í bók sinni *Lords of the locker room* hvernig börn væru þjálfuð og lýsti þjálfurum sem einræðisherrum sem leggðu alla áherslu á sigur og í öllum tilfellum skyldi þjálfaranum hlýtt, sama hvað hann færi fram á. Ralovsky velti upp þeirri spurningu hvers vegna hagsmunasamtök stigu ekki upp og vernduðu mannréttindi barna í íþróttum og var hann þannig fyrstur til að nota þetta hugtak, mannréttindi barna í íþróttum, opinberlega. Annar áfangi náðist svo með útgáfu bókarinnar *Joy and Sadness in Children’s Sports* eftir sálfræðinginn Rainer Marten árið 1978. Í bókinni benti hann á ýmis málefni sem taka þyrfti á í íþróttum barna, þar á meðal var fanatísk hegðun foreldra og þjálfara, kynþáttahatur og ofbeldi, of mikill þrýstingur á börnini, áhrif fjölmjöla og tillit til skoðana barnanna. Bókin endar á því að Marten setur upp lista réttinda, *Bill of Rights of Young Athletes*, sem inniheldur 10 réttindi sem verði að tryggja til að vernda líkamlega-, félagslega- og andlega heilsu ungra íþróttamanna. Athygli vekur að á listanum er að finna nokkur af grundvallarréttindum barna, svo sem jafnrétti, vernd gegn ofbeldi, val- og tjáningarfrelsi og staða barna sem sjálfstæðir einstaklingar, en bókin er skrifuð meira en 10 árum áður en Barnasáttmálinn varð að veruleika.²² Er listann að finna í viðauka aftast í ritinu.

²¹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 17-18.

²² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 17.

En þrátt fyrir tilraunir einstakra fræðimanna á borð við Martens og Ralbovsky myndaðist ekkert sameiginlegt átak til verndar réttindum barna í íþróttum og almennar vitundarvakningar á málefni var ekki fyrir að finna fyrr en um 20 árum síðar.

Löng saga íþróttanna sem eiginlegt ópólítískt afl hefur orðið þess valdandi að þær hafa haldið eigin sjálfssorræði. Því hefur verið haldið fram að þetta sjálfssorræði hafi hjálpað til við að vernda þær fyrir gagnrýni af hendi hins opinbera.²³ Hefð var fyrir aðskilnaði íþróttta frá siðferðilegri og lagalegri gagnrýni í langan tíma, en hann byggði á þeim hreinleika sem þótti einkenna íþróttir og gengið var að sem gefnum. Má telja líklegt að þessi aðskilnaður hafi hindrað yfirsýn yfir atvik og venjur, sem brotið geta á grundvallarréttindum íþróttafólks og því hafi vafasamar venjur fengið að viðgangast.²⁴

Þá hefur það t.d. staðið því fyrir þrifum, að mannréttindabrot innan íþróttta séu rannsokuð með skilvirkum hætti, hve óviljug íþróttasamtök hafa verið til að opna dyr sínar að fullu og veita samvinnu í þessu sambandi. Jafnvel hafa þau samtök sem vinna að stefnumótun til að betrumbæta öryggi íþróttafólks verið hikandi við að veita fulla samvinnu í þessu tilliti vegna hættu á að “slæmar fréttir” komi í ljós.²⁵ Þetta viðhorf íþróttasamtaka ýtir undir þá hættu að ekki sé gert ráð fyrir mögulegum mannréttindabrotum innan íþróttta í stefnumótun þeirra.

Fræðimenn sem beint hafa sjónum sínum að íþróttum hafa lengi einbeitt sér að leiðum og kenningum um það hvernig bæta megi árangur, aðgengi og þátttöku en mannréttindi og möguleg réttindabrot innan íþróttanna orðið útundan. Vegna viðleitni íþróttasiðfræðinga, lögfræðinga og félagsfræðinga sem beindu sjónum sínum að réttindum kvenna innan íþróttta, fóru grunnstoðir mannréttinda innan íþróttta að þróast og farið var að rannsaka m.a. ofbeldi og kynferðislega misnotkun innan íþróttta. Sérstaklega hefur verið hlúð að réttindum fatlaðra íþróttamanna og bent hefur verið á að þörf sé á sérstökum íþróttasálfræðingum. Allt til dagsins í dag hefur vantað að athyglinni sé sérstaklega beint að börnum innan þessa sviðs, þó að einhverjar rannsóknir og gögn um mannréttindi barna í íþróttum sé að finna.²⁶

Vísbendingar, þ.á.m. reynslusögur, um að afreksbörn í íþróttum verði fyrir ofpjálfun sem leiði til meiðsla, sæti kynferðislegri misnotkun, ofbeldi og misnotkun í gróðaskyni, hafa hvatt fræðimenn, áhyggjufulla foreldra og fyrrverandi íþróttafolk til að láta í sér heyra. Með það að markmiði að svipta hulunni af þeim hættum sem til staðar eru fyrir börn í áðurtöldum fullkomnum heimi íþróttanna hafa þessi aðilar gagnrýnt of þunga þjálfun og niðurbrjótandi siði sem þar viðgangast og kallað eftir rannsóknum á því jafnvægi sem ríkir á milli réttinda

²³ Celia H. Brackenridge: *Fair Play or Fair Game? Child Sexual Abuse in Sport Organisations*, bls. 287.

²⁴ Celia H. Brackenridge: *Fair Play or Fair Game? Child Sexual Abuse in Sport Organizations*, bls. 288-239.

²⁵ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 99.

²⁶ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 4-5.

einstaklingsins og skyldu foreldra og hins opinbera innan íþróttanna. Spurningin hefur verið þessi: Eru börn vrit sem íþróttamenn fyrst og börn svo? Ef svo er býður það hættunni heim.²⁷

2.2.4. Rannsóknir og gögn um mannréttindi barna í íþróttum

Vegna þess hve samfélagið hefur verið ómeðvitað um mannréttindi barna í íþróttum hafa rannsóknir og upplýsingar um efnið verið af skornum skammti en upp úr aldamótum hafa ýmis mikilvæg gögn og rannsóknir komið fram. Vegna þess hve efnið hefur verið lítið rannsakað og lítið borið á því, hefur almenningur ekki verið nægilega meðvitaður um það.²⁸ Áatak fyrir vernd mannréttinda barna í íþróttum þarf að byggjast á þekkingu, rannsóknum og reynslu og því má sannarlega fagna nokkrum mikilvægum rannsóknum og fræðiskrifum sem komið hafa fram frá því um aldamótin, en helstu áfangarnir verða taldir upp hér;

Alþjóðlega ólympíusambandið (e. International Olympic Committee) og álitsgerðirnar: Alþjóðlega Ólympíusambandið (hér eftir nefnt IOC) hefur unnið gott starf á þessu sviði á undanförnum áratug. Frá því að Alþjóðlega lyfjaeftirlitið (e. The World Anti-Doping Association) var stofnað árið 1999 hefur áhersla læknaráðs IOC (e. IOC Medical Commission) breyst frá því að vera eingöngu á að vinna gegn notkun ólöglegra bætiefna í að vernda heilsu íþróttamanna almennt. Samkvæmt Jacques Rogge, formanni IOC, er vernd heilsu íþróttamanna helsta markmið læknaráðsins en önnur markmið eru jafnrétti fyrir alla íþróttamenn í samkeppni og virðing fyrir bæði læknisfræðilegum og íþróttalegum siðareglum. Vegna þessara markmiða hefur læknaráðið haft frumkvæðið að ýmsum rannsóknum þessu tengdu.²⁹ Hafa tvær álitsgerðir verið sérlega þýðingarmiklar fyrir mannréttindi barnsins í íþróttum; Álitsgerð um þjálfun afreksbarna í íþróttum (e. Consensus Statement on Training the Elite Child Athlete) árið 2005 og Álitsgerð um kynferðislega áreitni og misnotkun í íþróttum (e. The Consensus Statement on Sexual Harassment and Abuse in Sport) árið 2007. Álitgerðirnar voru unnar að beiðni læknaráðsins og að þeim vann alþjóðlegur hópur fræðimanna með margvíslega þekkingu, m.a. íþróttasálfræðingar, félagsfræðingar og geðlæknar og voru þær síðar samþykktar af stjórn IOC.³⁰ Í álitsgerðinni um þjálfun afreksbarna í íþróttum undirstrikar læknaráð IOC að þeirra aðalhlutverk og markmið sé að vernda heilsu íþróttamanna. Meðal þess sem þarf að passa upp á til að ná því markmiði sé fyrirkomulag þjálfunar afreksbarna í íþróttum. Þá er sett fram skilgreining á því hvað það þýði að vera afreksbarn í íþróttum; í barninu sé að finna sérstaka hæfileika í íþróttinni, það sé

²⁷ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 5.

²⁸ Paolo David: Human Rights in Youth Sport, bls. 10.

²⁹ Margo Mountjoy, IOC Medical Commission: Protecting the elite child athlete: The IOC perspective, bls. 25

³⁰ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 1-3.

sérstaklega þjálfað af færum þjálfurum og þurfí snemma að kynnast harðri samkeppni. Þessi hópur íþróttamanna hafi svo sérstakar félagslegar, sálfræðilegar og líkamlegar þarfir sem huga þurfí sérstaklega að, en þær séu einnig mismunandi eftir því hversu þroskað barnið er. Tryggja þurfí að fyrirkomulag þjálfunar þessara barna sé öruggt og stofni ekki heilsu þeirra í hættu þannig að þeirra geti beðið björt framtíð og frami í íþróttinni. Í álitsgerðinni er farið yfir vísindalegan grunn að baki þjálfunar afreksbarna, þær sérstöku áskoranir og einkenni sem takast þarf á við í þjálfun afreksbarna og gefnar eru ráðleggingar fyrir foreldra, þjálfara, starfsfólks innan heilbrigðisgeirans, íþróttamálayfirvöld og fleiri aðila. Að lokum er minnt á að öll upplifun barnsins á þjálfuninni skuli vera ánægjuleg og gefandi.³¹ Í álitsgerðinni um kynferðislega áreitni og misnotkun í íþróttum, sem gefin var út um 18 mánuðum síðar, er vakin athygli á því að samkvæmt könnunum eigi kynferðisleg áreitni og misnotkun sér stað í öllum tegundum íþróttta, á hvaða stigi sem er. Algengast virðist að aðilar úr fylgdarliði íþróttamannsins sem hafa einhver völd, m.a. þjálfarar, séu gerendur. Einnig hafi rannsóknir sýnt að kynferðisleg áreitni og misnotkun í íþróttum hafi afar neikvæð og alvarleg áhrif á bæði andlega og líkamlega heilsu íþróttamannsins. Slík lífsreynsla geti bæði haft áhrif á frammistöðu hans og leitt til þess að hann neyðist til að hætta. Markmið álitsgerðarinnar er að bæta heilsu og vernd íþróttafólks og vekja athygli á viðfangsefninu og gera þá sem starfa innan íþróttanna þannig meðvitaðri um vandamálið. Vandamálið er greint, áhættuþættir skilgreindir og bent á fyrirbyggjandi viðmiðunarreglur og lausnir.³²

Skýrsla UNICEF um ofbeldi gegn börnum í íþróttum 2010: UNICEF Innocenti Research Centre hélt fund í nóvember 2007 um íþróttir og ofbeldi. Var álitsgerð IOC frá því fyrr á árinu þar mikil hvatning. Eftir miklar umræður um efnið sá rannsóknamiðstöðin ástæðu til þess að hefja sérstaka rannsókn á ofbeldi gegn börnum í íþróttum og kom veigamikil skýrsla þar að lútandi út í október 2010.³³

Prófessor Celia Brackenridge og verk hennar: Celia Brackenridge er breskur íþróttasálfræðingur sem starfar sem framkvæmdarstjóri *The Centre for Youth Sport and Athlete Welfare* við Brunel University í London. Hún hefur unnið mikið frumkvöðlastarf á þessu svíði en hún var ein af sérfræðingunum að baki álitsgerðar IOC um kynferðislega áreitni og misnotkun í íþróttum og einnig var hún einn af höfundum UNICEF skýrslunnar um ofbeldi gegn börnum í íþróttum. Þá ritaði hún bókina *Spoilsports: Understanding and Preventing Sexual Exploitation in Sport* sem kom út árið 2001 en auk þess hefur hún gefið út

³¹ IOC Consensus Statement on Training the Elite Child Athlete

³² IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and Abuse in Sport”

³³ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 1-3.

fjölda annarra greina. Þá var hún annar ritstjóra safnritsins *Elite Child Athlete Welfare: International Perspectives* sem gefin var út sem netbók árið 2010.

Paolo David og verk hans: Paolo David er ritari barnaréttarnefndarinnar sem starfar samkvæmt Samningnum um réttindi barnsins. Áður en hann fór að vinna á sviði mannréttinda starfaði hann sem íþróttablaðamaður. Bók hans, *Human Rights in Youth Sports* kom út árið 2006, en hún er sú fyrsta sinnar tegundar, þar sem heildstæð mynd er gefin af helstu mannréttindabrotum sem hætta er á innan íþróttu barna. Áhersla er lögð á að skapa þurfi bætt og barnvænt íþróttbaumhverfi þar sem þessar hættur eru teknar með í reikninginn. Ofþjálfun, líkamlegt-, andlegt- og kynferðislegt ofbeldi, lyfjanotkun, vanræksla menntunar, vinnuþrælkun barna og ábyrgð yfirvalda, íþróttahreyfinga, þjálfara og foreldra eru málaflokkar sem sérstaklega eru teknir fyrir í bókinni. Paolo talar sérstaklega um það að vinnan við bókina hafi oft á tíðum verið einmanaleg þar sem hann fann fyrir mikilli vontun á gögnum og rannsóknum, en þakkar hann þó fyrir verk Celiu Brackenridge. Í skyrлу UNICEF frá 2010 eru Paolo David svo færðar sérstakar þakkir fyrir framúrskarandi frumkvöðlastarf.

2.3. Barnasáttmálinn og íþróttir

2.3.1. Almenn atriði

Barnasáttmálinn er afar skilvirkur þar sem ákvæði hans eru opin og því er hægt að tengja þau við fjölmargar aðstæður, m.a. íþróttir og áhrif þeirra. Lögð hefur verið áhersla á heildræna sýn sáttmálans, ákvæði hans eru tengd innbyrðis og öll jafn rétthá.³⁴ Af 42 efnislegum ákvæðum sáttmálans, má með beinum hætti tengja 37 þeirra börnum sem stunda íþróttir.³⁵

Í sáttmálanum kemur orðið „íþróttir“ samt sem áður ekki fyrir með beinum hætti. Bent hefur verið á að ekki sé að finna merki þess að hættur á mannréttindabrotum innan íþróttu hafi nokkru sinni komið til tals á meðan á áratugalanngri vinnu við sáttmálann stóð. Ástæður fyrir því eru væntanlega hin áðurnefnda jákvæða ímynd íþróttanna, lítil þekking yfirvalda á skuggahliðunum sem fylgt geta og sú að hagsmunahópar sem börðust fyrir mannréttindum barna í íþróttum voru ekki til staðar.³⁶

Þó má velta upp þeirri spurningu hvort að íþróttir séu í raun réttur barna samkvæmt túlkun samningsins. Svarið við þessari spurningu getur verið mikilvægt því ef svarið er „já“, getur ábyrgð ríkisins verið skýrari innan íþróttu. Þá ber aðildarríkinu m.a. að tryggja að íþróttir séu í

³⁴ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins“, bls. 296.

³⁵ Paolo David: *Human Rights and Youth Sport*, bls. 26-27.

³⁶ Paolo David: *Human Rights and Youth Sport*, bls. 26-27.

boði fyrir öll börn, sbr. 2. gr. sáttmálans, m.a. með fjárhagsaðstoð en einnig myndi ríkið bera frekari ábyrgð á því að tryggja að börn séu ekki í hættu vegna íþróttaiðkunar sinnar.

Má ætla að svarið liggi í túlkun á bæði 31. gr. og 6. gr sáttmálans. Í 31. gr. er m.a. fjallað um rétt barns til tómstunda og skemmtana. Í handbók er gefin var út á vegum Sameinuðu þjóðanna, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, er sérstaklega tekið fram að íþróttir falli undir skemmtanir þegar börnin stunda þær sér til ánaegju.³⁷ Þá er í handbókinni vitnað til þess sem fram kom í bók af svipuðu tagi, *The Manual on Human Rights Reporting*, sem kom út árið 1997, að íþróttaiðkun barna ætti að vera hluti af velferð barna en gæta þyrfti þess að hún skaði ekki líkamlegan eða andlegan þroska barnsins.³⁸ Þá hefur verið vitnað beint í rétt barna til íþróttta samkvæmt 31. gr. í álitum barnaréttarnefndarinnar, m.a. í tengslum við aðgengi að íþróttum.³⁹

Ákvæði 6. gr. sáttmálans fjallar svo m.a. um rétt barns til þroska. Mörg ákvæði sáttmálans tengjast ákvæðinu, m.a. 31. gr., þar sem leikur, hvíld og skemmtun skiptir miklu máli er varðar þroska barns. Þannig hefur t.d. margoft verið bent á að það sé afar mikilvægt að börn fái næga hreyfingu þar sem það stuðli að heilbrigðum líkamlegum þroska.⁴⁰

Af þessu má ráða að barnasáttmálinn kveði á um rétt barna til íþróttta. Þannig beri aðildarríkin ákveðnar skyldur til að tryggja þennan rétt, m.a. að tryggja að öll börn fái tækifæri til íþróttaiðkunar. Þó má ætla að með þessum rétti sé átt við almenna íþróttaiðkun en ekki að öllum séu tryggð tækifæri til afreksíþróttta þar sem sú skylda myndi væntanlega setja of miklar byrðar á flest aðildarríkin.

Þessi réttur barna til íþróttta flokkast til jákvæðra réttinda. Með jákvæðum réttindum er vísað til þess að þau leggi ákveðnar athafnaskyldur á ríkið. Neikvæð réttindi byggjast aftur á móti á því sjónarmiði að einstaklingurinn skuli vera frjáls undan afskiptum ríkisins og því séu réttindi hans best tryggð með því að ríki sýni af sér athafnaleysi. Flokkun í neikvæð og jákvæð réttindi byggist þó á nokkurri einföldun og mörkin geta verið óljós.⁴¹

Athygli skal vakin á því að í 1. gr. er barn skilgreint sem allir einstaklingar sem eru yngri en 18 ára.

2.3.2. Almennar meginreglur

Hefð er fyrir því að túlka fjögur ákvæði sáttmálans sem grundvallarreglur sem hafa áhrif á túlkun allra annarra ákvæða samningsins:

³⁷ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 472.

³⁸ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 470.

³⁹ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 473.

⁴⁰ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 472.

⁴¹ Björg Thorarensen: *Sjórnskipunarréttur – Mannréttindi*, bls. 36.

a) 2. gr. – Jafnræðisreglan

Aðildarríki sáttmálans skuldbinda sig til að tryggja öllum börnum þau réttindi, sem kveðið er á um í sáttmálanum, án mismununar af nokkru tagi.⁴² Grundvallarreglan um jafnræði manna og bann við mismunun er ein mikilvægasta undirstaða nútímahugmynda um mannréttindi og er ein helsta forsenda þeirra. Hún er undirstaða kenninga náttúruréttarins um að allir menn séu fæddir frjálsir og jafnir en hana er að finna í flestum mannréttindasáttmálum, sbr. 14. gr. mannréttindasáttmála Evrópu og einnig í flestum stjórnarskrám sem settar hafa verið eftir miðja 20. öld, sbr. 65. gr. stjórnarskrár Íslands. Í reglunni felst að löginn verndi alla jafnt og tryggi öllum jöfn mannréttindi án tillits til eðlis þeirra eða flokkunar.⁴³

Barnaréttarnefndin hefur í álitum sínum bent á að oft þurfí aðildarríki að taka til aðgerða til að minnka eða útiloka ákveðin skilyrði sem valda eða ýta undir mismunun. Þá segir inngangi sáttmálans að taka þurfí tillit til þess að í öllum löndum heims búi börn við afar mismunandi aðstæður. Því hefur barnaréttarnefndin lagt áherslu á að gera þurfí sérstakar ráðstafanir vegna þeirra hópa sem illa eru settir.⁴⁴ Þannig beri aðildarríkjum að hafa eftirlit með og berjast gegn mismunun barna í hvaða mynd sem hún kemur fram, hvort sem það er innan fjölskyldu, samfélags, skóla eða annarra stofnanna.⁴⁵

Barnaréttarnefndin hefur látið í ljós áhyggjur vegna mismununar þegar kemur að réttindum barna samkvæmt 31. gr. en þar á meðal eru réttindi þeirra til íþróttar. Í álti er beindist að Suður-Afríku var m.a. mælt með því að aðildarríkið tæki til aðgerða til að tryggja að öll börn og þá sérstaklega börn er tilheyrðu samfélögum svartra, fengju notið réttinda sinna samkvæmt 31. gr.⁴⁶ Þá hefur verið bent á að aðildarríkin þurfí m.a. að hlúa sérstaklega að tækifærum fatlaðra barna til að stunda íþróttir.⁴⁷ Einnig hefur verið bent á að mismunun í garð stúlkna sé nokkuð þekkt þegar kemur að réttindum samkvæmt 31. gr. þar sem algengt er að stúlkur þurfí frekar að hjálpa til á heimilinu heldur en strákar og því gefist strákum frekari tækifæri til leikja og íþróttar. Þetta þurfí að bæta.⁴⁸

Íhuga má hvort að samkvæmt þessu væri rétt að skylda yfirvöld til að taka einungis þátt í íþróttastarfí sem er fyrir alla. Þá þyrfti allt íþróttastarf, sem krefst meiri kostnaðar en almennir íþróttastyrkir leyfa, að vera haldið úti af sjálfstæðum félögum og einstaklingum. Að sama skapi má velta fyrir sér hvort að túlka skuli jafnræðisregluna þannig að yfirvöld taki einungis

⁴² Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 301.

⁴³ Björg Thorarensen: *Stjórnskipunarréttur – Mannréttindi*, bls. 563-564.

⁴⁴ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 17-18.

⁴⁵ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 20.

⁴⁶ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 474.

⁴⁷ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 475.

⁴⁸ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 476.

þátt í íþróttastarfí þar sem öllum eru boðin jöfn tækifæri og eini tilgangur starfsins er þátttaka. Þar með þurfi öll afreksíþróttastarfsemi, þar sem sigur er markmið og þeir bestu eru valdir úr og fá frekari þjálfun, einnig að vera á vegum sjálfstæðra félaga og einstaklinga. Þetta virðist ekki vera raunin þar sem ríkið styður m.a. að einhverju leyti við afreksfólk á vegum ÍSÍ.⁴⁹ Í þessu tilliti má síðan benda á að jafnræðisreglan bindur hendur allra, jafnt einstaklinga sem opinberra aðila.⁵⁰

Mismununarástæður geta verið ótalmargar og eru nokkrar þeirra taldar upp í ákvæðinu, þrátt fyrir að talningin sé alls ekki tæmandi. Setja má spurningamerki við þá viðteknu hefð að skipta íþróttaiðkun upp í stelpu- og strákaflokka. Oft eru strákar taldir betri í fótbalta en stúlkur og oftar en ekki eru fleiri strákar sem æfa og því er starfsemin oft á tíðum meiri að umfangi og verður þannig jafnvel betri að gæðum. Er það réttlætanlegt að stúlka sem hefur yfirburðahæfileika í fótbalta fái ekki að spreyyta sig á meðal stráka á hennar aldri ef ljóst er að hún er betri en jafnöldrur sínar? Eða er það sannað að hún geti ekki orðið jafningi drengjanna vegna þess hve strákar og stelpur eru ólík að líkamsgerð? Minna mætti á 2. gr. í lista Rainer Martens, sem kveður á um rétt hvers barns til að taka þátt á því stigi sem hæfir þroska þess og getu. Er kynferði að hamla árangri hennar? Spurningar af þessum toga skjóta fljótt upp kollinum ef hugsað er um íþróttir út frá meginreglunni um jafnræði. Einnig má benda á að barnaréttarnefndin hefur staðfastlega áréttáð að tryggja beri jafnræði m.a. með því að huga að upplýsingaöflun, löggjöf, framkvæmd laga, stefnumótun og fræðslu hvað varðar jafnræði og er jafnræði innan íþrótt ekki undanskilið. Sérstaklega ber þeim skylda til að berjast gegn hefðbundum viðhorfum eða siðum sem mismuna börnum með einhverjum hætti.⁵¹ Því skal m.a. líta á rótgrónar hefðir og siði innan íþróttanna með gagnrýnum augum. Hér verður látið nægja að vekja athygli á slíku þar sem rannsókn á þessu væri efni í sjálfstæða ritgerð.

b) 3. gr. – Það sem barni er fyrir bestu

Lögð er sérstök áhersla á 1. mgr. 3. gr. barnasáttmálans sem kveður á um að það sem barni er fyrir bestu skuli ávallt hafa forgang við ráðstafanir sem varða börn. Nauðsynlegt er að hafa þessa grundvallarreglu að leiðarljósi við túlkun og beitingu allra efnisákvæðanna og við ákvarðanatöku um hagsmuni barna yfirleitt, m.a. í íþróttum. Ákvæðið tekur, líkt og jafnræðisreglan, til athafna einstaklinga, einkaaðila og hins opinbera á öllum sviðum og gerir kröfu til þess að ávallt liggi fyrir mat á því hvaða áhrif ráðstafanir munu hafa á þarfir og hagsmuni barna. Tekur þetta til bæði ráðstafana sem snúa beint að börnum og einnig til

⁴⁹ Sbr. 1. gr. starfsregna afrekssjóðs ÍSÍ.

⁵⁰ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 302.

⁵¹ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 302

ráðstafana sem þykja líklegar til að hafa óbein áhrif á börn. Með fullgildingu samningsins skuldbinda aðildarríki sáttmálans sig, skv. 2. og 3. mgr. 3. gr., til að gera allar nauðsynlegar ráðstafanir á sviði löggjafar og stjórnsýslu til að tryggja þá vernd og umönnun sem velferð barna krefst og sjá til þess að settar séu reglur um starfsemi allra stofnana þar sem börnum er veitt umönnun og vernd.⁵² Þetta á vissulega við um alla íþróttastarfsemi barna.

Hins vegar ríkir ekki ávallt sátt um skilgreiningu og inntak þess hvað sé barni fyrir bestu og í íþróttum, sem og annars staðar, geta komið upp aðstæður þar sem ágreiningur ríkir um það. T.d. má nefna að ekki eru allir sammála um hversu vel það þjóni heilbrigði barns og þroska að æfa mjög stíft. Barnaréttarnefndin hefur ekki gert tilraun til þess að skilgreina hvað sé barni fyrir bestu en í staðinn bent á þau gildi sem samningurinn hvílir á í heild sinni og að skoða skuli þau heildraent. Ekki síst skiptir 12. gr., um virðingu fyrir sjónarmiðum barnsins, máli í þessu samhengi.⁵³ Meta þarf hverjar aðstæður fyrir sig út frá almennum, heildraenum gildum sáttmálans.

c) 6. gr. – Réttur til lífs, afkomu og þroska

Ákvæði 6. gr. hefur að geyma þriðju grundvallarreglu sáttmálans, en hún segir að sérhvert barn hafi meðfæddan rétt til lífs og að tryggja skuli eftir fremsta megni að börn megi lifa og þroskast. Lífið er grundvöllur allra mannréttinda og dýrmætast allra gæða. Rétturinn til að lifa og þroskast er þannig grundvöllur þess að börn geti notið annarra réttinda barnasáttmálans, en segja má að flest ákvæði sáttmálans styðji með einum eða öðrum hætti rétt barns til lífs og þroska. Ákvæði 6. gr. skyldar aðildarríki til að hlúa að börnum með þeim hætti að þau fái að búa við uppbryggjandi, þroskavænleg skilyrði með vísan til meðfæddrar göfgi þeirra sem einstaklinga.⁵⁴ Ekki er auðvelt að hugsa sér aðstæður sem komið geta upp innan íþrótta sem stofna lífi barns beinlínis í hættu, en hins vegar má frekar skoða áhrif íþrótta á þroska barns og hvaða skyldur 6. gr. hefur í för með sér ef fallist er á að íþróttir geti haft mikil áhrif á þroska þess. Þá rennir ákvæðið einnig frekari stoð undir greinarnar sem vernda ákveðin lífsgæði, svo sem 19. gr. sem veitir vernd gegn ofbeldi.

Áður hefur verið bent á mikilvægi þess að börn fái næga hreyfingu vegna góðra áhrifa á þroska þeirra.⁵⁵ Vegna þessa má leiða líkum að því að samkvæmt 6. gr. beri aðildarríkjum skylda til að standa fyrir, stuðla að eða hlúa að íþróttastarfsemi. Einnig að þeim beri skylda til að tryggja að með íþróttum sé þroska barna ekki stefnt í hættu.

⁵² Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 302-303.

⁵³ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 303.

⁵⁴ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 304.

⁵⁵ Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, bls. 472.

d) 12. gr. – Virðing fyrir sjónarmiðum barns

Fjórðu og síðustu grundvallarregluna er að finna í 12. gr. Í 1. mgr. er gerð krafa um að aðildarríki tryggi að barn sem getur myndað eigin skoðanir hafi rétt til að láta þær frjálslega í ljós í öllum málum sem barnið varðar og að tekið skuli réttmætt tillit til skoðana barnsins í samræmi við aldur þess og þroska. Hefur þessi regla áhrif á framkvæmd allra annarra ákvæða. Byggt er á því að barn njóti réttinda sem sjálfstæður einstaklingur og með þessum hætti geti barn beitt sér fyrir því að ná fram rétti sínum. Annað ákvæði sem styrkir rétt barns til þátttöku í ákvörðunum er þau varða er t.d. 13. gr. um tjáningarfrelsíð, en 12. gr. hefði lítið vægi ef barnið gæti ekki tjáð skoðanir sínar og sjónarmið. Ákvæðið tryggir börnum rétt til þátttöku, en ekki óskoraðan sjálfsákvörðunarrétt en skylt er að taka fullt tillit til vaxandi þroska barnsins og getu þess til að hafa áhrif á hvaða ákvarðanir eru teknar.⁵⁶ Mikið hefur verið skrifað um þátttöku og virðingu fyrir sjónarmiðum barns en sú þróun sem varð á réttindum barnsins á seinni hluta tuttugust aldar byggðist mikið á þessu. Eitthvað hefur verið skrifað um þennan rétt barna innan íþrótta en auðvelt er að heimfæra þessa meginreglu upp á þær. Barnið sem íþróttina stundar hefur allan rétt til þess að hafa skoðun á henni; finnst því leiðinlegt eða skemmtilegt? Vildi það heldur stunda aðra íþróttagrein? Minna má hér á 10. gr. í lista Rainer Martens, um réttindi ungra íþróttamanna, réttinn til að hafa gaman að íþróttinni, en læknaráð Alþjóðlega Ólympíusambandsins setur fram sömu áherslu í fyrrnefndum álitsgerðum. Virða ber skoðanir barnsins og því hafa foreldrar ekki rétt til þess að þvinga börn á æfingar ef að ljóst er að það hefur enga ánaegju af þeim.

Hins vegar er réttur barns skv. 12. gr. ekki bundinn neinum aldursmörkum heldur verður að meta hverju sinni hvernig börn mynda sér skoðanir, hvernig þau láta þær í ljós og með hvaða hætti rétt er að taka tillit til skoðana þeirra miðað við aldur og þroska. Því skal fara sér hægt í að skrá barnið úr íþróttinni við fyrstu mótmæli, meta skal aðstæður heildstætt og taka þarf tillit til þroska barnsins. Börn hafa rétt á leiðsögn og uppeldi foreldra, líkt og kemur fram í 5. gr. sáttmálans. Þannig hafa margir sem náð hafa langt og haft yndi af íþrótt sinni, síðar þakkað foreldrum sínum fyrir að hafa ekki hlustað á sig þegar á móti blés og gamanið gleymdist stundarkorn. Ef að barnið mótmælir hins vegar oft eða alltaf, hvort sem það er beinlínis með orðum eða með öðrum hætti svo sem gráti, þá er það réttur barnsins að hlustað sé á það. Á þetta ekki einungis við um hvort að barnið eigi yfir höfuð að æfa íþróttina heldur á þetta líka við á æfingunni, barnið á rétt á að segja skoðun sína á æfingum, einkum barn sem þykir sýna sérstaka hæfileika og er farið að hljóta sérstaka þjálfun og æfa stíft. Þjálfara ber að

⁵⁶ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 304-305.

hlusta á barnið og taka tillit til þess ef það vill ekki gera ákveðna æfingu, er ekki sammála því hversu langt er gengið eða hve mikið er æft.

2.3.3. Réttur og skyldur foreldra

Í inngangsorðum barnasáttmálans segir m.a. að ríki þau sem aðilar séu að sáttmálanum viðurkenni að barn eigi að alast upp innan fjölskyldu, við hamingju, ást og skilning, til þess að persónuleiki þess geti mótað á heildsteypnan og jákvæðan hátt. Fjölskyldan sé grundvallareining samfélagsins og eðlilegt umhverfi til vaxtar og velfarnaðar allra sem henni tilheyra, en sérstaklega barna. Saman mynda 5. og 18. gr. sáttmálans svo ramma um sambandið milli barnsins, foreldra þess og fjölskyldu og aðildarríkisins. Einnig er lögð áhersla á frumskyldur foreldra í fleiri greinum sáttmálans og afskiptum yfirvalda og öllum aðskilnaði barna og foreldra eru sett ströng skilyrði (2. mgr. 3. gr., 7., 9., 10., 18., og 27 gr.).⁵⁷

Ef inngangsorðin og þessi ákvæði sáttmálans eru svo túlkuð saman má segja að barnið eigi rétt til að njóta fjölskyldu sinnar.

Hér verður sérstaklega fjallað um 5., 9. og 18. gr sem eru sérstaklega mikilvæg þegar kemur að þessum rétti afreksbarna í íþróttum.

a) 5. gr. – Réttur til leiðsagnar og handleiðslu foreldra

Í 5. gr. sáttmálans segir að aðildarríki skulu virða ábyrgð, réttindi og skyldur foreldra, eða annarra sem að lögum eru ábyrgir fyrir barni, til að veita því tilhlýðilega leiðsogn og handleiðslu í samræmi við vaxandi þroska þess þegar barnið beitir réttindum þeim sem viðurkennd eru í sáttmálanum. Megininntak greinarinnar er það að ríkið skuli halda afskiptum sínum í lágmarki svo lengi sem andi Barnasáttmálans er virtur innan fjölskyldunnar.

b) 18. gr. – Ábyrgð foreldra á uppeldi og þroska

Ákvæði 18. gr. eykur við skyldur foreldra samkvæmt 5. gr. Þar kemur fram að foreldrar, eða lögráðamenn, ef við á, beri aðalábyrgð á uppeldi barns og því að barni sé komið til þroska. Það sem barninu er fyrir bestu skuli ávallt vera þeim efst í huga. Þá segir að aðildarríki skuli gera það sem í þeirra valdi stendur til að reglan um ábyrgð foreldra á aðala upp barn og koma því til þroska sé virt. Ákvæðið fjallar þannig um jafnvægið sem þarf að vera á milli ábyrgðar foreldra og aðildarríkis. Lesa ber greinina í samhengi við 5. gr. um handleiðslu og leiðsogn foreldra, 2. mgr. 3. gr. um að aðildarríki skuldbindi sig til að tryggja börnum þá vernd og umönnun sem velferð þeirra krefst með ráðstöfunum á sviði löggjafar og stjórnsýslu og 27. gr. um ábyrgð aðildarríkjanna á að aðstoða foreldra í að tryggja að börnin búi við fullnægjandi lífsskilyrði. Þegar þessar fjórar greinar eru virtar í heild er augljóst að foreldrar bera

⁵⁷ *Implementation Handbook on the Convention on the Rights of the child*, bls. 75.

höfuðábyrgð á því að tryggja það sem barninu er fyrir bestu og er það frumskylda þeirra. Aðildarríkinu ber svo skylda til að aðstoða foreldrana við að axla þessa ábyrgð sína eða grípa til aðgerða ef foreldrarnir ráða ekki við hana og tryggja að réttur barnsins og þarfir þess séu uppfylltar.

Lögð er áhersla á mikilvægi þess að báðir foreldrar beri sameiginlega ábyrgð á uppledni barnsins.⁵⁸ Foreldrar barna í íþróttum bera þannig ábyrgð á því að þarfir og réttindi barnsins samkvæmt barnasáttmálanum séu ekki vanrækt eða brotin í nafni íþróttarinnar. Ef að foreldrarnir bregðast í þessu hlutverki er það svo hlutverk aðildarríkisins að gera athugasemd, sjá fyrir stuðningsúrræðum eða jafnvel að grípa inní með aðgerðum. Sérstaklega verður fjallað um ábyrgð þegar kemur að mannréttindabrotum gagnvart börnum í íþróttum í kafla 4.3.

c) 9. gr. - Vernd gegn aðskilnaði frá foreldrum.

Í 9. gr. segir að aðildarríki skulu tryggja að barn sé ekki skilið frá foreldrum sínum gegn vilja þeirra, nema þegar lögbær stjórnvöld ákveða samkvæmt viðeigandi lögum og reglum að aðskilnaður sé nauðsynlegur með tilliti til hagsmunu barnsins. Slík ákvörðun kann að vera nauðsynleg í ákveðnum tilvikum, svo sem ef barn sætir misnotkun eða er vanrækt af foreldrum sínum. Sérstök ástæða þykir til að vekja athygli á ákvæðinu í umfjöllun um mannréttindi afreksbarna í íþróttum vegna þess að það tíðkast að senda ung efnileg börn í sérstaka íþróttaskóla eða stofnanir, sem áður hefur verið fjallað um.

Nánar verður fjallað um rétt barns til að njóta fjölskyldu sinnar og mögulega vanrækslu á þeim rétti vegna íþróttaiðkunar afreksbarns, í kafla 3.4.3.

2.3.4. Réttur barna til verndar

Ýmis ákvæði barnasáttmálans veita sérstaka vernd gegn ýmis konar misnotkun. Innan íþróttaríkir hætta á misnotkun af ýmsu tagi og því verður hér sérstaklega fjallað um 19., 32., 33., 34., 35., 36. og 37. gr. sáttmálans sem allar fjalla um rétt barna til sérstakrar verndar.

a) 19. gr. – Vernd gegn ofbeldi, misnotkun og vanrækslu

Í 1. mgr. 19. gr. er þess krafist af aðildarríkjum að þau grípi til margháttaðra aðgerða á svíði löggjafar, stjórnsýslu, félags- og menntunarmála til að vernda börn gegn hvers kyns líkamlegu og andlegu ofbeldi, meiðingum, misnotkun, vanrækslu, skeytigarleysi, illri meðferð eða notkun, þar á meðal kynferðislegri misnotkun, meðan það er í umsjá annars eða beggja foreldra, lögráðamanns eða lögráðamanna, eða nokkurs annars sem hefur það í umsjá sinni. Hér er um að ræða meginreglu sem tengist réttinum til lífs og að það skuli eftir fremsta megni

⁵⁸ Þórður Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 36-37.

tryggt að börn megi lifa og þroskast, eins og kemur fram í 6. gr. sem áður var fjallað um.⁵⁹ Ákvæðið er gríðarlega umfangsmikið en málefnið sem það fjallar um eru hvað efst á baugi í umræðunni um réttindi barna.⁶⁰ Meðvitund fólks um umfang ofbeldis gagnvart börnum í samféluginu hefur farið vaxandi á síðustu áratugum og fólk er farið að gera sér grein fyrir tíðni skipulagðs ofbeldis foreldra og annarra umönnunaraðila gegn börnum. Styttra er síðan tíðni kynferðislegs ofbeldis gagnvart börnum kom fram í dagsljósið.⁶¹ Ákvæði 19. gr. á við á öllum sviðum samfélagsins, svo sem innan fjölskyldu og utan, í skóla eða á stofnun, af hendi foreldrís, annars í fjölskyldu, utanaðkomandi eða starfsmanns sem vinnur með barni,⁶² svo sem þjálfara eða annarra sem koma að íþróttaiðkun barns.

Aðildarríkin bera samkvæmt þessu ákvæði ábyrgð á því að koma í veg fyrir allt ofbeldi gegn börnum, í hvaða birtingarmynd sem það er, andlegt eða líkamlegt, hvort sem ofbeldið er framið af fulltrúum hins opinbera eða foreldrum, kennurum eða öðrum sem sinna umönnun barnsins. Þau bera ábyrgð á að tryggja að löggjöf og aðrar ráðstafanir komi á skilvirkan hátt í veg fyrir allt ofbeldi gegn börnum.⁶³

Í 2. mgr. greinarinnar segir svo að eftir því sem við á skulu verndaráðstafanir aðildarríkis vera virkar ráðstafanir til að koma á félagslegri þjónustu til að veita barni og þeim sem hafa það í sinni umsjá nauðsynlegan stuðning. Þessi málsgrein undirstrikkar að vernd barna fyrir ofbeldi og sérstaklega vanrækslu, liggar að miklu leyti í því að hlúa að félagslegum aðstæðum þeirra. Hún tengir 19. gr. við aðrar mikilvægar greinar sáttmálans, m.a. 4. gr. sem kveður á um skyldu aðildarríkja til að koma réttindum, sem sáttmálinn kveður á um, í framkvæmd að því marki sem þau hafa bolmagn til, 18. gr. sem skyldar aðildarríki til að aðstoða foreldra í ábyrgðarhlutverki sínu, 26. gr. sem kveður á um rétt barna til að njóta félagslegrar aðstoðar og 27. gr. sem kveður á um rétt barna til lífsafkomu sem nægir því til að ná þroska.⁶⁴

Einnig segir í 2. mgr. 19. gr. að aðildarríki skuli gera ráðstafanir til að koma á forvörnum og greina, tilkynna, vísa áfram, rannsaka, taka til meðferðar og fylgjast með tilfellum er barn hefur sætt illri meðferð og tryggja afskipti dómarar ef það á við. Kemur hér fram að aðgerðir á sviði félags- og menntamála séu mikilvæg forvörn gegn ofbeldi, misþyrmingum og misneytingu barna.⁶⁵ Aðildarríki þurfa að gera ráðstafanir til að auka meðvitund, skilning og þekkingu almennings og þeirra sem umgangast börn á ofbeldi og vanrækslu í öllum myndum

⁵⁹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 38.

⁶⁰ Hrefna Friðriksdóttir: „*Samningur um réttindi barnsins*”, bls. 315.

⁶¹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 38.

⁶² Hrefna Friðriksdóttir: „*Samningur um réttindi barnsins*”, bls. 315.

⁶³ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 38.

⁶⁴ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 265.

⁶⁵ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 39.

sem til eru en birtingarmyndir þeirrar háttsemi sem lýst er í 1. mgr. 19. gr. eru nánast óþrjótandi.⁶⁶ Upplýsa þarf bæði foreldra, opinbera starfsmenn, fólk sem vinnur með börnum og fólk almennt um hvers konar hegðunarmynstur og ummerki gefi vísbendingu um að barn hafi orðið eða verði fyrir ofbeldi og til hvaða aðgerða beri að grípa vakni grunur um ofbeldi.⁶⁷

Í kafla 3.2. verður sérstaklega fjallað um ofbeldi gegn börnum í íþróttum. Þá verður sérstaklega fjallað um vanrækslu er getur leitt af íþróttaiðkun í kafla 3.4.

b) 37. gr. - Um refsingu barna

Sýnt hefur verið fram á að eithvað hafi verið um líkamlegar refsingar barna við þjálfun eins og síðar verður fjallað um. Því er rétt að benda á 37. gr. sáttmálans en þar kemur m.a. fram í a. lið að ekkert barns skuli sæta grimmilegri, ómannlegri eða vanvirðandi meðferð eða refsingu. Ákvæði 19. gr. kveður á um rétt barna til verndar fyrir hvers konar ofbeldi, m.a. líkamlegum refsingum, en 37. gr. er frekari stoð þessa.

Í almennu álti sínu nr. 8, skilgreindi barnaréttarnefndin líkamlega refsingu og staðfesti að hún félli undir vanvirðandi meðferð og því fellur hún undir 37. gr.⁶⁸

c) 34. gr. – Vernd gegn kynferðislegri hagnýtingu og misnotkun

Í 34. gr. segir að aðildarríki skuldbindi sig til að vernda börn fyrir hvers kyns kynferðislegri notkun eða misnotkun í kynferðislegum tilgangi. Til þess skulu þau gera allt sem við á, bæði innanlands og með tvíhlíða og marghliða ráðstöfunum, til að koma í veg fyrir að barn sé talið á eða þvingað til að taka þátt í hvers konar ólögmætri kynferðislegri háttsemi, að börn séu notuð til vændis eða annarra ólögmætra kynferðisathafna og að börn séu notuð í klámsýningum eða til að búa til klámfni. 19. gr. fjallar um vernd gegn hvers kyns líkamlegu og andlegu ofbeldi og þar sérstaklega minnst á kynferðislega misnotkun og tengjast greinarnar því að þessu leyti.⁶⁹

Á undanförnum árum hefur kynferðisleg misneyting barna verið sífellt meira til umræðu og í dag er ljóst að brot af þessu tagi eiga sér stað í talsverðum mæli og að þau eru skaðleg bæði fyrir þann sem fyrir verður og samfélagið í heild. Kynferðislegt ofbeldi gegn barni felur í sér kynferðislega háttsemi af einhverju tagi sem beinist að barni sem annaðhvort samþykkir ekki eða er of ungt til að geta samþykkt háttsemina. Einstaklingar þurfa að ná ákveðnum líkamlegum og andlegum þroska til kynferðislegra athafna en það er skylda hvers aðildarríkis að ákveða kynferðislegan lágmarksaldur, þ.e. hvenær barn telst geta samþykkt að taka þátt í

⁶⁶ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 315-316.

⁶⁷ Þórður Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 39.

⁶⁸ Almennt álit BRN nr. 8: *The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia)*, frá 2. mars 2007, CRC/C/GC/8, bls. 4.

⁶⁹ Þórður Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 60.

kynferðislegum athöfnum af einhverju tagi. Reynir þar á sjónarmið um friðhelgi, sjálfsákvörðunarrétt, kynfrelsi og athafnafrelsi einstaklingsins en einnig sjónarmið um vernd barns.⁷⁰

Nauðsynlegt er að allir fullorðnir, bæði þeir sem vinna með börn sem og aðrir, geri sér grein fyrir því að öll börn geta lent í kynferðislegri misnotkun óháð stétt, kyni, aldri eða félagslegum bakgrunni. Þó eru ákveðnir áhættuhópar, svo sem stúlkur, fötluð börn, börn í vopnuðum átökum og börn á flótta.⁷¹ Rannsóknir benda til þess að jafnvel megi flokka börn í íþróttum sem slíkan áhættuhóp. Vandamálið er að finna innan allra íþróttagreina og á öllum stigum⁷² en sannað þykir að einstaklingar, sem falið hefur verið ákveðið traust, nánd og vald yfir barni, eru í meirihluta gerenda.⁷³ Nánar verður fjallað um kynferðislegt ofbeldi og misnotkun innan íþróttta í kafla 3.2.4.

d) 33. gr. – Vernd gegn misnotkun ávana- og fíkniefna

33. gr. skyldar aðildarríki sáttmálans til að gera allar viðeigandi ráðstafanir, þ.á.m. á sviði löggjafar, stjórnsýslu, félagsmála og menntamála, til verndar börnum gegn ólöglegri notkun ávana- og fíkniefna svo sem þau eru skilgreind í alþjóðasamningum sem um þau fjalla. Með greininni er fyrst og fremst lögð áhersla að aðildarríkið hlúi að vernd handa börnum og forvörnum en túlka ber greinina í samhengi við barnasáttmálann í heild sinni.⁷⁴ Neysla ávana- og fíkniefna er ógn við líf, heilsu, þroska og velferð barna og því tengist ákvæðið fjölmörgum öðrum ákvæðum sáttmálans.⁷⁵

Sannað þykir að ákveðið hlutfall afreksíþróttamanna hafi notað ólögleg bætiefni svo öldum skiptir. Síðan afreksbarnið í íþróttum kom fram á sjónarsviðið fyrir fáeinum áratugum hefur vandamálið hlotið meiri athygli, en ljóst er að ákveðið hlutfall þeirra notar þau einnig.⁷⁶ Fjallað verður um notkun ólöglegra fíkniefna og bætiefna og íþróttir í kafla 3.3.

e) 32. gr. – Vernd gegn efnahagslegri misnotkun, þ.m.t. vinna barna

Í 1. mgr. 32. gr. er viðurkenndur réttur barns til verndar fyrir arðráni og vinnu sem líklegt er að því stafi hætta af eða komið gæti niður á námi þess eða skaðað heilsu þess eða líkamlegan, sálrænan, andlegan, siðferðislegan eða félagslegan þroska. Í 2. mgr. er svo kveðið á um skyldu aðildarríkjanna til að gera ráðstafanir á sviði löggjafar, stjórnsýslu, félagsmála og menntamála til að tryggja framkvæmd ákvæðisins. Þau skuli einkum kveða á um

⁷⁰ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 327.

⁷¹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 60.

⁷² IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and abuse in Sport”

⁷³ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 92.

⁷⁴ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 59.

⁷⁵ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 326.

⁷⁶ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 102-103.

lágmarksaldursmark til ráðningar í starf, setja viðeigandi reglur um vinnutíma og vinnuskilyrði og mæla fyrir um viðeigandi viðurlög til að tryggja að ákvæðum greinar þessarar verði framfylgt á virkan hátt. Til hliðsjónar þurfa aðildarríkin að hafa viðeigandi ákvæði annarra alþjóðlegra löggerninga, einkum samninga og samþykktir Alþjóðavinnumálastofnunar, ILO.⁷⁷

Vinnuþrælkun barna í ýmsum verksmiðjum og fjöldaframleiðslu er þekkt vandamál um heiminn og mikið baráttumál að útrýma henni.⁷⁸ Þó að vandamálið sé ekki nándar nærrí eins stórt þá geta afreksbörn í íþróttum átt það á hættu að réttur þeirra samkvæmt 32. gr. sé brotinn. Eins og fram kom í kafla 2.2. hefur þróunin verið sú að markaðurinn verður sífellt stærri og peningarnir verða meiri og meiri svo sigur hefur aldrei verið verðmætari. Við þetta skapast sú hætta að hæfileikaríku afreksbörnini séu efnahagslega misnotuð og einkenni vinnuþrælkunar geri vart við sig. Fyrir þessu þurfa aðildarríki sáttmálans að vera meðvituð. Nánar verður fjallað um tengsl íþróttta og vinnuþrælkunar í kafla 3.5.1.

f) 35. gr. – Vernd gegn sölu og brotnámi barna og verslun með börn
Í 35. gr. er fjallað um skyldu aðildarríkja til að gera allt sem við á, bæði innanlands og með tvíhliða og marghliða ráðstöfunum, til að koma í veg fyrir brotnám barna, sölu á börnum og verslun með börn í hvaða tilgangi sem er, og hvernig sem slíkt á sér stað. Greinin er öryggisnet til að tryggja að börn séu óhult fyrir brotnámi eða sölu af hvaða ástæðum sem er⁷⁹ en hún tengist vissulega 34. gr. um vernd gegn kynferðislegri misneytingu og 32. gr. um efnahagslega misnotkun.⁸⁰

Í bókinni *Human Rights in Youth Sport* lýsir Paolo David því hvernig hæfileikarík börn í íþróttum eru oft á tíðum sold klúbba á milli eða jafnvel landa á milli, í kaflanum *Play the market: Trafficking and sale of young athletes*. Nánar verður þetta kannað í kafla 3.5.2.

g) 36. gr. – Vernd gegn annarri misnotkun barna
Í 36. gr. segir að aðildarríki skuli vernda börn gegn hvers kyns annarri notkun sem á einhvern hátt getur stefnt velferð þeirra í hættu. Var greinin lögð fram til að tryggja að menn gerðu sér grein fyrir „félagslegri” misneytingu barna. Engin dæmi voru sett fram þessu til stuðnings og engar athugasemdir hafa verið gerðar við greinina af Barnaréttarnefndinni. Um misneytingu sem aðrar greinar ná ekki til má þó hugsa sér misneytingu mjög vel gefinna og hæfileikaríkra barna,⁸¹ t.d. innan íþróttanna.

⁷⁷ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 58.

⁷⁸ Peter Donnelly: „Child Labour, Sport Labour: Applying Child Labour Laws to Sport”, bls. 389-390.

⁷⁹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 62.

⁸⁰ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 328.

⁸¹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 62.

2.3.5. Réttur til heilsu

Mikill hluti ákvæða sáttmálans snúa að heilsu barns, m.a. verndarákvæðin, 6. gr. um líf og þroska og 3. gr. um það sem er barninu fyrir bestu. Hér verður aftur á móti sérstaklega bent á tvær sem þykja áréttu rétt barna til heilsu sérstaklega.

a) 24. gr. – Réttur til heilsu

24. gr. sáttmálans fjallar um rétt barns til að njóta besta heilsufars sem hægt er að tryggja og aðstöðu til læknismeðferðar og endurhæfingar. Ákvæðið fjallar þannig nánar um meðfæddan rétt barnsins til lífs og að það skuli eftir fremsta megni tryggt að börn megi lifa og þroskast eins og kemur fram í 6. gr. Lögð er áhersla á að börnum sé ekki mismunað þannig að tryggt sé að ekkert barn fari á mis við rétt sinn til heilbrigðis og heilbrigðisþjónustu. Þar sem barnasáttmálinn er í eðli sínu ein órjúfanleg heild má benda á tengsl ákvæðisins við 27. gr. um rétt barna til lífsafkomu, 28. gr. um réttinn til menntunar, 19. gr. um réttinn til verndar gegn hvers kyns ofbeldi auk áðurnefndrar 6. gr.⁸² Rannsóknir á þjálfun og ofþjálfun sýna greinilega að of mikil þjálfun hefur bein áhrif á heilsu einstaklingsins og dæmin sýna að börn sem þjálfað hafa gífurlega mikið hafa oft á tíðum þurft að hætta snemma vegna meiðsla⁸³ þannig getur 1. mgr. 24. gr. haft beina tengingu við íþróttir, auk þess sem að jákvæð áhrif íþrótt og hreyfingar sem talað er um í kafla 2.1. tengist henni vissulega einnig. Nánar er fjallað um áhrif ofþjálfunar á heilsu í kafla 3.2.1.

Í 3. mgr. 24. gr. segir svo að aðildarríki skuli gera allar þær ráðstafanir sem vænlegar eru til árangurs og við eiga í því skyni að ryðja úr vegi hefðum sem eru skaðlegar heilbrigði barna. Krefst þetta ásamt 19. gr. að látið verði af hefðum sem eru ofbeldisfullar og/eða skaðlegar heilbrigði barna. Þegar ákvæðið var samið var málsgreinin sett inn vegna áhyggna af afskurði kynfæra kvenna⁸⁴ en hæglega má tengja ákvæðið íþróttum. Finna má ákveðnar ofbeldisfullar hefðir innan ýmissa íþróttagreina, t.d. niðurlægjandi vígsluathafnir, þó vissulega tengist það löndum og menningu og auðveldara sé að finna þess dæmi í ákveðnum löndum.

b) 27. gr. – Réttur til lífsafkomu og þroska

Í 27. gr. er kveðið á um rétt hvers barns til lífsafkomu sem nægir því til að ná líkamlegum sálrænum, andlegum, siðferðilegum og félagslegum þroska. Foreldrar bera aðalábyrgð á því að tryggja barninu þennan rétt, en ábyrgð þeirra er þó takmörkuð við getu og fjárhagsaðstæður. Þá er aðildarríkjum skylt að aðstoða foreldrana og láta í té efnislega aðstoð og sjá fyrir stuðningsúrræðum þegar þörf krefur. Þetta ákvæði tengist 6. gr. um rétt

⁸² Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 45.

⁸³ Fan Hong: „Innocence Lost: Child Athletes in China”, bls. 46.

⁸⁴ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 46.

barnsins til þroska og 29. gr. um að geta barnsins sé ræktuð eins og frekast er unnt. Hér er því slegið föstu að viðunandi lífsafkoma sé ekki aðeins bundin við fæði, klæði og húsaskjól heldur snýst hún einnig um að hún leyfi fullan líkamlegan, sálrænan, andlegan, siðferðilegan og félagslegan þroska.⁸⁵ Þegar íþróttir eru þáttur í lífi barnsins skulu þær þannig stuðla að þessum þroska, og fyrirkomulag þjálfunar þannig ekki hamla honum.

Líkt og bent var á varðandi 6. gr. má færa rök fyrir því að 27. gr. skyldi aðildarríki til að hlúa að íþróttum fyrir börn vegna þess sem sannað hefur verið, að líkamleg hreyfing sé afar mikilvæg þroska barna.

2.3.6. Félags- og menningarleg réttindi

Eftirfarandi ákvæði varða menntun, tómstundir og menningarmál barna. Íþróttir eru bæði hluti af þessum réttindum og geta þær einnig haft áhrif á önnur réttindi er tilheyra þessum flokki.

a) 28. og 29. gr. – Réttur til menntunar og markmið

Í 28. gr. Barnasáttmálans er réttur barns til menntunar viðurkenndur og staðfest að menntun sé lykilatriði fyrir öll börn. Áhersla er lögð á að allir njóti sömu tækifæra. Þær lágmarkskröfur eru gerðar til aðildarríkjanna að tryggja ókeypis grunnmenntun. Þrátt fyrir þetta eru engin aldursmörk sett um það hvenær skyldunáminu skuli lokið. Í flestum vestrænum ríkjum lýkur því um 14-16 ára aldur en í þróunarlöndunum getur það verið við lægri aldur, oft í kringum 12 ára. Ef að barn hættir í skóla án þess að ljúka skyldunámi hefur ríkið brugðist lagalegri skyldu sinni.⁸⁶

Þá segir í 1. mgr. 28. gr. (e) að aðildarríkin skuli einnig grípa til ráðstafana til að stuðla að reglulegri skólasókn og draga úr því að nemendur hverfi frá námi. Einnig skulu aðildarríkin stuðla að þróun ýmiss konar framhaldsmenntunar og sjá til þess að allir eigi kost á æðri menntun eftir hæfileikum.⁸⁷

29. gr. fjallar svo um markmið menntunar. Menntun hefur verið skilgreind þannig að hún feli í sér allt félagslegt atferli þar sem einstaklingur eða hópur þroskar meðvitað persónulega hæfileika sína, viðhorf, getu og þekkingu til að lifa fullnægjandi lífi í samfélaginu. Í skilningi sáttmálans er menntun ekki aðeins bundin við hefðbundið nám í skóla heldur nær hún yfir alla þætti sem stuðla að félagslegrí færni. Barnaréttarnefndin gaf eftirfarandi skýringu árið 2001:

Education in this context goes far beyond formal schooling to embrace the broad range of life experiences and learning processes which enable children, individually and

⁸⁵ Þórður Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 49.

⁸⁶ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 182.

⁸⁷ Þórður Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 50.

collectively, to develop their personalities, talents, abilities and to live a full satisfying life within society.⁸⁸

Í 29. gr. koma svo fram þeir grundvallarþættir sem alþjóðasamfélagið hefur sameinast um að menntun barna eigi að beinast að. Markmiðin eru metnaðarfull og snerta í raun flest svið tilverunnar og mannlegs þroska. Í ákvæðinu er ekki fjallað um almenna þætti námsins, líkt og læsi og reiknikunnáttu, heldur fremur þau siðferðilegu gildi sem barninu ber að þekkja, t.d. að börn beri virðingu fyrir mannréttindum, fyrir foreldrum sínum og tungumáli og að það læri að finna jafnvægi milli mismunandi gilda, t.d. milli þjóðernisgilda og menningarháttar ólíkra landa.⁸⁹

Þegar afreksbörn í íþróttum eru farin að æfa fjölda klukkutíma á dag er hætta á því að það komi niður á menntun þeirra. Er það bæði á ábyrgð foreldra að barnið mæti örugglega í skólann og að það sinni heimalærðomi o.s.frv. og einnig á ábyrgð aðildarríkisins að gæta þess að ekki sé gengið of langt í að samþykkja fjarveru barns úr skóla vegna íþróttaiðkunar, heldur skal það veita ákveðið aðhald og tryggja þannig að skyldu sinni samkvæmt 28. gr. sé fullnægt, sbr. 5. og 18. gr. sáttmálans. Nánar er fjallað um tengsl íþróttar og menntunar og hættuna á mannréttindabrotum í því sambandi í kafla 3.4.1.

b) 31. gr. – Réttur til frítíma, tómstunda og menningarlífs

31. gr. fjallar um rétt barnsins til hvíldar, tómstunda, leikja og skemmtana og þátttöku í menningarlífi og listum. Allt felur þetta í sér ólíkar athafnir þó annað megi virðast. Hvíld stendur fyrir þá grundvallarþörf fyrir líkamlega og andlega hvíld og svefn. Með tómstundum er átt við það að hafa tíma og frelsi til að gera það sem mann langar til. „Skemmtanir” nær yfir alla afþreyingu að eigin vali sem annars mætti líta á sem vinnu, t.d. íþróttir, skapandi listir, handíðir og verkefni á sviði vísinda eða tækni. Leikur felur í sér þær athafnir barna sem fullorðið fólk stjórnar ekki og ákveðnar reglur þurfa ekki að eiga við. Oft á tíðum gleymist það að leikurinn er hluti af raunverulegum réttindum barna vegna þess að í heimi fullorðinna er litið á hann sem munað fremur en nauðsynlegan þátt lífsins en einnig vegna þess að jafnvel við erfiðustu aðstæður finna börn leiðir og aðferðir til þess að leika sér. Einnig er leikurinn mjög mikilvægur fyrir þroska hvers barns og þau börn sem ekki geta leikið sér af einhverri ástæðu, fara oft á mis við mikilvæga félagslega og persónulega færni.⁹⁰ Mikið hefur verið skrifað um þennan „gleymda rétt” sem athyglisvert er að skoða í tengslum við íþróttaiðkun afreksbarnsins.

⁸⁸ Almennt álit BRN nr. 1, um markmið menntunar samkv. 29. gr. frá 2001. CRC/C/GC/2001/1.

⁸⁹ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”, bls. 321-322.

⁹⁰ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 55-56.

Menningarleg réttindi barna eru svo réttur til aðgengis að menningarlegri og listrænni starfsemi sem hæfir þroskastigi þeirra og þeim rétti að sinna þannig starfsemi sjálf svo sem með sjálfstæðri sköpun. Er orðið „menning” í þessari grein notað í listrænum skilningi.⁹¹

31. gr. tengist mannréttindum barna í íþróttum á margvíslegan hátt. Í fyrsta lagi teljast íþróttir til þeirrar skemmtunar sem börnin eiga rétt á, eins og áður kom fram, en aðeins ef það er val barnsins sem tekur þátt. Því þarf að gæta þess að viljinn sé til staðar því annars mætti flokka íþróttaiðkunina til vinnu en um vinnu barna er fjallað í 32. gr. sáttmálans. Í íþróttum gilda fastmótaðar reglur og þess vegna flokkast þær undir skemmtun en leikur er svo annars konar sjálfstæður réttur þar sem hann er ekki settur í ákveðið form reglna. Þá má íþróttaiðkunin ekki koma niður á fullnægjandi hvíld, hvorki svefni né andlegri hvíld sem getur einfaldlega falist í því að fá rými til að slaka á. Íþróttaiðkun afreksbarnsins fer venjulega fram utan skólatíma og taka þá upp mikið af „frítíma” barnsins. Því er hætta á að annað sem barnið á rétt til að eyða frítíma sínum í verði útundan, líkt og frjáls leikur og menningarleg starfssemi. Jafnvægi þarf að vera þarna á milli, en eins og áður segir skiptir vilji barnsins hér miklu máli og því þurfa bæði 12. og 13. gr., auk 16. gr. um vernd einkalífs, að vera í hávegum hafðar.

Nánar verður fjallað um réttindin samkvæmt 31. gr. og áhrif íþróttaiðkunar afreksbarnsins á þau í kafla 3.4.2.

2.3.7. *Borgaraleg réttindi*

Mörg ákvæði sáttmálans kveða á um borgaraleg réttindi, en borgaraleg réttindi setja ríkisvaldinu ákveðin mörk en áréttu einnig að ríkið er til fyrir borgarana og hlutverk þess er að tryggja þessi réttindi.⁹² Hér skal sérstaklega bent á þrjú þeirra, 13. um tjáningarfrelsi, 16. um friðhelgi einkalífs og 17. gr. um rétt til upplýsinga.

a) 13. gr. – Tjáningarfrelsi

Samkvæmt 13. gr. á barn rétt til að láta í ljós skoðanir sínar, og felur það í sér rétt til að leita, taka við og miðla hvers kyns vitneskju og hugmyndum, án tillits til landamæra, munnlega, skriflega eða á hvaða formi sem er. Ákvæði 12. gr. kveður svo á um skyldu aðildarríkja til að tryggja þennan rétt og að tekið sé réttmætt tillit til skoðana barna. Þannig tengjast greinarnar traustum böndum. Tjáningarfrelsið fellur undir borgaraleg réttindi barns en mikilvægt er að virða þau á öllum sviðum.⁹³

⁹¹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 56.

⁹² Björg Thorarensen: *Stjórnskipunarréttur – Mannréttindi*, bls. 36.

⁹³ Hrefna Friðriksdóttir: „*Samningur um réttindi barnsins*”, bls. 307

b) 16. gr. – Vernd einkalífs

Samkvæmt 16. gr. sáttmálans hafa öll börn rétt til verndar gegn gerræðislegum eða ólögmætum afskiptum af einkalífi barns, fjölskyldu, heimili eða bréfum og gegn ólögmætri árás á sæmd barns eða mannorð. Ákvæðið verndar börn í öllum aðstæðum án mismununar, svo sem innan fjölskyldu, inni á öðrum heimilum og stofnunum og annars staðar þar sem börnum er veitt umönnun eða þjónusta til lengri eða skemmri tíma. Í þessu sambandi getur reynt á atriði eins og t.d. hvernig ytri aðstæðum barns er háttar, sambandi og samskiptum barnsins við annað fólk og rétt barnsins til að njóta trúnaðar um sín mál.⁹⁴ Í íþróttum sem og annars staðar skal þessi réttur barnins virtur.

Ákvæðið vekur upp spurningar um réttarstöðu foreldra, en samkvæmt áðurnefndri 5. gr. ber þeim að veita börnum sínum leiðsögn og handleiðslu og getur það reynst erfitt ef að barnið getur haldið einhverju frá þeim. Sérstaklega geta vaknað upp spurningar um rétt barns til að njóta þjónustu eða leita ráðgjafar og aðstoðar án vitneskju eða samþykkis foreldra og rétt foreldra og annarra til aðgangs að viðkvæmum persónuupplýsingum eða upplýsingum um einkahagi barnsins. Hæpið er að það sem gerist á íþróttæfingum komi foreldrum barnsins ekki við.⁹⁵ Foreldrar þurfa oft að leita upplýsinga um málefni barnsins eigi þeir að geta verndað það⁹⁶ og því þarf að huga að því að tryggja foreldrum og opinberum aðilum, þegar við á, aðgang að nauðsynlegum upplýsingum til að unnt sé að veita barni og tryggja því viðunandi uppeldi og vernda það fyrir augljósum hættum. Þó þarf samhliða því að huga að því að setja reglur um aðgang foreldra og annarra að upplýsingum um einkalíf barns.⁹⁷

Varðandi friðhelgi einkalífs er einnig rétt að minna á að opinberir starfsmenn bera ákveðna trúnaðarskyldu gagnvart börnum. Þannig eiga börn að geta leitað til ákveðinna starfsmanna þeirra stofnana sem vinna með börn í trúnaði nema ákveðnar undanþágur eigi við. Þau eiga að geta rætt við þessa aðila án þess að þurfa að hafa áhyggjur af því að foreldrum eða öðrum verði greint frá því sem um var rætt. Brýnt er að aðildarríki kveði skýrt á um það í löggjöf sinni hvenær undanþágur varðandi trúnaðarskylduna eiga við. Í íslenskum lögum er t.d. tilkynningarskylda til barnaverndaryfirvalda talin ófrávíkjanleg þegar „verulegir hagsmunir“ barns eru í húfi.⁹⁸ Samkvæmt orðskýringu á rikiskassinn.is eru opinberir starfsmenn hverjir þeir sem hafa með höndum stjórnsýslu á vegum hins opinbera, hvort heldur er hjá ríki, sveitarfélagi eða opinberri stofnun.⁹⁹ Færa má rök fyrir því að þjálfarar, líkt og

⁹⁴ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins“, bls. 307-308

⁹⁵ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins“ bls. 308.

⁹⁶ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 33.

⁹⁷ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins“ bls. 308.

⁹⁸ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 33-34.

⁹⁹ <http://www.rikiskassinn.is/ordskyringar/>

kennrarar og námsráðgjafar falli þarna undir og séu því bundnir trúnaðarskyldu um ákveðin mál, á meðan „verulegir hagsmunir” barnsins eru ekki húfi.

Nánar verður fjallað um áhrif íþróttá á sjálfstæðan rétt barna og einkalíf í kafla 3.6.1.

c) 17. gr. – Réttur til upplýsinga

Hér þykir rétt að benda á 17. gr. vegna þess að hún kveður m.a. á um rétt barna til aðgangs að upplýsingum og efni sem ætlað er að stuðla að félagslegri, andlegri og siðferðislegri velferð þess, og líkamlegu og geðrænu heilbrigði. Aðildarríkin bera samkvæmt greininni skyldu til að stuðla að þessu aðgengi, m.a. með því að hvetja fjölmöðla til að dreifa upplýsingum um slíkt efni og stuðla að alþjóðlegri samvinnu við undirbúning, skipti og dreifingu á slíkum upplýsingum og efni.

Meðal þess sem mikilvægt er að afreksbörn í íþróttum fái upplýsingar um er sú áhættutaka sem þátttaka í íþróttum getur þýtt, sbr. umfjöllun í kafla 3.2.6. Einnig er mikilvægt að þau fái upplýsingar um afleiðingar sem lyfjanotkun getur haft, sbr. umfjöllun í kafla 3.3.

3. Helstu mannréttindabrot gegn börnum í íþróttum

3.1. Hætta á mannréttindabrotum

Þátttaka barna í afreksíþróttum vekur upp margar grundvallarspurningar sem snerta mannréttindi. Ástæða þess að fjalla þarf sérstaklega um mannréttindi barna í íþróttum er sú að skipulögð íþróttaiðkun barna er afar algeng og fer vaxandi auk þess sem innan íþróttanna skapast sérstakar aðstæður og umhverfi sem taka þarf tillit til. Börnin eyða miklum tíma með þjálfara og öðrum utanaðkomandi leiðbeinendum og þurfa að takast á við aukið álag, streitu og þrýsting frá foreldrum og þjálfurum.

Dæmi um spurningar sem stíf íþróttaiðkun barna getur vakið og leitað verður svara við í eftirfarandi köflum eru: Eiga börn sem taka þátt í þjálfun af þessu tagi það frekar á hættu að brotið verði á mannréttindum þeirra heldur en börn sem ekki æfa svo stíft? ¹⁰⁰ Hver er tíðni meiðsla sem rekja má til ofspjálfunar og getur ofspjálfun talist til ofbeldis? Er líkamlegt og kynferðislegt ofbeldi algengara innan íþrótta en utan? ¹⁰¹ Er ásættanlegt að þjálfarar beiti andlega meiðandi þjálfunaraðferðum til að fá fram betri frammistöðu? Hvaða áhrif hefur stíf þjálfun á menntun barnanna? Er næg virðing borin fyrir rétti þeirra til hvíldar, frjálsra leikja og gæðastunda með fjölskyldunni? Flokkast áköf þjálfun undir vinnuþrælkun barna? Er þörf á bættu eftirlitskerfi þegar kemur að félagaskiptum ungra útlendra leikmanna og sjálfskipuðum umboðsmönnum þeirra? Eiga ungir íþróttamenn rétt á einkalífi og ef svo er, að hve miklu leyti? Er það val barnsins að æfa svo stíft? Í 2. kafla voru rakin helstu mannréttindaákvæði barnasáttmálans sem höfð verða að leiðarljósi þegar leitað verður svara við þessum spurningum.

Minna má á að hér verður sjónum beint að afreksbörnum í íþróttum. Það sem einkennir afreksíþróttir í dag er að snemma er leitað eftir sérstökum hæfileikum í börnum og þau látin byrja ung að sérhæfa sig í íþróttinni. Börn sem þykja efnileg standa þannig frammi fyrir mikilli skuldbindingu, stífri þjálfun, miklu á lagi og væntingum. ¹⁰² Þrátt fyrir þetta er lítil vernd í boði fyrir þennan hóp íþróttafólks. Sum lönd hafa sett einhver lög sem eiga að vernda ungt íþróttafolk en talið er að ennþá skorti á að mannréttindalöggjöf til verndar börnum nái til og hafi áhrif innan ákveðinna íþróttagreina. ¹⁰³ Einnig er vafasamt hversu vel íþróttasamtök fylgja eftir eigin stefnum og siðferðilegum meginreglum. Þó skal tekið fram að meðvitund um

¹⁰⁰ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 3.

¹⁰¹ Þrátt fyrir að vitneskju sé ábótavant og tölvulegar upplýsingar séu ekki fullkomnar gerir Paolo David ráð fyrir því í bók sinni að u.þ.b. 20% barna sem taka þátt í keppnisíþróttum séu í sérstakri hættu á að verða fyrir mismunandi tegundum ofbeldis eða annarri illri meðferð og að mannréttindi 10% þeirra séu í raun brotin. *Human Rights in Youth Sport*, bls. 7.

¹⁰² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 7.

¹⁰³ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 1.

hætturnar á mannréttindabrotum innan íþróttta fer sífellt vaxandi. Bent hefur verið á mögulegar lausnir á borð við aukna fræðslu og vitundarvakningu en þær þurfa tíma til að hafa áhrif í samféluginu. Þannig hefur því verið haldið fram að í raun séu fáar lausnir í boði fyrir þau börn sem verða fyrir mannréttindabrotum af þessu tagi í dag.¹⁰⁴

3.2. Ofbeldi gegn börnum í íþróttum

Í skýrslu UNICEF frá 2006, *The World Report on Violence against children*, um ofbeldi gegn börnum er gengið út frá þeirri skilgreiningu á ofbeldi sem fram kemur í 19. gr. barnasáttmálans, þar sem segir að ríki beri skylda til að vernda börn fyrir hvers kyns líkamlegu og andlegu ofbeldi, meiðingum, misnotkun, vanrækslu, skeytingarleysi, illri meðferð eða notkun, þar á meðal kynferðislegri misnotkun. Einnig er í skýrslunni notuð áðurútgefín skilgreining WHO, sem fram kom í *The World Report on Violence and Health* árið 2002:

the intentional use of physical force or power, threatened or actual, against a child, by an individual or group, that either results in or has a high likelihood of resulting in actual or potential harm to the child's health, survival, development or dignity.¹⁰⁵

Hefð er fyrir því að flokka ofbeldi í þrjár tegundir, líkamlegt ofbeldi, andlegt ofbeldi, og kynferðislegt ofbeldi.¹⁰⁶ Í almennu áliti barnaréttarnefndarinnar nr. 13, sem gefið var út í mars 2011, leggur nefndin áherslu á að hugtakið „ofbeldi“ í 19. gr. standi í raun fyrir alla „illa meðferð“ sem barn getur orðið fyrir, hvort sem það er líkamlegt eða andlegt og hvort sem því er beitt með vilja eða ómeðvitað.¹⁰⁷ Í þessum kafla verður fjallað sérstaklega um líkamlegt, andlegt og kynferðislegt ofbeldi í íþróttum en byrjað verður á umfjöllun um jafnvel algengara vandamál, ofþjálfun og meiðsli. Ofþjálfun má flokka undir ofbeldi þar sem það getur haft alvarlegar afleiðingar á heilsu barns þegar það er vísvitandi látið æfa of mikið og jafnvel látið keppa þrátt fyrir meiðsli.¹⁰⁸ Þessir kaflar fjalla allir um ofbeldi þar sem gerandi er fullorðinn einstaklingur innan íþróttarinnar en í kafla 3.2.5. er fjallað sérstaklega um líkamlegt, andlegt og kynferðislegt ofbeldi af hálfu jafningja. Þá verður hæfi barna til áhættutöku kannað sérstaklega.

Bent hefur verið á að ofbeldi geti átt sér stað á ýmsan hátt í íþróttum, sem dæmi má nefna þegar þrýstingur á barn verður of mikill svo að flokkast megi undir andlegt ofbeldi, þegar

¹⁰⁴ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 2.

¹⁰⁵ *The World Report on Violence against children*, bls. 4.

¹⁰⁶ *World Report on Violence and health: Summary*, bls 14.

¹⁰⁷ Almennt álit BRN nr. 13: Article 19: *The right of the child to freedom from all forms of violence*, frá 21. mars 2011, CRC/C/GC/13, bls. 4.

¹⁰⁸ Ofþjálfun getur einnig haft í för með sér vanrækslu en um það verður fjallað í kafla. 3.4.

hefð er fyrir niðurlægjandi vígsluathöfnum sem stofna líkamlegri og/eða andlegri heilsu í hættu, þegar notaðar eru líkamlegar refsingar fyrir ófullnægjandi árangur eða þegar gerð er krafa um að barnið æfi og keppi þrátt fyrir meiðsli.¹⁰⁹

3.2.1. Ofþjálfun og meiðsli

Eins og áður sagði hefur viðfangsefni 19. gr. barnasáttmálans verið hvað efst á baugi í umræðunni um réttindi barna. Hætta er á að ofþjálfun verði fylgifiskur afreksíþróttar ef það gleymist að hafa augun sérstaklega opin fyrir áhrifum á heilsu barnsins. Helstu ákvæði barnasáttmálans, sem ofþjálfun og áhrif hennar á líkamlega og andlega heilsu barns reyna á, eru auk 19. gr. um ofbeldi, 24. gr. um rétt barnsins til heilsu og bæði 6. og 27. gr. sem báðar fjalla um rétt barnsins til lífs og þroska. Þegar stíf þjálfun gengur of langt getur hún falið í sér ofbeldi skv. áðurnefndum skilgreiningum.

Eftirfarandi ummæli bandarísks barnalæknis eru umhugsunarverð og varpa ágætis ljósi á aukna tíðni meiðsla vegna ofþjálfunar. Er það er takt við þá þróun afreksíþróttar sem áður var lýst:

Most of the injuries I see are over-use injuries. Young players come with elbow, shoulder and back problems ... Kids never used to get these kinds of injuries in the past. These are new diseases we have created for children.¹¹⁰

Keppnisíþróttir byggjast flestar í eðli sínu á líkamlegri hreyfingu sem byggir á skipulögðum æfingum, áreynslu og fórum og eru íþróttir barna engin undantekning. Íþrótttaafrek verða að veruleika þegar ákveðnar aðstæður eru fyrir hendi; blanda af ákveðnum kostum og hæfileikum íþróttamannsins, hvatningu og hagstæðu umhverfi bæði fjölskyldu og íþróttafélags. Þegar ung börn taka þátt í stífri þjálfun, þar sem hinn fullorðni ber ábyrgð á þjálfuninni, þurfa bæði foreldrar og þjálfarar að takast á við erfiðar spurningar. Það er afar þunn lína sem skilur að annars vegar stífa þjálfun sem virkilega gagnast barni og veitir því ánægju og hins vegar stífa þjálfun sem getur haft í för með sér neikvæðar afleiðingar fyrir heilsu barns . Ekki er auðvelt fyrir þann fullorðna að vega það og meta í sífellu hvort þjálfunin sé skaðleg eða óhagstæð fyrir þroska barnsins eður ei.¹¹¹

Ung börn eru ekki hæf til að samþykkja að keppa í afreksíþróttum þar sem þau skilja ekki hvað sú ákvörðun felur í sér og eldri börn eru ekki jafnfær og fullorðnir til að taka upplýsta ákvörðun. Því eru það fullorðnir einstaklingar, foreldrar og þjálfarar, sem taka ákvörðun um

¹⁰⁹ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 4.

¹¹⁰ Dr. Lyle Micheli, framkvæmdarstjóri Boston Children's Hospital, *Human Rights in Youth Sport*, bls. 54.

¹¹¹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 53.

það hvernig þjálfun barns er háttarð.¹¹² Í afar krefjandi keppnisíþróttum líkt og tennis, fimleikum, listskautum, íshokkí, körfubolta eða fótbolta eru dæmi þess að foreldrar hafi látið allt niður í fjögurra ára gömul börn sín æfa reglulega. Sum þeirra byrja jafnvel í skipulögðum keppnum og stífum æfingarprógrömmum við sex ára aldur.¹¹³ Þá hefur verið greint frá því að kínversk börn á aldrinum 5-6 ára eru gjarnan sett í sérstaka íþróttaskóla þar sem börnin æfa í 6-8 klst. á dag. Hins vegar æfi kínversk börn sem eru í landsliðum eða ríkisúrvalli í frjálsum íþróttum, fimleikum, sundi, fótbolta, körfubolta, blaki, badmintoni eða borðtennis í 10-12 klst. á dag.¹¹⁴ Einnig hefur komið fram að 10-12 ára gamlir listskautadansarar í Bandaríkjjunum æfi í 45 mínútna lotum 5 sinnum á dag, fimm daga vikunnar og finna megi keppnir í greininni þar sem 3 ára börn taka þátt.¹¹⁵ Er hægt að færa rök fyrir því að það sé hættulaust fyrir börn á þessum aldri að æfa svo mikið? Það er of algengt að þjálfarar og foreldrar líti á börn í íþróttum sem fullorðna í smækkaðri mynd og komi fram við þau eftir því. Þá gleymist að börn eru viðkvæm og líkami þeirra og andlegt atgervi í stöðugri þróun.¹¹⁶

Árið 1997 varaði the World Health Organization við því að ef að þeir sem skipuleggja magn æfinga og stjórna æfingum barna, skortir reynslu og þekkingu er hætt við að þeir beiti sömu reglum og skipulagi eins og væri við hæfi fyrir fullorðna. Við þær aðstæður setji þátttaka barna í skipulögðum íþróttum þau í ákveðna hættu á að verða fyrir einhverskonar ofbeldi. Því miður er það allt of algengt að þjálfarar geri sér ekki nægilega grein fyrir þeim mörgu mismunandi stigum sem barnið gengur í gegnum og flóknum líkamlegum og andlegum þörfum barnsins sem tengjast þroska þess.¹¹⁷ Athuga þarf að börn þroskast mishratt og eru mismunandi að gerð og því er ekki hægt að segja að einhver ákveðinn fjöldi æfingatíma hæfi einhverjum aldri og einnig eru mismunandi íþróttagreinar mismunandi krefjandi. Þó hafa verið gefnar út viðmiðunarreglur varðandi magn æfinga sem hæfa afreksbörnum í íþróttum sem miðast við vísindalegar rannsóknir.¹¹⁸

Þrátt fyrir að það sé vissulega nauðsynlegt fyrir íþróttafólk að æfa í ákveðið margar klukkustundir, leggja margir þjálfarar ofuráherslu á magn æfinganna í stað þess að einbeita sér að gæðum þeirra. Paolo David lítur til ummæla hins skoska hjóreiðamanns og fyrrum heimsmethafa, Graeme Obree:

¹¹² Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2010*, bls. 56.

¹¹³ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 53-54.

¹¹⁴ Fan Hong: *Innocence Lost: Child Athletes in China*, bls. 48-49.

¹¹⁵ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 2.

¹¹⁶ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 53-54.

¹¹⁷ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 54.

¹¹⁸ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 10.

Ég skil ekki tilganginn með því að æfa í fimm klukkustundir á dag, það eru gæði æfingarinnar sem skipta mestu. Þrjár til fjórar 90 mínútna æfingar á viku nægja fyrir mig. Líkami minn krefst ekki meiri æfinga. Þegar mér eru sýnd æfingaprógrömm fyrir börn blöskrar mér oft á tíðum.¹¹⁹

Árið 2000 gaf The American Academy of Pediatrics út yfirlýsingu varðandi stífa þjálfun barna. Í henni kom fram að til þess að vera keppnishæfur í afreksíþróttum væri nauðsynlegt fyrir börn að fylgja æfingaprógrömmum sem gætu þótt stíf fyrir fullorðna. Auknar kröfur um árangur sköpuðu stanslausa pressu á að æfa lengur, stífar, af meiri útsjónarsemi og oft á tíðum til að byrja að æfa fyrr. Markið væri sett á að gera betur en fyrirrennararnir og vinna keppinautana. Þetta eðli íþróttanna í bland við þá staðreynd að afreksíþróttafólk nyti ekki aðeins aðdáunar innan íþróttahreyfingarinnar heldur oft á tíðum heilu þjóðanna, leiddi til þess að æfingarnar stigmögnuðst, sífellt væri æft meira og gengið skrefinu lengra til að reyna að vera bestur í sögunni og setja met. Samhliða væri hætta á að óhóflegar og meiðandi kröfur væru settar á börn.¹²⁰

Staðreyndin er samt sem áður sú að meirihluti barna kemst ekki á toppinn. Aðeins lítill hluti þáttakenda kemst í hóp þeirra sem keppa um verðlaunapeninga og aðeins lítill hópur þeirra getur aflað sér lifibrauðs með íþróttinni einni. Ein af ástæðunum fyrir þessu er að líkamar þeirra ráða ekki við álagið sem fylgir svo stífri þjálfun og draumar þeirra verða því ekki að veruleika vegna alvarlegra meiðsla.¹²¹

Í yfirlýsingu læknisráðs Alþjóðlega ólympíusambandsins um þjálfun afreksbarna í íþróttum (e. Consensus Statement on Training the Child Athlete) er tekið fram að hreyfing sé nauðsynleg fyrir þroska allra barna og þar spili íþróttir stórt hlutverk. Hins vegar þarfí að taka tillit til þess að börn séu viðkvæmari fyrir meiðslum vegna ofþjálfunar heldur en fullorðnir. Sérstaklega fyrir meiðslum á hryggjarliðum, brjóskskemmdum og öðrum meiðslum tengdum liðamótum. Viðvarandi, stingandi sársauki gefi merki um skemmdir og verði ávallt að kanna það vel ef að barn kvartar undan slíku. Þá segir að ofþjálfun verði raunin þegar æft er of stíft, andlegt álag er of mikið og börnumum er ekki gefið tækifæri til að jafna sig að fullu eftir meiðsli. Lögð er áhersla á að óhóflegur sársauki skuli aldrei vera hluti af þjálfun barna.¹²²

Einnig hefur komið fram að algeng meiðsli vegna ofþjálfunar séu alvarleg hryggskekkja, meiðsli í neðra baki og Osgood-Schlatter sjúkdómurinn. Osgood-Schlatter sjúkdómurinn er sérstaklega algengur meðal barna í íþróttum á aldrinum 9-16 ára sem eru að taka út

¹¹⁹ Paolo David: *Human Rights and Youth Sport*, bls. 54.

¹²⁰ Paolo David: *Human Rights and Youth Sport*, bls. 54-55

¹²¹ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 56

¹²² IOC Consensus Statement on Training the Elite Child Athlete

vaxtarkipp. Einkenni hans eru þau að mikil sársauki lætur á sér kræla rétt fyrir neðan hnéskelina ásamt miklum bólgu og viðkvæmni í kringum svæðið. Sjúkdómurinn getur verið mjög sársaukafullur, langvarandi og getur haft varanleg skaðleg áhrif á beinin og hindrað þannig barnið í að halda þjálfun sinni áfram.¹²³

Auðvelt getur verið að koma auga á ummerki ofþjálfunar, sérstaklega ef litið er til ungra stúlkna í fimleikum og listskautdansi. Í þessum íþróttagreinum næst bestur árangur ef stúlkan er sem smæst og grennst. Til að ná langt í greinunum berjast stúlkurnar gegn kynþroska sínum með því að svelta sig samhliða afar stífum æfingum. Brjóst og mjaðmir eru óvinurinn, bæði hægja á snúningum, gera það að verkum að stökkin verða minni og trufla þær hreinu og beinu línur sem að dómararnir vilja sjá.¹²⁴ Þegar álagið verður mikið er því hætta á átröskunarsjúkdóum líkt og lystarstoli og lotugræðgi. Þetta er sérstaklega stórt vandamál í íþróttum þar sem árangur er metinn af dómurum sem gefa einkunnir, líkt og í áður tilgreindum greinum og einnig dýfingum. Í þessum greinum er áætlað að 35% keppenda eigi við einhverskonar átröskunarsjúkdóm að striða. Afleiðingar þeirra geta verið veikbyggðari bein, heftur vöxtur og minni þróttur. Vegna þessa eru svo meiri líkur á að barnið meiðist og/eða hætti fyrr að stunda íþróttina.¹²⁵

Því miður eru meiðsli fylgifiskur þátttöku í íþróttum, en yfirleitt stefnir það framtíð íþróttafólksins ekki í hættu fái það tækifæri til að jafna sig. Hins vegar getur það leitt til varanlegs skaða ef að æft er þrátt fyrir meiðsli. Ofþjálfun er jafnan talin ástæða þess að tíðni meiðsla hefur hækkað meðal ungs íþróttafólks. Ef líkami þess fær ekki tækifæri og tíma til að jafna sig að fullu eftir mikla áreynslu leiðir það til þess að eitthvað gefur sig. Líta má á þessi viðbrögð líkamans sem tilraun hans til að fá nauðsynlega hvíld.¹²⁶ Börnin geta verið hrædd um að vera tekin úr liðinu eða við að bregðast þjálfaranum sínum og kvarta því hvorki né mótmæla leiðbeiningum eða ákvörðunum þjálfarans.

Í bókinni *Little Girls in Pretty Boxes: The Making and Breaking of Elite Gymnasts and Figure Skaters* er samansafn reynslusagna kvenna sem sköruðu fram úr sem ungar stúlkur í fimleikum og listskautdansi en þurftu að hætta snemma. Sem dæmi segir frá bandarísku fimleikastúlkunni Kelly Garrison, sem æfði og keppti með 22 mismunandi álagssprungur í baki og Christy Henrich, sem keppti fótbrotin á heimsmeistaramóti í fimleikum. Einnig segir

¹²³ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 56

¹²⁴ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 3.

¹²⁵ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 3.

¹²⁶ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 60.

frá áðurnefndri Nadiu Comaneci, sem skar sig eitt sinn á hendinni við æfingar en sagði ekki frá því fyrr en hún var komin með blóðeitrun.¹²⁷

Frekari afleiðingar ofþjálfunar og meiðsla sem af henni leiðir, geta verið lélegri námsárangur, aukin áhætta á þunglyndi og því að barnið byrji að reykja, minni þátttaka í annarri félagslegri afþreyingu og möguleg frekari heilsufarsvandamál, t.d. offita og slitgigt.¹²⁸

Jafnvel þó að læknar og sjúkraliðar fylgist með ástandi íþróttamanna tryggir það ekki að börn í íþróttum hljóti engan skaða. Þessir aðilar geta verið í erfiðri aðstöðu þar sem algengt er að þjálfarar og aðrir aðstandendur pressi á þá að veita leyfi til æfinga og keppni. Því geta þeir átt á hættu að þjónustu þeirra sé ekki óskað frekar ef að þeir mæla með fullum bata áður en lagt er til æfinga og keppni að nýju.¹²⁹

3.2.2. Líkamlegt ofbeldi

Því miður eiga börn það á hættu að verða fyrir beinu líkamlegu ofbeldi í íþróttum. Hættan á líkamlegu ofbeldi eykst í aðstæðum þar sem náið samband myndast milli barna og fullorðinna einstaklinga sem hafa mikil völd yfir þeim og áhrif á þeirra líf. Sambönd af þessu tagi myndast oft í keppnisíþróttum þar sem þjálfarar og skjólstæðingar þeirra eyða miklum tíma saman.¹³⁰ Skilgreina má líkamlegt ofbeldi í þessu samhengi sem athöfn þar sem má vera ljóst að ásetningur stendur til líkamsmeiðinga, t.d. þar sem líkamsmeiðingum er beitt af tilefnislausu og þegar líkamlegum refsingum er beitt. Þegar líkamlegt ofbeldi gegn börnum á sér stað reynir sérstaklega á 6. og 27. gr. um réttinn til lífs og þroska auk 19. gr. og 37. gr. barnasáttmálans en þær hafa áður verið kynntar.

Í almennu álit sínu um rétt barns til verndar frá öllum myndum ofbeldis, sem barnaréttarnefndin sendi frá sér árið 2011 kemur skýrt fram að ekkert ofbeldi gegn börnum er réttlætanlegt og að koma má í veg fyrir allt ofbeldi.¹³¹ Þannig á ekkert ofbeldi gegn börnum að líðast innan íþróttar.

Þá er barnaréttarnefnd Sameinuðu þjóðanna fylgjandi því að banna að fullu allar gerðir líkamlegra refsinga innan fjölskyldu, í skólum og öðru umhverfi. Slíkt bann myndi ná yfir „viðurkenndari” atvik, líkt og rassskellingar og hirtingar. Nefndin byggir afstöðu sína á ákvæðum barnasáttmálans, t.d. 3. gr. um það sem er barni fyrir bestu, 19. gr. um að börn séu vernduð fyrir öllum tegundum ofbeldis, að námsaga sé haldið uppi með þeim hætti sem

¹²⁷ Siri Farstad: *Protecting Children’s Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 7

¹²⁸ Elizabeth C. J. Pike, *The Elite Child Athlete and Injury Risk*, bls. 53.

¹²⁹ Peter Donnelly: *Child Labour, Sport Labour: Applying Child Labour Laws to Sport*, bls. 400.

¹³⁰ Siri Farstad: *Protecting Children’s Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 6

¹³¹ Almennt álit BRN nr. 13: Article 19: *The right of the child to freedom from all forms of violence*, frá 21. mars 2011, CRC/C/GC/13, bls. 3 og einnig bls. 8.

samrýmist mannlegri reisn barnsins eins og segir í 2. mgr. 28. gr. og að börn skuli aldrei sæta grimmilegri, ómannúðlegri eða vanvirðandi meðferð eða refsingu eins og 37. gr. samningsins kveður á um. Þá hefur nefndin margsinnis tekið það skýrt fram í álitum sínum að líkamlegar refsingar vinna gegn mannlegri reisn barns og samræmast ekki reglum um námsaga.^{132 133}

Þrátt fyrir að enn vanti upp á sérstakar rannsóknir, er talið að líkamlegar refsingar séu stundum notaðar gegn ungu íþróttafólki sem þykir ekki standa sig nógu vel eða fylgir ekki ströngum reglum um aga. Einnig geta þær verið notaðar sem hótun til að fá börnin til að æfa enn stífar. Ekkert bendir til þess að fullorðnir noti refsingar af þessu tagi sjaldnar í umhverfi íþróttanna heldur en heima við eða í skólum. Sigur er aðal keppikeflið innan afreksíþróttu og velgengni styrkir stöðu og eykur tekjur þjálfara. Því er hætta á að þeir freistist til að misnota aðstöðu sína og traust skjólstæðinga sinna.¹³⁴

Þó að mikil þögn ríki yfirleitt um það sem gerist innan íþróttahemsins og mikið vanti upp á rannsóknir og gögn¹³⁵ má finna mýmög dæmi þar sem fyrrum íþróttamenn lýsa reynslu sinni af ofbeldi í íþróttinni. T.d. sagði listskaudansarinn Yelena Berzhnaya frá því að þegar hún stundaði æfingar við rússneska klúbbinn the Moscow Red Army Club, þá 13 ára, öskraði þjálfari hennar bæði á hana og sló hana með hendinni ef öskrin nægðu ekki.¹³⁶ Í nýlegri skyrslu UNICEF koma fram fleiri reynslusögur; kanadískur drengur sagði frá því hvernig þjálfari hans misþyrmdi skjólstæðingum sínum reglulega, hann ýtti þeim, sló þá, togaði í hár þeirra og þrýsti upp að veggjum og stúlka¹³⁷ sagði frá því hvernig þjálfari hennar niðurlægði og meiddi félagskonu hennar með því að fá hana niður á fjóra fætur, rassskella hana, toga í hár hennar og toga hendur hennar aftur.¹³⁸ Þá hafa komið fram fréttir um misþyrmingar innan íþróttanna, m.a. þegar faðir fótboltadrengs í Bandaríkjunum, sem einnig var aðstoðarþjálfari,

¹³² Almennt álit BRN nr. 8: *The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia)*, frá 2. mars 2007, CRC/C/GC/8, bls. 4 og einnig Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 70.

¹³³ Árið 1998 kvað Mannréttindadómstóll Evrópu um dóum í máli MDE, *A gegn Bretlandi*, 23. september 1998 (25599/94) máli ungs bresks drengs gegn stjúpföður sínum. Var þar staðfest að líkamlegar refsingar brytu gegn Mannréttindasáttmála Evrópu. Dómur í máli MDE, *Campbell og Cosans gegn Bretlandi*, 25. febrúar 1982 (7511/76; 7743/76) ásamt fleiri dóum þar sem bresks skólabörn og foreldrar þeirra voru kærendum, leiddu til þess að líkamlegar refsingar voru bannaðar með öllu í ríkisreknum skólum í Bretlandi árið 1987. Hins vegar voru þær ekki bannaðar í einkareknum skólum fyrr en í september 1999. Uppl. fengnar 30. mars 2011 af heimasíðu: <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/hrlaw/judgments.html>

¹³⁴ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 70. Þar kemur einnig fram að í könnun sem the Minnesota Amateur Sport Commission, Bandaríkjunum, gerði árið 1993, kom fram að 17,5 prósent þeirra íþróttamanna sem töku þátt höfðu verið slegnir eða spaskað í af einhverjum tengdum íþróttaiðkun þeirra. Niðurstöður tveggja kannana sem gerðar voru í Sviss og Þýskalandi á seinni hluta tíunda áratugarins sýna að ofbeldi í íþróttum þar sem þjálfarar eru gerendur er langt frá því að vera sjaldgæft.

¹³⁵ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 70.

¹³⁶ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 61

¹³⁷ Í frumheimild kemur ekki fram hvaðan stúlkan er.

¹³⁸ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 11.

var handtekinn fyrir að hafa ráðist á keppinaut 13 ára sonar síns. Hann var síðar rekinn og hlaut ævilangt bann frá þjálfun.¹³⁹ Í frönskum fréttaskýringarþætti árið 1996, voru sýndar myndir þar sem kínverskur fimleikaþjálfari sat ofan á bökum 6-7 ára fimleikastulkna og lyfti upp fótleggjum þeirra til að auka liðleika þeirra. Í viðtali þar sem stúlkurnar voru spurðar hvort þeim þætti þjálfarinn strangur sagði ein stúknanna frá því að hann lemdi þær. Þessar tegundir æfinga þar sem notað er afl og líkaminn þvingaður í ákveðnar teygjur til að auka liðleika eru þekktar í mörgum löndum, m.a. í Evrópu. Frönsk fyrrverandi fimleikastúlka og evrópumeistari unglings árið 1993, Elodie Lussac, sagði frá því að hún og liðsfélagar hennar í landsliðinu hefðu oft á tíðum verið lamdar af rúmenskum þjálfara sínum. Hún tók það hins vegar fram að vegna þess hve hræddar þær voru um að vera reknar úr franska landsliðinu hefðu þær ekki sagt frá þessu.¹⁴⁰

Rómanska fimleikastúlkan Adriana Giurca, var 11 ára þegar þjálfari hennar barði hana til dauða árið 1995 eftir að hún gat ekki framkvæmt ákveðna æfingu. Þrátt fyrir að tilvikið sé vissulega öfgafullt og einstakt dæmi, sýnir það samt sem áður að ofur kappsamir þjálfarar geta átt það til að tapa yfirsýn og missa stjórн á sér. Atvikið afhjúpaði líka frekara kerfisbundið ofbeldi, en liðsfélagi Adriönu steig fram og sagði að allar stúlkur sem þjálfarinn hafði haft undir sinni leiðsögn hefðu verið lamdar þegar þeim tókst ekki að skila fullkominni frammistöðu á æfingum eins og ætlast var til. Þjálfarinn hafði haldið því fram að með því að þola refsingar kæmust þær sem lengst í íþróttinni. Þetta varð að vana og stúlkurnar höfðu ekki sagt foreldrum sínum frá né öðrum, þær þráðu að verða fimleikakonur og sættu sig því við framkomuna.¹⁴¹

3.2.3. Andlegt ofbeldi

Afreksbörn í íþróttum þurfa að hafa til að bera mikinn andlegan styrk og sálarþrek til að skara fram úr og ráða við það stress sem fylgir því að stunda keppnisíþrótt.¹⁴² Tíðni og umfang andlegs ofbeldis gegn ungum íþróttamönnum eru því sérstaklega athugaverð.¹⁴³

Ákvæði 19. gr barnasáttmálans sem kynnt var í kafla 2.3.4.a) gerir ráð fyrir andlegu ofbeldi sem einni tegund ofbeldis, en það þótti mikil framför og mikilvægt þar sem það hafði ekki verið gert áður í alþjóðlegum mannréttindasáttmálum. Samt sem áður kemur þar ekki fram nein sérstök skilgreining á þessari tegund ofbeldis. Barnaréttarnefndin hefur hins vegar

¹³⁹ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 8

¹⁴⁰ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 70.

¹⁴¹ Paolo David: *Human Rights and Youth Sport*, bls. 69-70.

¹⁴² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 82.

¹⁴³ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 11.

skilgreint hugtakið frekar og sagt að t.d. niðurlæging af ásettu ráði, áreitni, svívirðingar og einangrun falli allt undir hugtakið andlegt ofbeldi.¹⁴⁴

Þá kemur fram í áðurnefndri skýrslu er gerð var á vegum Sameinuðu þjóðanna, *The World Report on Violence against children*, að ekki væri til staðar nein stöðluð skilgreining á andlegu ofbeldi. Hins vegar er þar gefið til kynna að eitthvert andlegt ofbeldi fylgi hverju sinni þegar beitt er líkamlegu eða kynferðislegu ofbeldi en einnig geti það átt sér stað í formi móðgana, uppnefninga, hunsunar, einangrunar, höfnunar, hótana, afskiptaleysis og lítillækkunar.¹⁴⁵ Erfitt getur verið að bera kennsl á ummerki andlegs ofbeldis en afleiðingar þess koma oft ekki fram fyrr en löngu eftir að því var beitt. Rannsóknir sýna að afleiðingar þess á börn geti verið flóra andlegra vandamála á borð við þunglyndi, lítið sjálfsálit, litla sjálfsvirðingu, kvíða, andlegan óstöðugleika og átröskunarsjúkdóma.¹⁴⁶

Þegar börn eru háð fullorðnum um velferð sína verða þau afar tengd viðkomandi aðila og getur þessi nána tenging valdið því að börnin vilja gera hinum fullorðna aðila til geðs. Þegar velgengni barnsins byggist á þessari löngun getur skapast hætta á andlegum eða tilfinningalegum skaða. Sérfræðingar hafa látið í ljós áhyggjur af því að þegar fjárhagslegur ágóði þess að vinna er mjög augljós getur það aukið á andlegt ofbeldi vegna þess að það þýðir að ávallt er lagt harðar og harðar að ungu efnilegu íþróttafólki að æfa meira og meira.¹⁴⁷

Einhver afreksbörn hafa greint frá því að þjálfari þeirra hafi beitt andlegu ofbeldi. Sumir þjálfarar nota móðganir og lítillækkunar með það að markmiði að hvetja barnið til að bæta sig.¹⁴⁸ Hins vegar hafa fáar skipulegar rannsóknir verið gerðar hvað varðar þjálfunaraðferðir

¹⁴⁴ Almennt álit BRN nr. 13: Article 19: *The right of the child to freedom from all forms of violence*, frá 21. mars 2011, CRC/C/GC/13, bls. 9. Skilgreiningin á andlegu ofbeldi sem þar er sett fram er svohljóðandi í heild sinni: „Mental violence. “Mental violence as referred to in the Convention, is often described as psychological maltreatment, mental abuse, verbal abuse and emotional abuse or neglect and this can include: a) All forms of persistent harmful interactions with the child, for example, conveying to children that they are worthless, unloved, unwanted, endangered or only of value in meeting another’s need; b) Scaring, terrorizing and threatening; exploiting and corrupting; spurning and rejecting; isolating, ignoring and favouritism; c) Denying emotional responsiveness; neglecting mental health, medical and educational needs; d) Insults, name-calling, humiliation, belittling, ridiculing and hurting a child’s feelings; e) Exposure to domestic violence; f) Placement in solitary confinement, isolation or humiliating or degrading conditions of detention; and g) Psychological bullying and hazing by adults or other children, including via information and communication technologies (ICTs) such as mobile phones and the Internet (known as “cyberbullying”).”

¹⁴⁵ Paulo Sérgio Pinheiro: *World Report on Violence against Children, United Nations Secretary-General’s Study on Violence against Children*, bls. 61.

¹⁴⁶ Misia Gervis: *From concept to model: A new theoretical framework to understand the process of emotional abuse in elite child sport*, bls. 62.

¹⁴⁷ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 11.

¹⁴⁸ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 62

sem fela í sér andlegt ofbeldi gagnvart börnum í íþróttum.¹⁴⁹ Þó er að finna einhverjar minni rannsóknir líkt og þá sem Jay J. Coakley gerði árið 1992 þar sem unnið var úr vönduðum viðtölum við 15 afreksbörn í mismunandi íþróttum. Þar kom í ljós að börnin lýstu þjálfurum sínum sem einræðisherrum, sem beittu ströngum stjórnunaðferðum og drottnuðu algjörlega yfir samskiptunum.¹⁵⁰ Meðal þess sem að þjálfararnir notuðu til þessa var meiðandi orðbragð, hótanir, niðurlægjandi athugasemdir, hróp og persónulegar ávítur sem allt getur fallið undir skilgreiningu andlegs ofbeldis.¹⁵¹

Ummæli Irinu Viner, rússnesks fimleikaþjálfara með farsælan feril, styrkja þessa niðurstöðu en hún setti eftirfarandi fullyrðingu fram:

My relation to the young girls is like master-slave until 14, then it looks like general-soldiers until 16, after that we enter a partnership.¹⁵²

Í könnuninni þótti athyglisvert að börnin vörðu þjálfara sína sem hegðuðu sér svona með því að segja hegðunina eðlilega eða að þau hefðu átt hana skilið. Þau áttuðu sig ekki á því að hegðunin væri óásættanleg fyrr en eftir langa ígrundun.

Í bókinni *Little girls in pretty boxes, The making and breaking of elite gymnasts and figure skaters*¹⁵³ lætur Danielle Herbst, bandarísk, fyrrum afreksstúlka í fimleikum hafa eftirfarandi eftir sér, þá fullorðin kona:

In time of pressure, which not a day passed without ... I was yelled at, screamed at, and had things thrown at me ... Somehow my coach had convinced himself, and constantly reminded me, that I was a fat imbecile, a bloody idiot, no good and worthless.¹⁵⁴

Ef að neikvætt hegðunarmynstur af þessu tagi er ríkjandi meðal þjálfara afreksíþróttafólks er hætta á að hvorki þjálfarar né íþróttafólkir sjálft átti sig á eyðileggjandi eðli þess.¹⁵⁵ Tilgangurinn helgar ekki alltaf meðalið og móttóið að sigra sama hvað það kostar á ekki að fá að breiða yfir meiðandi hegðun.

Algengt er að foreldrar, sama hver fjárhagsleg staða þeirra eða staða innan samfélagsins er, varpi metnaði sínum og vonum yfir á börnin sín. Áhrif þrýstings frá foreldrum á afreksbörn í íþróttum virðast vera mismunandi eftir kyni, þ.e. mæður og feður beita

¹⁴⁹ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 11.

¹⁵⁰ Misia Gervis: *From concept to model: A new theoretical framework to understand the process of emotional abuse in elite child sport*, bls. 61.

¹⁵¹ Misia Gervis: *From concept to model: A new theoretical framework to understand the process of emotional abuse in elite child sport*, bls. 62.

¹⁵² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 84.

¹⁵³ Bókin er fræðileg en hún er byggð á viðtölum við næstum 100 fyrrverandi afreksstúlkur í fimleikum og listskautdansi. Höfundur er íþróttablaðamaður.

¹⁵⁴ Joan Ryan: *Little girls in pretty boxes, The making and breaking of elite gymnasts and figure skaters*, bls. 216.

¹⁵⁵ Misia Gervis: *From concept to model: A new theoretical framework to understand the process of emotional abuse in elite child sport*, bls. 61.

mismunandi andlegum þrýstingi.¹⁵⁶ Í könnun sem gerð var meðal 46 bandarískra afreksbarna í íþróttum sem undirbjuggu sig af kappi undir Ólympíuleikana 1988 kom fram að þrátt fyrir að meirihluti foreldra, eða 95% þeirra, styddu þétt við bakið á börnunum í sinni íþróttaiðkun, viðurkenndu 35% barna að þau fyndu fyrir óhóflegum þrýstingi frá mæðrum sínum og 25% þeirra frá feðrum sínum, en slíkur þrýstingur var talinn hafa slæm áhrif.¹⁵⁷

Sálrvænn þrýstingur getur einnig verið lagður á afreksbarnið í íþróttum af þjálfurum, umboðsmönnum, jafningjum eða jafnvel fjölmíðum. Þá getur barnið einnig fundið fyrir því til hvers er ætlast af því og lagt á sjálft sig gífurlega pressu. Barnið finnur fyrir ábyrgðartilfinningu og finnst því bera skylda til að standa sig vel.¹⁵⁸ Hvort að slíkur sálrvænn þrýstingur fellur undir andlegt ofbeldi er skilgreiningaratriði en eins og fram kom hér áður er engin stöðluð skilgreining á hugtakinu. Færa má rök fyrir því að þrýstingur af þessu tagi sé nauðsynlegur öllu íþróttafólki upp að ákveðnu marki en fari hann yfir þau er hætta á að hann sé farinn að bera ýmis einkenni andlegs ofbeldis, sérstaklega ef barnið er farið að gera eithvað sem það vill ekki og hefur ekki áhuga á aðeins til að geðjast öðrum fullorðnum einstaklingum. Of mikið álag getur hindrað barnið í að segja skoðun sína og það sem á að teljast tómstundaiðja fer að bera ýmis einkenni vinnu.

Oft fylgja ýmis fjárútlát þegar foreldri á barn í íþróttum. Venjulega þarf að borga fyrir þjálfun, búnað og fleira sem fylgir. Jafnvel þó að barnið hljóti einhvers konar styrki til íþróttaiðkunarinnar, þá getur slík fjárhagsleg byrði aukið þrýstinginn á barnið þar sem það áttar sig á þeirri „fórn” sem fjölskylda þess þarf að færa. Hættan er svo sú að það einkenni síðan samband barnsins við foreldra sína og afstöðu barnsins til íþróttaiðkunarinnar. Önnur ástæða fyrir því að foreldrar leggja hart að börnum sínum til að standa sig vel hefur verið talin sú að samkvæmt þeirra mati speglast uppeldishæfileikar þeirra í árangri barnsins.¹⁵⁹

Lífsviðurværi fullorðinna einstaklinga getur einnig verið háð því hvort barnið nái fram sigrum. Ef að barn nær þeirri stöðu að teljast afreksbarn í íþróttum fá foreldrar og sérstaklega þjálfarar einhvern hluta af verðlaunum og fjárhagslegum styrkjum þegar barnið vinnur. Þar af leiðandi getur það skipt þessa aðila ennþá meira máli að barnið standi sig og þeir því sett meiri þrýsting á herðar barnsins.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 11.

¹⁵⁷ Paolo David: Human Rights in Youth Sport, bls. 82.

¹⁵⁸ Romana Weber: Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012, bls. 62.

¹⁵⁹ Romana Weber: Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012, bls. 62

¹⁶⁰ Romana Weber: Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012, bls. 62

Fjölmíðlar geta einnig átt sinn þátt í að skapa þrýsting á börn. Þrátt fyrir að ekki sé hægt að tala um beinan þrýsting til að standa sig vel, er vel hægt að halda því fram að gengdarlaus og óhefluð ágengni fjölmíðla inn í líf barns setji þannig þrýsting á það til að standa sig þar sem það vill ekki fá slæma umfjöllun.¹⁶¹

Enn fremur ber að nefna að upptök átröskunarsjúkdóma meðal íþróttafólks má yfirleitt rekja til sálræns þrýstings og/eða mikillar ofspjálfunar. Táningar eru sérstaklega viðkvæmir fyrir því að fá átröskunarsjúkdóma¹⁶² og þjálfarar og þá sérstaklega foreldrar þyrftu að hafa það í huga þegar barnið æfir mjög stíft á þeim aldri. Í áðurnefndri bók, *Little girls in pretty boxes, The making and breaking of elite gymnasts and figure skaters* lýsir Kristie Phillips, fyrrum afreksstúlka í fimleikum upplifun sinni af átröskun og tengir orsakir sjúkdómsins við þrýstinginn sem settur er á stúlkurnar um að vera sem léttastar:

Everyone goes through it [anorexia] but nobody talks about it, because they're [the gymnasts] embarrassed. But I don't put the fault on us. It's pressures that are put on us to be so skinny. It's mental cruelty. It's not fair that all these pressures are put on us at such a young age and we don't realize it until we get older and we suffer from it ... I weighed 45 kilograms and I was being called [by her coach] an overstuffed Christmas turkey.¹⁶³

Nánar var fjallað um áhrif og tíðni sjúkdómannna í kafla 3.2.1.

Annað vandamál sem tengist stanslausum þrýstingi er hættan á að íþróttamaðurinn missi móðinn (e. burn out). Þegar það gerist er talað um sérstaka tegund atvinnutengdrar þreytu. Útbrunnið íþróttafolk skortir einbeitingu og fæst ekki til að æfa af þeim krafti sem þarf til að geta átt möguleika á að ná fram afbragðsárangri. Börn sem hafa verið þvinguð til að æfa afar stíft frá því þau voru mjög ung eru í sérstakri hættu á að upplifa áhugaleysi og þennan skort á vilja.¹⁶⁴ Þá er leikgleðin horfin en eins og áður hefur komið fram er hún aðalhvati barna til að stunda íþróttir. Í breskri könnun þar sem afreksbörn sem æfðu a.m.k. 15 klukkustundir á viku eða meira tóku þátt, kom í ljós að 64% þeirra hættu í íþróttinni á unglingsárunum vegna þess að gleðin sem fylgdi leiknum var ekki lengur til staðar.¹⁶⁵

Þá eru það sjaldan afreksbörnin sjálf sem taka í raun ákvörðun um áframhaldandi þátttöku í íþróttinni eða skilgreina markmið sín heldur er ákvörðunartakan í höndum foreldra og

¹⁶¹ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 62-63.

¹⁶² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 87.

¹⁶³ Joan Ryan: *Little girls in pretty boxes, The making and breaking of elite gymnasts and figure skaters*, bls. 10.

¹⁶⁴ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 63.

¹⁶⁵ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 90.

þjálfara. Endanlegar ákvarðanir eru svo kynntar barninu og það þarf að uppfylla þær kröfur sem aðrir setja á það.¹⁶⁶

3.2.4. *Kynferðisleg misnotkun*

Í áðurnefndri 19. gr. barnasáttmálans kemur m.a. fram að ríki skuldbindi sig til þess að gera allar viðeigandi ráðstafanir til þess að vernda börn fyrir kynferðislegu ofbeldi á meðan það það er í umsjá annars eða beggja foreldra, lögráðamanna eða nokkurs annars sem hefur það í umsjá sinni. Í skilgreiningu sinni á því hverjir geta talist hafa börn í umsjá sinni, er fram kom í almennu áliti hennar, tiltekur barnaréttarnefndin sérstaklega íþróttajálfara.¹⁶⁷ Ákvæðið á þannig m.a. við um afreksbörn í íþróttum þar sem þau eru í umsjá þjálfara og eyða jafnvel mörgum klukkustundum á dag fjarri fjölskyldu sinni.¹⁶⁸ Þá er sérstaklega fjallað um kynferðislega misnotkun í 34. gr. sáttmálans sem skuldbindur ríki til þess að vernda börn fyrir hvers kyns kynferðislegri notkun eða misnotkun. Nánar var fjallað um ákvæðin í kafla 2.3.4.

Árið 2002 áætlaði WHO að almennt hefðu 150 milljónir stúlkna og 73 milljónir drengja yngri en 18 ára um allan heim orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi sem fól í sér líkamlega snertingu.¹⁶⁹ Athuganir og skráningar á kynferðislegu obeldi gegn börnum í íþróttum byrjuðu ekki fyrr en snemma á tíunda áratugnum, þegar rannsóknarmenn á svíði kvenréttar beindu athygli sinni að einkageiranum. Meirihluti upplýsinga um kynferðislegt ofbeldi innan íþróttu eru unnar úr eigindlegum könnunum þar sem talað er við fullorðna einstaklinga um reynslu frá æsku þeirra.¹⁷⁰

Kynferðislegt ofbeldi er almennt talið fela í sér margs konar athæfi misnotkunar og hagnýtingar, en það nær bæði til andlegs og líkamslegs ofbeldis.¹⁷¹ Barnaréttarnefndin hefur skilgreint kynferðislegt ofbeldi og misneytingu. Samkvæmt henni fellur þar undir þegar barn er hvatt eða þvingað til að taka þátt í ólöglegum kynferðislegum athöfnum. Er þar m.a. átt við nauðgun, óvelkomna kynferðislega áreitni, barnavændi, notkun barna til framleiðslu barnakláms og þegar barn er vísvitandi látið verða vitni að kynferðislegri misnotkun eða kynlífsathöfnum, jafnvel án þess að þurfa að taka þátt.¹⁷² WHO hefur gefið út eftirfarandi skilgreiningu:

¹⁶⁶ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 63

¹⁶⁷ Almennt álit BRN nr. 13: Article 19: *The right of the child to freedom from all forms of violence*, frá 21. mars 2011, CRC/C/GC/13, bls. 13.

¹⁶⁸ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 94.

¹⁶⁹ World Report on Violence against Children, bls. 54.

¹⁷⁰ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 13.

¹⁷¹ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 13.

¹⁷² Almennt álit BRN nr. 13: Article 19: *The right of the child to freedom from all forms of violence*, frá 21. mars 2011, CRC/C/GC/13, bls. 10.

Sexual violence is any sexual act, attempt to obtain a sexual act, unwanted sexual comments or advances, or acts to traffic, or otherwise directed, against a person's sexuality using coercion, by any person regardless of their relationship to the victim, in any setting, including but not limited to at home and work.¹⁷³

Í álitsgerðinni sem læknaráð IOC gaf út árið 2007 um kynferðislega áreitni og misnotkun innan íþróttar er vandmálið skilgreint og gerð er grein fyrir vísindalegum könnunum og öðrum gögnum sem til voru á þeim tíma, m.a. um tíðni, áhættu og afleiðingar slíks áreitis.¹⁷⁴

Þar segir að kynferðisleg áreitni og misnotkun eigi sér stað um allan heim og í alls konar umhverfi. Íþróttir eru þar engin undantekning. Þegar slíkt á sér stað innan íþróttar er orsókin yfirleitt að aðili sem hefur vald yfir íþróttamanni misnotar það vald. Samkvæmt skilgreiningu læknaráðsins er um kynferðislega áreitni að ræða þegar hegðun gegn einstaklingi eða hópi felur í sér notkun kynferðislegra orða eða kynferðislegt athæfi, hvort sem það er af ásettu ráði eður ei, löglegt eða ólöglegt. Kynferðisleg misnotkun felur í sér sérhvert kynferðislegt athæfi þar sem samþykki er ekki gefið eða getur ekki verið gefið. Slíkt á sér oft stað innan íþróttar þar sem ráðskast er með íþróttafólkid og það er króað af. Kynferðisleg áreitni og misnotkun innan íþróttar á sér stað innan félagslegs umhverfis sem býður upp á tækifæri til þess. Kynbundið ofbeldi, niðurlægjandi innvígsluhefðir og hommafælni eru allt hluti af kynferðislegri áreitni og misnotkun sem á sér stað innan íþróttar. Kynbundið ofbeldi tekur til niðurlægjandi framkomu annars kynsins við hitt sem er markviss og síendurtekin en ekki endilega kynferðisleg. Niðurlægjandi innvígsluhefðir eru ofbeldisfullar vígsluathafnir eldri meðlima gagnvart nýliðum en þær fela oft á tíðum í sér einhvers konar kynferðislega niðurlægingu. Hommafælni er tegund fordóma og mismununar sem getur komið fram með ýmsum hætti, allt frá þögulli fyrirlitningu upp í virkar aðgerðir gegn samkynheigðu, tvíkynhneigðu og transgender fólkí.¹⁷⁵

Rannsóknir benda til þess að kynferðisleg áreitni og misnotkun eigi sér stað innan allra íþróttagreina og á öllum stigum. Tíðni virðist þó hærri á meðal afreksíþróttafólks. Rannsóknir sýna að hæfileikarík börn í íþróttum á kynþroskaaldri, sem enn hafa ekki náð yfirburðum, eru viðkvæm fyrir því að verða fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu einstaklings sem eitthvað vald hefur. Annar áhættuþáttur sem greindur hefur verið er þegar andlega meiðandi þjálfunaraðferðir hafa verið viðurkenndar.¹⁷⁶ Við þær aðstæður þrífst eða leynist kynferðislegt ofbeldi vel.¹⁷⁷

¹⁷³ *World report on violence and health*, bls. 149.

¹⁷⁴ IOC Consensus Statement on "Sexual Harassment and Abuse in Sport".

¹⁷⁵ IOC Consensus Statement on "Sexual Harassment and Abuse in Sport".

¹⁷⁶ IOC Consensus Statement on "Sexual Harassment and Abuse in Sport".

¹⁷⁷ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 15.

Algengt er að gerendur séu meðlimir fylgdarliðs íþróttafólksins sem eru í valdamikilli stöðu, aðallega þjálfarar en einnig læknar, sjúkraþjálfarar og ráðgjafar.¹⁷⁸ Einnig hefur verið sýnt fram á að jafningjar íþróttamannsins séu stundum gerendur¹⁷⁹ en minnt hefur verið á að kynferðislegt ofbeldi af hálfu jafningja, keppnisfélaga eða liðsfélaga geti valdið jafn miklum sálrvænum skaða og þegar gerandinn er fullorðinn einstaklingur.¹⁸⁰ Þá eru karlmenn oftar kærðir sem gerendur heldur en kvenmenn.¹⁸¹

Flestir rannsóknir sem gerðar hafa verið á þessu sviði hafa beint sjónum sínum að karlkyns þjálfurum sem reyndust sekir um að misnota stúlkur í íþróttum. Það hefur verið gagnrýnt vegna þess að gerendur geta bæði verið karlkyns og kvenkyns og fórnarlömbin einnig. Þá þykir vanta frekari rannsóknir til að hægt sé að öðlast frekari skilning á kynferðislegu ofbeldi gegn börnum í íþróttum.¹⁸² Hvort að tíðni þess sé raunverulega hærri innan íþróttta heldur en utan er því erfitt að segja til um. Niðurstöður norskrar könnun þar sem þetta var skoðað sérstaklega valda áhyggjum en samkvæmt henni hafði tvöfalt fleira íþróttafolk orðið fyrir kynferðislegri áreitni af hendi einstaklings með eithvert vald innan íþróttarinnar heldur en einstaklingar utan íþróttu.¹⁸³

Þegar íþróttafólk verður fyrir áreitni eða misnotkun af þessu tagi missir það oft rödd sína og segir ekki frá.¹⁸⁴ Það hræðist afleiðingarnar og vill ekki hætta á að vera útilokað úr liði eða einangrað frá félögum sínum, sérstaklega þegar um afreksbarn er að ræða þar sem líf þess snýst að mestu eða öllu leyti um íþróttina.¹⁸⁵ Eftirfarandi ummæli Sheldon Kennedy, sem var kynferðislega misnotaður af ísknattleiksþjálfara sínum, Graham James, á aldrinum 14 til 19 ára, sýna ágætlega fram á þetta:

At 15 in the hockey world, it's a tough thing to do, to say a man has touched you or made sexual moves on you. You don't want to wreck your dreams.¹⁸⁶

Þá lét norsk afreksstúlka í frjálsum íþróttum hafa eftirfarandi eftir sér:

When we didn't perform well, then the punishment was that we should sit on his [the coach's] lap [...] He touched us and was really very disgusting. I don't understand today

¹⁷⁸ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 13.

¹⁷⁹ *IOC Consensus Statement on "Sexual Harassment and Abuse in Sport"*.

¹⁸⁰ Celia Brackenridge: *Fair Play or Fair Game? Child Sexual Abuse in Sport Organisations*, bls. 290.

¹⁸¹ *IOC Consensus Statement on "Sexual Harassment and Abuse in Sport"*.

¹⁸² *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 13.

¹⁸³ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 94.

¹⁸⁴ *IOC Consensus Statement on "Sexual Harassment and Abuse in Sport"*.

¹⁸⁵ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 6.

¹⁸⁶ „Quates by Sheldon Kennedy”, www.silent-edge.org. Sheldon varð síðar atvinnumaður í hokký og Graham James var dæmdur í fangelsi í 3 og hálft ár fyrir að misnota Sheldon og annan ónafngreindan dreng. Sjá „The Sheldon Kennedy/Graham James Case: Sexual Abuse in Canadian Junior Hockey”, www.silent-edge.org

why we accepted it at all. We had a drill where we had to sprint, and the one who came last had to sit on his lap, so everyone was running like hell.¹⁸⁷

Þá má einnig nefna sem dæmi að það var ekki fyrr en 1993 sem að hin rússneska Olga Kareseva, sem vann Ólympíugullið í fimleikum árið 1968, sagði frá því að hún hefði verið neydd til þess að verða þunguð og til að eyða síðan fóstrinu eftir þriggja mánaða meðgöngu. Tilgangurinn var að nýta þær gífurlegu líkamlegu breytingar sem þungun hefði í för með sér þar sem efnaskiptin urðu hraðari og rauðu blóðkornin jukust til muna og þar með aukið flæði súrefnis. Þetta þótti gefa kost á betri frammistöðu. Sagði hún frá því að hún hefði ekki verið einsdæmi og að þetta hefði verið algengt á þessum tíma. Ef að stúlkurnar áttu ekki kærasta sá þjálfarinn um að barna þær.¹⁸⁸

Ekkert bendir til þess að búningarnir sem hefð er fyrir innan hverrar íþróttagreinar séu áhættuþættir og því ekki talið skipta máli hversu mikið íþróttamaðurinn er klæddur við iðkun sína.¹⁸⁹ Þá skal taka tillit til þess að við ýmsa þjálfun er ýmis snerting nauðsynleg og getur verið fullkomnlega skiljanleg af fagmannlegum eða tæknilegum ástæðum.¹⁹⁰

Kannanir sýna að aðstæður sem bjóða upp á sérstaka áhættu eru í búningsklefanum, úti á keppnisvellinum, í ferðalögum, á heimili þjálfara eða í bíl hans og á félagslegum viðburðum, sérstaklega þar sem áfengi er haft um hönd. Innvígsluathafnir og uppskeruhátiðir geta einnig falið í sér kynferðislega hegðun sem ekki er viðeigandi gagnvart einstaklingi eða hóp.¹⁹¹ Í máli Sheldon Kennedy kom t.d. sérstaklega fram að misnotkunin hefði byrjað þegar foreldrar hans gáfu leyfi fyrir því að hann heimsækти Graham James á heimili hans í þeim tilgangi að ræða framtíð hans í ísknattleik.¹⁹²

Bent hefur verið á að íþróttir bjóði upp á vænlegt umhverfi fyrir þá einstaklinga sem hafa ofbeldi af þessum huga sérstaklega í huga. Sálfræðingur sem sérhæfir sig í málum karlkyns kynferðisglæpamanna hafði um þetta eftirfarandi útskýringu:

The first thing to remember is that, regrettably, there are some men who go into sport to get access to children sexually [...] if men are going to abuse children, they have to form a relationship first. Sport is a way of forming that relationship, and is a way of turning that relationship into an abusive one. A coach has power and authority over the children they're training, they have respect from the parents, respect from the community and because often their lives are dedicated to children, it's hard to believe that a person in that position can be an abuser. All of that can be used as a cover by a man who has sexual arousal and is oriented towards children.¹⁹³

¹⁸⁷ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 14.

¹⁸⁸ *Human Rights in Youth Sport*, bls. 103.

¹⁸⁹ *IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and Abuse in Sport”*.

¹⁹⁰ Celia Brackenridge: *Fair Play or Fair Game? Child Sexual Abuse in Sport Organisations*, bls. 290.

¹⁹¹ *IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and Abuse in Sport”*.

¹⁹² <http://www.silent-edge.org/kennedy.html>

¹⁹³ Celia Brackenridge: *Spoilsports, understanding and preventing sexual exploitation in sports*, bls. 68.

Þá sýna rannsóknir fram á að kynferðisleg áreitni og misnotkun í íþróttum hafi alvarlegar og neikvæðar afleiðingar á bæði sálræna og líkamlega heilsu íþróttafólksins. Þær geta leitt til slakari frammistöðu og þannig leitt til þess að það hætti fyrr en það ella hefði gert.¹⁹⁴

Vísindaleg gögn sýna að geðræn vandamál, kvíði, þunglyndi, lyfjamisnotkun, sjálfspíning og sjálfsmorð séu meðal alvarlegra afleiðinga sem það að verða fyrir kynferðislegri áreitni eða misnotkun getur haft á heilsuna¹⁹⁵. Auk sálrænna afleiðinga geta komið upp líkamleg vandamál á borð við kynsjúkdóma.¹⁹⁶ Aðgerðarleysi og afskiptaleysi, afneitun og/eða þögn fólks í valdastöðum eða áhorfenda um athæfi af þessu tagi er ekki óalgengt innan íþróttanna. Það eykur skaðleg sálræn áhrif þeirra. Þegar þeir aðilar sem vitni verða að athæfunum greina ekki frá eykst sú tilfinning fórnarlambanna að kynferðisleg áreitni og misnotkun sé leyfileg og meðtekin innan íþróttanna og að þátttakendum sé ófært að tjá sig um slík athæfi.¹⁹⁷

Íþróttafolk kemur úr mismunandi efnahagslegu og félagslegu umhverfi og fjölskylduaðstæður þess eru mismunandi. Þrátt fyrir það getur það allt átt í haettu að verða fyrir misnotkun. Það kemur inn í umhverfi þar sem það myndar tengsl sem öll miða að því að hámarka árangur þeirra í íþróttinni og valdaójafnvægi í samskiptum íþróttafólksins við meðlimi fylgdarliðsins, þjálfara, lækna, stjórnendur og fleiri, er ávallt fyrir hendi. Ef þetta ójafnvægi er misnotað, getur það leitt til kynferðislegrar áreitni og misnotkunar en einnig til kynferðislegra sambanda við íþróttamanninn í hagnýtingarskyni.¹⁹⁸

Umræddir aðilar eyða óhjákvæmilega miklum tíma saman í því tilfinningalega uppspennta umhverfi sem keppnisíþróttir bjóða uppá. Þetta ástand hefur tilhneigingu til að setja íþróttamanninn í haettu á einangrun þar sem grafið er undan mætti hans og rétti til að taka ákvarðanir fyrir sjálfan sig.¹⁹⁹ Í nýlegri danskri könnun sem gerð var meðal 4.000 danskra íþróttamanna, bæði karlkyns og kvenkyns, úr 50 mismunandi íþróttagreinum, þar sem helmingur þeirra stundaði íþróttina sem atvinnumaður, kom í ljós að 0,5% sögðust hafa upplifað náið samband við þjálfara sinn fyrir 13 ára aldur og 8% á aldrinum 13-18 ára. Með nánu sambandi var átt við samband þar sem orðin kærasti og kærasta voru notuð. Niðurstöðurnar þóttu afar athyglisverðar og lögð var áhersla á að slík sambönd ættu ekki að vera liðin þar sem samband þjálfara og íþróttamanns sé af sama meiði og samband kennara og nemanda, en í lögum margra landa er sérstaklega tekið fyrir sambönd af því tagi, m.a. í Danmörku. Rannsakendur hafa beint þeim tilmælum til stjórnvalda að réttast væri að hækka

¹⁹⁴ IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and Abuse in Sport”.

¹⁹⁵ IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and Abuse in Sport”.

¹⁹⁶ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 98.

¹⁹⁷ IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and Abuse in Sport”.

¹⁹⁸ IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and Abuse in Sport”.

¹⁹⁹ IOC Consensus Statement on “Sexual Harassment and Abuse in Sport”.

kynferðislegan lágmarksaldur upp í 18 ár, en venjan er að hann sé í kringum 15 ára líkt og í Danmörku.²⁰⁰

Barnaréttarnefndin hefur lagt áherslu á að þegar kynferðislegur lágmarksaldur er lægri en lögræðisaldur þýðir það ekki að ríkið skuli ekki vernda þá sem hafa náð kynferðislegum lágmarksaldri en eru ekki lögráða, fyrir kynferðislegu ofbeldi.²⁰¹

3.2.5. Ofbeldi af hálfu jafningja

Ofbeldi af hálfu jafningja í íþróttum hefur verið skilgreint sem allar óvinveittar eða móðgandi athafnir barna í íþróttum gegn hvort öðru. Þessar athafnir geta falið í sér notkun særandi orða eða líkamlegar eða andlega árásir þar sem notaðar eru móðgandi eða niðurlægjandi athugasemdir, uppnefni, ábendingar, háð, særandi „brandarar”, móðgandi veggjakrot, útskúfun, píningar, hótanir eða neitun um að vinna með einhverjum ákveðnum aðila vegna ákveðinna galla hans.²⁰² Einnig getur ofbeldi af hálfu jafningja falist í niðurlægjandi vígsluathöfnum sem hefð er fyrir innan íþróttta.

Ekki hafa verið gerðar margar rannsóknir sem kanna ofbeldi af hálfu jafningja í íþróttum og því erfitt að meta hvort að það sé algengara heldur en í öðru umhverfi, t.d. í skólum. Í könnun frá 1992 þar sem 45 kanadísk, fyrrum afreksbörn í íþróttum tóku þátt, sagðist þriðjungur hafa orðið fyrir líkamlegu og andlegu ofbeldi af hálfu jafningja.²⁰³

Í annarri af þeim fáu könnunum sem gerðar hafa verið um málefnið skýrðu 30 prósent af 1.514 stúlkum og drengjum á aldrinum 12-16 ára, úr 8 mismunandi íþróttafélögum í Noregi, frá því að hafa orðið fyrir ofbeldi af hálfu jafningja í íþróttum. Í sömu könnun kom fram að krakkar, bæði drengir og stúlkur, hættu fyrr í íþróttum ef að þeir höfðu orðið fyrir ofbeldi af þessu tagi.²⁰⁴

Þegar hæfileikarík börn í íþróttum byrja að skara fram úr í sínum aldursflokkki er algengt að þau séu látin æfa með eldri börnum. Það getur vissulega stuðlað að framförum þeirra í íþróttinni en athuga skal samt að við þessar aðstæður getur barnið, sem yngra er, verið viðkvæmara fyrir líkamlegu ofbeldi, öfundsýki og fyrir því að vera haft að athlægi. Því skal ávallt leggja áherslu á að ákvörðunin um hvort að barn skuli fara upp um flokk, eins og kallað er, sé ekki eingöngu tekin af kappsfullum foreldrum og þjálfurum fyrir hönd barnsins

²⁰⁰ Jan Toftgaard Støckel: *Athlete perceptions and experiences of sexual abuse in intimate coach-athlete relationships*, bls. 95-99.

²⁰¹ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 258.

²⁰² *Protecting children from violence in sport*, bls. 9.

²⁰³ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 71.

²⁰⁴ *Protecting children from violence in sport*, bls. 9.

eingöngu með árangur barnsins í íþróttinni að markmiði.²⁰⁵ Líkt og ávallt í öllum aðstæðum skal hafa í fyrirrúmi 3. gr. barnasáttmálans um að gera skuli það sem er barni fyrir bestu og skal barnið haft með í ráðum, sbr. 12. gr. sáttmálans.

Sýnt hefur verið fram á hefð innan íþróttta sem felur í sér niðurlægjandi vígsluathafnir sem fela í sér ofbeldi af einhverri tegund, en þessar athafnir flokkast undir ofbeldi á meðal jafningja. Þrátt fyrir að þessi þáttur hafi lítið verið rannsakaður, sýna gögn það iðulega að íþróttatengdar innvígsluathafnir sem fela í sér einhverskonar ofbeldi tilkast í mörgum löndum í flestum heimshlutum. Athafnir af þessu tagi geta falið í sér líkamlegt, kynferðislegt eða andlegt ofbeldi þar sem sæmd þess sem verið er að vígja er ekki virt. Þessar innvígsluathafnir hafa verið skilgreindar á ólíkan hátt en segja má að þær feli í sér einhvers konar niðurlægjandi eða hættulega athöfn sem nýliðinn þarf að framkvæma eða ganga í gegnum til að komast í hópinn, óháð samþykki viðkomandi. Þær skoðanir hafa komið fram að hefðir líkt og að nýliðinn beri alla boltana eða annað þess háttar séu ekki hluti af lítillækkandi athöfnum sem þessum²⁰⁶ en höfundur telur að hægt sé að færa rök fyrir því að það geti fallið undir andlegt ofbeldi sem ákveðin einangrun eða útskúfun þar sem nýliðanum á að finnast hann minna virði en hinir reynslumeiri liðsfélagar.

Niðurlægjandi innvígsluathafnir í íþróttum eiga ýmislegt sameiginlegt með öðrum skaðlegum menningarlegum hefðum. Minna má á að í 3. mgr. 24. gr. er kveðið á um að aðildarríki skuli gera ráðstafanir til að ryðja úr veki hefðum sem eru skaðlegar heilbrigði barna og er greinin vissulega við hæfi í þessu samhengi.

Líklegt er að dæmi um innvígsluathafnir af þessu tagi sé að finna í flestum löndum en upplýsingar vantar. Staðfest dæmi hafa komið fram í Ástralíu, Kanada, Bandaríkjunum og í löndum vestur Evrópu og hefur gerendum í einhverjum tilfellum verið refsáð af íþróttayfirvöldum eða dólmstólum.²⁰⁷

Sem dæmi má nefna að í New Jersey, Bandaríkjunum, árið 2001 voru 14 stúlkur á aldrinum 16-17 ára reknar úr kylfuknattleiksliði sínu fyrir að hafa vígt nokkra yngri leikmenn með niðurlægjandi hætti sem fella má undir skilgreiningu á kynferðislegu ofbeldi sbr. 3.2.4. kafla. Þær höfðu skipað yngri leikmönnum að æfa með sýróp í nærbuxunum og skipað þeim að líkja eftir munnmökum með banönum.²⁰⁸ Árið 1990 lést bandarískur táningur, Nicholas

²⁰⁵ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 71.

²⁰⁶ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 72.

²⁰⁷ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 72.

²⁰⁸ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 72

Haben, í innvígsluathöfn í háfleikslið (e. Lacrosse), en áfengiseitrun leiddi hann til dauða eftir að liðsfélagar hans höfðu neytt hann til að drekka gífurlegt magn af áfengi.²⁰⁹

Í könnun á vegum Alfred University, New York, sýndu niðurstöður að 80 prósent íþróttafólks í háskólam höfðu þurft að ganga í gegnum einhverskonar niðurlægjandi innvígsluathöfn en flest tilvik af þessu tagi koma hvergi fram. Samt sem áður virðist tilvikunum hafa fjölgað jafnt og þétt síðan 1980, en þá vakti þessi siður fyrst athygli almennings og fjölmöla.²¹⁰

Þessi hefð innan íþróttanna er mikið tabú og oft neita bæði þjálfarar og forráðamenn íþróttafélaga að tala um málið. Sú staðreynd að athafnir af þessu tagi eigi sér stað virðist vera opinbert leyndarmál innan íþróttahirmsins.²¹¹ Athafnir af þessu tagi hafa mest verið rannsakaðar í Bandaríkjunum og eru bannaðar með lögum í 42 af 50 ríkjum þeirra og í ýmsum fleiri löndum líkt og Frakklandi og Filippseyjum. Árið 1998 endurskoðaði franska þingið hegningarlög sín og bannaði þá tilvikin með lögum, hvort sem um ræddi tilvik innan íþróttanna eða utan þeirra. Í lögunum segir að þegar að manneskja neyðir aðra, með eða án hennar samþykki, til að framkvæma eða verða fyrir niðurlægjandi eða lítillækkandi athöfn í skóla eða á öðrum félagslegum fundum eða atburðum þá skuli henni refsad með sex mánaða skilorði og sekt að hámarki 10.000 evrur.²¹²

3.2.6. Áhættutaka barna

Viðurkennt er að fullorðnir íþróttamenn samþykki að taka á sig þá áhættu á meiðslum sem fylgir íþróttinni og er það kallað áhættutaka. Um áhættutöku segir Viðar Már Matthíasson í bók sinni, *Skaðabótaráréttur*:

Áhættutaka hefur verið skilgreind sem svo, að undir það falli tilvik þegar tjónþola hefur verið ljós sú áhætta, sem hann tók, en hann hafi samt lagt sig eða hagsmuni sína í hættu. Áhættutaka getur því verið þegjandi samþykki þess að taka áhættu. Inntak áhættutöku er óljóst í meira lagi. Það hefur [...] byggst á fræðilegum viðhorfum og dómaframkvæmd.²¹³

Áhættutaka flokkast undir samþykki tjónþola. Ef að tjónþoli þykir hafa, með gildum hætti, samþykkt að verða fyrir tjóni á hagsmunum, leysir það tjónvald undan bótaábyrgð.²¹⁴

Þrátt fyrir að áhættutaka eigi þannig að takmarka að farið sé í mál vegna þess sem gerist innan íþróttavallarins virðist það hafa farið vaxandi að mál þar sem ofbeldi hefur átt sér stað á meðal íþróttamanna komi til kasta dómkóða. Í flestum þessum málum hefur verið lögð áhersla

²⁰⁹ „Sports hazing incidents”, <http://espn.go.com>

²¹⁰ „Sports hazing incidents”, <http://espn.go.com>

²¹¹ Protecting children from violence in sport, bls. 9.

²¹² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 73.

²¹³ Viðar Már Matthíasson: *Skaðabótaráréttur*, bls. 127.

²¹⁴ Viðar Már Matthíasson: *Skaðabótaráréttur*, bls. 126.

á að íþróttamaðurinn samþykki með áhættutöku aðeins það ofbeldi sem búast má við í keppni, en ekki ofbeldi sem fer yfir ákveðin mörk.²¹⁵

Þáttakendur í flestum íþróttum, sérstaklega íþróttum sem fela í sér snertingu við andstæðinginn, vita að það er ákveðin hætta á meiðslum og samþykkja hana því með þáttöku sinni. Telja má að það sé á ábyrgð þjálfara og starfsmanna innan íþróttta að benda öllum byrjendum í íþróttum skýrlega á þau mörk sem ekki á að fara yfir auk þess sem það ætti að koma fram í íþróttareglum. Meiðsli geta fylgt íþróttum, en áverkar sem veittir eru af ásetningi eða stórfelldu gáleysi ættu hvorki að vera liðnir af íþróttahreyfingunni né dómstólum.²¹⁶

Eru íþróttamenn sem ekki hafa náð 18 ára aldri hæfir til slíkrar áhættutöku í íþróttum? Gerhæfi manna er m.a. miðað við að viðkomandi hafi náð nægilegum aldursþroska til að bera skynbragð á ráðstafanir sínar. Í ákveðnum tilvikum er gerhæfi manna ekki miðað við þroska heldur við ákveðinn aldur, svo sem varðandi tilteknar fjármálalegar ráðstafanir og ráðstöfun persónulegra hagsmuna en lögræði, sem felur í sér fjárræði og sjálfræði, miðast t.d. við 18 ára aldur á Íslandi, án tillits til þess hversu þroskaður einstaklingurinn er.²¹⁷ Þá miðast refsiábyrgð einstaklings við tiltekinn aldur, t.d. 15 ár á Íslandi.²¹⁸ Á öðrum sviðum réttarins er gerhæfið aftur á móti mismunandi eftir því um hvaða ráðstöfun eða athöfn er að ræða. Sem dæmi má nefna að skaðabótaábyrgð barna er ekki miðuð við ákveðinn aldur, heldur miðast hún við hvort gera megi ráð fyrir því að venjulegt barn á aldri tjónvalds hafi getað skilið að hegðun hafi verið hættuleg og líkleg til að valda tjóni.²¹⁹ Á svipaðan hátt má hugsa um áhættutöku barna, venjulegt barn á þeim aldri sem um ræðir þarf að geta skilið að þátttaka í umraeddri íþrótt felur í sér ákveðna áhættu og býður upp á hættu á meiðslum. Ef að barnið er ekki orðið nágu gamalt til þess að hægt sé að vænta þessa ber hinn fullorðni fulla ábyrgð. Því ættu þjálfarar og starfsmenn að upplýsa foreldra og börn í íþróttum reglulega um þær hættur sem fylgja og spryja hvort að þau skilji og geri sér grein fyrir þeim áhættum sem þátttaka býður upp á.²²⁰

Bæði foreldrar og börnin þurfa að vera upplýst um það að sumar íþróttir eru taldar svo hættulegar að tryggingarfélög veita hugsanlega ekki fulla slysatryggingu vegna þeirra. Sem dæmi má nefna að SUVA, swissneskt tryggingarfyrirtæki sem er fremst á sviði slysatrygginga, tryggir ekki íþróttafolk í íþróttum sem flokkast undir „áhættuíþróttir”, svo sem box, kappakstur, fjallahjólreiðar og skíðabrun. Ef að íþróttamaður meiðist við ástundun íþróttta af

²¹⁵ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 77.

²¹⁶ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 77.

²¹⁷ Sbr. 1. gr. lögræðislag nr. 71/1997.

²¹⁸ Sbr. 14. gr. almennra hegningarlaga nr. 19/1940

²¹⁹ Viðar Már Matthíasson: *Skaðabótaréttur*, bls. 402.

²²⁰ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 77.

þessu tagi, er hann aðeins tryggður fyrir þeim kostnaði sem verður vegna leitar, björgunar og meðferðar, en ekki fyrir örorkubótum eða öðrum tegundum bóta.²²¹

Refsiábyrgð getur miðast við allt frá 6 ára aldur upp í 18 ára aldur, mismunandi eftir löndum. Í málum þar sem íþróttamaður hefur veitt öðrum iökanda áverka á þann hátt að gera má ráð fyrir ásetningi er mögulegt að refsiábyrgð eigi við að einhverju leyti. Í barnasáttmálanum er ekki tekinn fram sérstakur aldur sem miða skal refsiábyrgð við, en hins vegar er lögð skylda á aðildarríkin til að taka hann fram í lögum, sbr. a) lið 3. mgr. 40. gr. Barnaréttarnefndin hefur fordæmt þau lönd sem hafa miðað refsiábyrgð við börn sem eru yngri en 12 ára. Hún hefur bent á að leitast eigi við að fara með mál barna undir ákveðnum aldri án þess að leita til dómstóla, líkt og segir í b) lið 3. mgr. 30. gr.²²²

3.3. Notkun lyfja og ólöglegra bætiefna

Notkun ólöglegra bætiefna er eitt af þeim vandamálum innan íþróttanna sem mest athygli hefur verið vakin á.²²³ Af þeirri ástæðu er hér fjallað um þetta málefni sérstaklega þrátt fyrir að færa megi rök fyrir því að það geti flokkast undir skilgreiningu ofbeldis þegar börnum er gert að nota ólögleg bætiefni og að sama skapi megi flokka það undir skilgreiningu vanrækslu þegar notkun barna á lyfjum af þessu tagi er látin átölulaus.

Miklum fjármunum er eytt í sérstakar lyfjaprófanir og lyfjaeftirlit árlega en *The World Anti-Doping Agency* og samstarfsfélagar þess vítt og breitt um heiminn hafa umsjón með þessu eftirliti. Framkvæmd þess er helst þannig að afreksíþróttafólk er af handahófi látið gangast undir lyfjapróf eftir keppnir án þess að fá nokkurn fyrirvara þar um.²²⁴

Eftir því sem þátttaka barna í afreksíþróttum eykst, er meiri hætta á því að börn noti lyf af þessu tagi til að bæta frammistöðu sína. Sumir benda þó á að íþróttaiðkun sé góð forvörn gegn lyfjanotkun og hafi góð félagsleg áhrif. Hvort að íþróttir hafi þau áhrif að beina börnum frá lyfjanotkun er þó óljóst.²²⁵ Þrátt fyrir að notkunin geti bætti frammistöðu þegar til styttri tíma er litið, hefur hún vissulega neikvæðar afleiðingar á heilsu íþróttamannsins þegar til lengri tíma er litið.²²⁶ Þá hefur verið sýnt fram á ýmsar alvarlegar og hættulegar aukaverkanir lyfjanotkunar af þessu tagi.²²⁷

²²¹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 77-78.

²²² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 78.

²²³ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 10.

²²⁴ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 10.

²²⁵ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 10.

²²⁶ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 63.

²²⁷ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 109.

Árið 1993 stóð WHO fyrir rannsókn á þeim hættulegu líkamlegu afleiðingum sem lyfjanotkun getur haft. Niðurstöðurnar sýndu að mörg af þeim lyfjum eða bætiefnum sem íþróttamenn nota hafa þau áhrif að þeir ánetjast þeim og sum hver geta haft í för með sér liffrarsjúkdóma, hjartasjúkdóma og heftan vöxt.²²⁸

Ekki er eingöngu nauðsynlegt að banna og hafa eftirlit með lyfjanotkun íþróttamanna vegna skaðlegra eiginleika lyfjanna heldur einnig til að gæta þess að jafnræði ríki innan íþróttanna og að allir hafi jafna möguleika án hjálpar ólöglegra bætiefna eða lyfja.²²⁹

Almennt virðist lyfjanotkun meðal íþróttamanna fara vaxandi og sífellt er erfiðara að eiga við vandamálið. Samkvæmt rannsóknum *The World Anti-Doping Agency*, tvöfaldaðist notkunin frá því á Ólympíuleikunum í Atlanta árið 1996 og þar til á Ólympíuleikunum í Sydney árið 2000.²³⁰ Þá virðist notkunin meiri innan ákveðinna íþróttagreina en annarra, svo sem í amerískum fótbolta, lyftingum, frjálsum íþróttum, sundi og hjólreiðum, en steranotkun er algengust.²³¹

Ekki er hægt að halda því fram að afreksbörn í íþróttum noti yfir höfuð ekki ólögleg bætiefni. Sú staðreynd að íþróttafólk sem ekki hefur náð 18 ára aldri hefur fallið á lyfjaprofum í ýmsum löndum sýnir fram á hið gagnstæða. Rannsóknir sýna að á milli tvö og 10 prósent ungra íþróttamanna nota ólögleg bætiefni.²³²

Lyfjanotkunin getur átt sér stað með ýmsum hætti og af mismunandi ástæðum. Sum börn nota lyf af þessu tagi án þess að gera sér grein fyrir því, t.d. þegar þjálfari eða annar umsjónaraðili lætur barnið taka töflur eða annað undir því yfirskini að um vítamín sé að ræða. Önnur eru neydd til að taka þetta t.d. af þjálfara. Enn önnur börn kjósa að taka lyfin af sjálfssdáðum til að bæta árangur sinn eða til að fá kraft til að geta haldið áfram stífum æfingum, en oft gera þau sér ekki grein fyrir afleiðingum sem þessi notkun getur haft.²³³

Þegar barni eru gefin ólögleg bætiefni reynir á nokkur af ákvæðum barnasáttmálans sem áður hafa verið kynnt, þ.e. ákvæði 33. gr., um misnotkun ávana- og fíkniefna og 19. gr. um misnotkun og vanrækslu á börnum. Þá getur það líka fallið undir 36. gr. sáttmálans sem skyldar ríki til að vernda börn gegn hvers kyns annarri notkun sem á einhvern hátt getur stefnt velferð þeirra í hættu. Einnig hefur notkun ólöglegra lyfja bein áhrif á heilsu barnsins og því reynir á 24. gr. sáttmálans um rétt barnsins til að njóta besta heilsufars sem hægt er að tryggja.

²²⁸ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 110.

²²⁹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 111.

²³⁰ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 103.

²³¹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 105-106.

²³² Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 7.

²³³ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 7-8.

Kína er dæmi um land þar sem lyfjanotkun afreksbarna í íþróttum er stórt vandamál. Í því andrúmslofti sem þar hefur ríkt síðan um 1980, þar sem gífurleg pressa er á íþróttamönnum að koma heim með verðlaunapening af stórmótum og veita þjóðinni þannig ákveðinn heiður, eru mannréttindi íþróttamanna og þá sérstaklega afreksbarna í íþróttum oft á tíðum hunsuð. Þjálfarar og yfirmenn innan íþróttanna hafa neytt afreksbörnin til þess að taka lyf eða ólögleg bætiefni í þeim tilgangi að tryggja verðlaunapening á lands- og alþjóðamótum. Landsliðspjálfari í frjálsum íþróttum þar í landi lýsti opinberlega yfir vonbrigðum sínum yfir stöðunni og benti á að margir þjálfarar einbeiti sér aðeins að því að finna hvaða lyf eða bætiefni sé best að taka í stað þess að huga að því hvernig megi bæta frammistöðu íþróttafolksins með vönduðum æfingum og útsjónarsemi. Sum fyrirtæki senda jafnvel sölufulltrúa sína á æfingarsvæði til þess að selja þjálfurum efnin án þess að reyna að leyna því. Þeir sem kaupa af þeim fá svo umboðslaun. Þannig ganga sögur um að bæði lyfjasölufolkið og kaupendur þeirra græði á tá og fingri á stuttum tíma. Því benti sami landsliðspjálfari á það að lyfjanotkunin fæli einnig í sér spillingu sem væri annað vandamál.²³⁴

Á meistaramóti unglings í Kína, árið 2000, fóll um fjórðungur þeirra barna sem gengust undir lyfjapróf. Yuang Weiming, íþróttamálaráðherra, hefur viðurkennt að lyfjanotkun sé að eyðileggja kínversk afreksbörn í íþróttum. Jafnframt séu ekki ríkjandi lög sem verndi börn sem séu neydd til þess að taka lyfin. Mannréttindi eru viðkvæmt viðfangsefni í Kína almennt og þar af leiðandi er lítið hugað að mannréttindum barna í íþróttum.²³⁵

Refsingar vegna lyfjanotkunar, svo sem bann frá keppni í ákveðinn tíma ætti að skoða sérstaklega þegar börn eru annars vegar og tryggja ætti að barnið hljóti ekki sömu refsingu og fullorðinn einstaklingur myndi sjálfkrafa þurfa að sæta. Líklegt er að barnið hafi ekki tekið lyfið af fúsum og frjálsum vilja, ekki vitað að efnin væru ólögleg eða hafi ekki haft nægilegan þroska til að gera sér grein fyrir gjörðum sínum og afleiðingum. Oft á tíðum er það einhver fullorðinn einstaklingur sem veitir þeim efnin og ætti hann að bera ábyrgðina. Oft er um einhvers konar „saklaus“ lyf að ræða, t.d. vegna flensu eða kvefs, sem innihalda þó einhver efni sem eru óleyfileg samkvæmt alþjóðlega lyfjaeftirlitinu og er það á ábyrgð þess sem veitir barninu lyfið að vera vakandi fyrir því, hvort sem það er læknir, þjálfari eða foreldri.²³⁶

²³⁴ Fan Hong: *Innocence Lost*, bls. 59.

²³⁵ Fan Hong: *Innocence Lost*, bls. 59-60.

²³⁶ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 112-117.

3.4. Vanræksla

Þrátt fyrir að velgengni í íþróttum geti skapað frægð, frama og tækifæri fyrir þá fáu sem ná á toppinn, í formi verðlauna, peninga, styrkja og atvinnutækifæra, þá er það staðreynd að færri en 5% afreksbarna í íþróttum munu geta lifað af íþróttaiðkuninni einni.²³⁷ Margar ástæður geta verið fyrir því, en hér áður hafa verið nefndar ástæður á borð við meiðsli vegna ofþjálfunar og álags, áhuginn þverr og þar með andlegt þrek eða þá að það vantar einfaldlega upp á ákveðinn hæfileika. Af þessum ástæðum er afar mikilvægt að hugað sé að öðrum þáttum í lífi barnsins þannig að framtíð þeirra standi ekki og falli með árangri þess í íþróttinni.²³⁸

Burt séð frá þessu eiga börn ótvíraðan rétt á því að aðrir þættir í lífi barnsins séu virtir jafnhliða íþróttaiðkun og að þess sé gætt að það fari ekki á mis við ýmis grunnréttindi. Helst ber að nefna rétt barnsins til menntunar, en um þann rétt er fjallað í 28. gr. barnasáttmálans og um markmið hennar í 29. gr. hans. Þá hefur barnið rétt á frítíma, tómstundum og þátttöku í menningarlíf, þ.m.t. hvíldar og leikja sem ekki fylgja fyrirfram fastmótuðu skipulagi og er lausir við afskipti fullorðinna, sbr. 31. gr. sáttmálans. Þá hafa börnin rétt á því að njóta fjölskyldu sinnar líkt og fjallað er um í inngangi sáttmálans, 5. gr. hans sem fjallar um leiðsögn og handleiðslu foreldra, 9. gr. sem fjallar um aðskilnað frá fjölskyldu og 18. gr. sem fjallar um ábyrgð foreldra á uppledji barna sinna.

Vanræksla þessara réttinda barnsins er óafsakanleg. Íþróttaiðkun afreksbarna réttlætir hana ekki jafnvælgan þó að markmiðin séu háleit og göfug. Finna þarf jafnvægi milli íþróttaiðkunarinnar, menntunar, fjölskyldulífs og þess að leyfa barninu að njóta barnæsku sinnar og þess sakleysis sem hún hefur upp á að bjóða.

3.4.1. Vanræksla og menntun

Rétturinn til menntunar er meðal grundvallarréttinda allra manna. Menntun er nauðsynleg fyrir ákjósanlegan þroska allra barna, óháð stöðu, eiginleikum eða hæfileikum. Allir helstu mannréttindasamningar hafa að geyma vísun í réttinn til menntunar, t.d. er hana að finna í 26. gr. Mannréttindaryfirlýsingar Sameinuðu þjóðanna frá 1948.

Samkvæmt 28. gr. barnasáttmálans viðurkenna aðildarríki rétt barns til menntunar, en samkvæmt greininni ber aðildarríkjum að sjá til þess að öllum börnum bjóðist jöfn tækifæri til

²³⁷ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 5.

²³⁸ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 56.

menntunar og að ákveðið skyldubundið grunnnám sé tryggt. Þá eru markmið menntunar skýrð í 29. gr. sáttmálans, eins og áður segir.

Þrátt fyrir þetta virðist vanta upp á að þess sé gætt að afreksbörn í íþróttum sinni þessari grunnmenntun á fullnægjandi hátt.²³⁹ Í nýlegri könnun sem gerð var á vegum Evrópuráðsins kom fram að það er engin almenn stefna innan Evrópusambandins um hvernig tekið skuli á menntun afreksbarna í íþróttum.²⁴⁰

Það er ekki auðvelt fyrir afreksbörn í íþróttum að tvinna saman stíft æfingarprógramm, heimanám og skólasetu þar sem lítill tími og orka virðast aflögu til að sinna því síðarnefnda vel. Hætta er á að þrýstingur á barnið að standa sig bæði í íþróttinni og í námi bitni á hvoru tveggja. Fullorðnir aðilar sem áhrif hafa á líf barnsins, foreldrar og þjálfarar, geta trúðað því staðfastlega að framtíð barnins sé gulltryggð sem atvinnuíþróttamaður í arðbærri íþrótt og með það í huga hvatt barnið til mikilla og stífra æfinga á kostnað menntunar. Þar af leiðandi hættir margt afreksíþróttafólk í skóla eða ákveður að sækja sér ekki frekari menntun að skyldunámi loknu. Þó komast fáir á toppinn, eins og áður sagði, og getur því reynst illa að hafa ekki sinnt náminu og öðlast menntun.²⁴¹ Flestir þjálfarar eru sammála um að ekki sé hægt að sjá fyrir hvernig ungur íþróttamaður muni þroskast líkamlega og andlega þrátt fyrir að hann sé mjög hæfileikaríkur og metnaðarfullur.²⁴² Sum barnanna „kjósa“ að nota alla sína orku og einbeitingu í æfingarnar. Önnur reyna að halda áfram menntun sinni t.d. í gegnum fjarnám, sem þó getur reyst erfitt að sinna vel vegna tímaskorts. Æfingabúðir eða –skólar, þar sem íþróttafólk býr, æfir og lærir, eru einnig þekktar. Hins vegar hafa margar þeirra verið gagnrýndar fyrir lélegan námsárangur nemenda og þá staðreynd að mun meiri áhersla er lögð á æfingarnar en námið.²⁴³

Barnaréttarnefndin hefur lagt áherslu á að ekkert barn útskrifist eða hætti í skóla án þess að vera í stakk búið til þess að takast á við þær áskoranir sem búast má við að lífið bjóði upp á.²⁴⁴ Við skólagöngu þjálfa börn ekki síður með sér félagslega færni sem er einnig mikilvæg samkvæmt 31. gr. sáttmálans.

²³⁹ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 4.

²⁴⁰ European commission Directorate General on Education and Culture, *Education of Young Sportspersons*, frá ágúst 2004, DG EAC 33/03-Lot 1, lokaskýrsla.

²⁴¹ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 64-65.

²⁴² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 184.

²⁴³ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 4.

²⁴⁴ Almennt álit BRN nr. 1, um markmið menntunar samkv. 29. gr. frá 2001. CRC/C/GC/2001/1.

3.4.2. Vanræksla og frítími, tómstundir, þátttaka í menningarlíf, hvíld og leikur

Ákvæði 31. gr., um rétt barnsins til að stunda leiki og skemmtanir sem hæfa aldri þess, er margþætt og verður hér fyrst og fremst beint sjónum að rétti barnsins til að stunda leiki og til hvíldar, en hætta er á að stíf þjálfun afreksbarna skerði þessi réttindi.

Frjáls leikur er einn af mest sérkennandi þáttum bernskunnar og aðskilur börn frá fullorðnum.²⁴⁵ Barnaréttarnefndin lagði áherslu á mikilvægi leikjarins í barnæsku í einu af sínum álitum:

Play is one of the most distinctive features of early childhood. Through play, children both enjoy and challenge their current capacities, whether they are playing alone or with other. The value of creative play and exploratory learning is widely recognized in early childhood education. Yet realizing the right to rest, leisure and play is often hindered by a shortage of opportunities for young children to meet, play and interact in child-centered, secure, supportive, stimulating and stress-free environments.²⁴⁶

Þá lýsir umboðsmaður barna nauðsyn leikjarins á eftirfarandi hátt í skýrslu sinni frá 1997:

Segja má að leikþörfin sé ein af grundvallarpörfum barnsins, öll börn verða að fá útrás fyrir þessa þörf, og gildir þá einu hvort þau búa við auð og allsnægtir eða fátækt og örþing. Leikurinn er barninu lífsnauðsynlegur til þess að þroskast og dafna, til þess að læra á lífið og tilveruna og til þess að verða að mannesku í mannlegu samfélagi.²⁴⁷

Ljóst er að stíf æfingarprógrömm af þessu tagi takmarka tækifæri barnsins til að leika sér, sinna öðrum áhugamálum og til félagslegra samskipta.²⁴⁸ Þannig getur reynst erfitt að eignast vini, sérstaklega ef barnið stundar einstaklingsíþrótt fremur en hópíþrótt. Hættan er sú að afreksbörn innan sömu íþróttar líti frekar á hvort annað sem keppinauta fremur en vini og líttill tími gefist til að blanda geði við börn utan íþróttanna.²⁴⁹ Í áðurnefndri bók Joan Ryan, *Little Girls in Pretty Boxes*, má finna dæmi sem lýsa þessari stöðu vel. Bandaríkska fimleikastúlkjan Julissa Gomez²⁵⁰ sagði frá því að þegar hún var 15 ára gömul þekkti hún nánast engar stelpur utan fimleikanna vegna þess að hún vissi einfaldlega ekki hvernig hún ætti að tala við þær eða nálgast þær.²⁵¹ Þá greindi hin norska Siri Halle, fyrrum heimsmeistari unglings í gönguskíðakeppni, frá því í bók sinni, *Sporet fanger*, hvernig það var nær óhugsandi að fara í kvíkmyndahús eða vera í rými með öðru fólk sem gæti mögulega smitað hana af kvefi,

²⁴⁵ Anna Alexandrova and Johann O. Kross: *Using Sport as a tool to foster children's rights: Experience of right to play*, bls. 123.

²⁴⁶ Almennt álit BRN nr. 7, um að koma réttindum barna í framkvæmd við barnæsku frá 20. september 2001. CRC/C/GC/7.Rev.1

²⁴⁷ Skýrsla umboðsmanns barna árið 1997, bls. 150.

²⁴⁸ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 5-6.

²⁴⁹ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 65.

²⁵⁰ Julissa Gomez var afreksstúlka í fimleikum en hún hálsbrotnaði aðeins 16 ára gömul og lést skömmu síðar vegna meiðsla sinna.

²⁵¹ Joan Ryan: *Little Girls in Pretty Boxes: The Making and Breaking of Elite Gymnasts and Figure Skaters*, bls. 16.

auðveldara hafi verið að lifa einangruðu lífi. Því hafa fræðimenn tekið undir spurningu Cristopher C. Grenfell og Robert E. Rinehart sem þeir spryja í grein sinni *Skating on thin ice: Human Rights in Youth Figure Skating*: Eru afreksbörnum í íþróttum gefin sömu tækifæri til að þroskast félagslega og öðrum börnum sem ekki stunda íþróttir eða hefur sú staðreynd að fullorðnir stjórna nær öllum þáttum í lífi þeirra þau áhrif að það hægir á þroska þeirra?²⁵²

Það er gríðarlega mikilvægt fyrir afreksbarn í íþróttum, sem æfir stíft daglega, að réttur þess til fullnægjandi hvíldar, sbr. 31. gr. barnasáttmálans, sé virtur. Hvíld er grundvallarþáttur í þroska barns. Ef hún er ófullnægjandi geta börn síður sinnt námi og einnig eru þau berskjaldaðri fyrir sjúkdóum.²⁵³ Afreksbörnin eru aftur á móti oft í þeirri stöðu að þurfa að vakna fyrr en önnur börn til þess að mæta á morgunæfingu áður en haldið er í skólann. Síðan bíður þeirra oftar en ekki önnur æfing strax eftir skóla. Þegar staðan er þessi gefur augaleið að ekki er mikill tími eftir aflögu fyrir barnið að hvílast sérstaklega vel eða eiga stund með sjálfu sér.²⁵⁴

Í þessu tilliti má benda að í samningum alþjóðlegu vinnumálastofnunarinnar (ILO), nr. 90 og 79 koma fram meginreglur um hversu mikla hvíld börn eigi rétt á. Fela þær í sér að börn yngri en 14 ára skuli fá a.m.k. 14 tíma samfellda hvíld daglega, en þar skal tíminn milli klukkan 8 á kvöldin og 8 á morgnanna ávallt vera þar á meðal. Börn á aldrinum 14-16 ára skulu fá a.m.k. 12 tíma hvíld og börn 16-18 ára skulu fá a.m.k. 7 tíma hvíld.²⁵⁵

Ákvæði 31. gr. minnir á að börn þurfa tíma fyrir sjálf sig og að tryggja beri rétt þeirra til einkalífs, sbr. 16. gr., sem síðar verður fjallað um.²⁵⁶ Af þessum ástæðum ætti að skipuleggja íþróttaiðkun barna þannig að morgunæfingar séu ekki nauðsynlegar og æfingar eða keppnir séu ekki seit á kvöldin. Því miður er það ekki staðreyndin í allt of mörgum tilvikum.²⁵⁷

Í 31. gr. er einnig fjallað um rétt barnsins til frjálsrar þáttöku í menningarlíf og listum en af sömu ástæðum og tækifæri til hvíldar og leikja geta verið af skornum skammti getur íþróttaiðkunin skilið eftir líttinn tíma til að sinna þessum þáttum. Þá er í greininni einnig fjallað um skemmtanir og tómstundir en íþróttir falla þarna undir. Munurinn á skemmtun og leik er að leikur fylgir engu fyrirfram fastmótuðu skipulagi og er laus við afskipti fullorðinna en skemmtun er fastari í skorðum.²⁵⁸ Segja má að afreksbörn í íþróttum njóti til hlýtar hluta

²⁵² Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 5-6.

²⁵³ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 56.

²⁵⁴ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 5.

²⁵⁵ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 470.

²⁵⁶ *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, bls. 471.

²⁵⁷ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 65.

²⁵⁸ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 56.

þeirra réttinda sem felast í 31. gr. á meðan hætta er á að önnur réttindi er í greininni felast, skerðist verulega.

3.4.3. Vanræksla og réttur barns til að njóta fjölskyldu sinnar

Þrátt fyrir skýran rétt barna til að njóta fjölskyldu sinnar, sem barnasáttmálinn kveður á um og fjallað er um í kafla 2.3.3., fá sum afreksbörn í íþróttum ekki tækifæri til að njóta slíks fjölskyldulífs. Getur það t.d. stafað af því að þau eru ung send í sérstaka íþróttaskóla, þar sem þau búa og æfa. Þannig er hætta á að þau fari á mis við leiðsögn og handleiðslu foreldra sinna eða lögráðamanna, sbr. 5. gr. sáttmálans. Mörg afreksbörn geta þó haldið áfram að búa heima en samt æft mjög stíft, oft vegna þess að fjölskylda þeirra hefur rifið sig upp með rótum og flutt nálægt bestu mögulegu æfingaraðstöðunni fyrir barnið. En þrátt fyrir það má enn spyrja sig hvort að einhver tími gefist til gefandi samveru með fjölskyldunni ef mestur tími barnsins fer í það að fara á milli æfingaraðstöðunnar og skólans, fram og til baka, oft á dag.²⁵⁹ Forsenda þess að réttur barns til að njóta fjölskyldu sinnar sé virtur er að foreldrar geti eytt tíma með börnum sínum.

Vegna 9. gr. um vernd barna gegn aðskilnaði frá foreldrum er það e.t.v. ekki réttlætanlegt að foreldrar sendi barn sitt í burtu til lengri tíma, jafnvel þó það sé sent í virta íþróttaskóla. Ef það flokkast undir vanrækslu má færa rök fyrir því að aðildarríkið hafi ástæðu til að grípa inn í og skylda foreldra til að sinna þeim rétti og þörf barnsins á leiðsögn og handleiðslu foreldra sinna, sbr. 5. gr. Nánar verður fjallað um ábyrgð í 4. kafla.

Sala á efnilegum börnum er vandamál innan íþróttanna. Sem dæmi má nefna að sannað er að ungar efnilegir fótboltadrengir, oft á tíðum frá Afríku eða S-Ameríku, hafa verið seldir til íþróttafélaga í Evrópu og efnilegir hafnaboltastrákar frá Mið-Ameríku til Bandaríkjanna. Þegar aðstæður eru þessar er sannarlega um að ræða brot á rétti barnsins til að njóta fjölskyldu sinnar.²⁶⁰ Nánar verður fjallað um sölu efnilegra barna í íþróttum í kafla 3.5.2.

3.5. Efnahagsleg misnotkun

Efnahagsleg misnotkun á afreksbörnum í íþróttum er vandamál sem athygli hefur verið vakin á að nokkru leyti. Líkt og fyrr hefur komið fram verða íþróttir sífellt arðbærari markaður og þegar svo er skapast hætta á að börn verði saklaus fórnarlömb fullorðinna aðila sem misnota vald sitt og aðstöðu í þeim tilgangi að græða sjálfir. Verður hér sérstaklega fjallað um þann möguleika að stíf og öfgafull þjálfun afreksbarna geti talist til vinnuþrælkunar barna.

²⁵⁹ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 5.

²⁶⁰ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 65.

Þegar vinnuþrælkun barna er nefnd á nafn kemur yfirleitt upp í huga fólks mynd af umkomulausu barni í einhverju þróunarríkjanna þar sem það vinnur við slæmar aðstæður í einhverskonar verksmiðju sem fæst við fjöldaframleiðslu. Afreksbörn í íþróttum eiga oft á tíðum vel stæðar fjölskyldur og þjást því ekki nauðsynlega af fátækt. Auk þess fást þau við íþróttir, sem börn eiga yfirleitt að hafa gaman af. En ekki má láta þessar staðalímyndir hindra það að kanna málið nánar líkt og gert verður hér. Hafa ber að leiðarljósi 32. gr. barnasáttmálans sem fjallar um skyldu ríkja til að vernda börn fyrir efnahagslegrí misnotkun. Þá verður einnig fjallað sérstaklega um sölu efnilegra íþróttamanna, en ljóst er að auðvelt getur reynst fyrir sjálfskipaða umboðsmenn að telja t.d. fátæk börn í þróunarríkjunum og foreldra þeirra á að taka tilboðum þeirra um gyllta framtíð í íþróttum í ríkari löndum. Í þessum tilvikum er oft um að ræða efnahagslega misnotkun þar sem fullorðnir einstaklingar með gróðavon að vopni misnota traust barnanna og gleyma þeim svo ef barninu tekst ekki að komast að hjá góðu liði. Í þessum tilvikum reynir einnig á 35. gr. barnasáttmálans sem fjallar um að aðildarríki skuli koma í veg fyrir brotnám barna, sölu á börnum og verslun með börn í hvaða tilgangi sem er.

3.5.1. Vinnuþrælkun barna

Því hefur verið velt upp hvort að svo stífar æfingar afreksbarna í íþróttum, sem að ofan hefur verið lýst, geti talist til vinnuþrælkunar barna. Börn þessi æfa í tugi klukkustunda í viku hverri, ár eftir ár. Þau geta eytt upp í 6-8 klst. á dag í að æfa, með þá von að vinna næstu keppni og fá þannig umbun fyrir erfiðið.²⁶¹

Vinnuþrælkun barna felur í sér er að barnið er misnotað og brotið er á rétti þess til heilsu, menntunar og réttinum til að njóta barneskunnar sem frjálst barn. Sérstök einkenni vinnuþrælkunar eru m.a. að barnið vinnur við of ungan aldur, vinnur of mikið, undir álagi, fær of lítið borgað, vinnur við litla örvun þar sem mikið er um endurtekningar, of mikil ábyrgð er lögð á herðar þess og oft vinnur barnið undir hótunum.²⁶² Finna má ýmsar hliðstæður er stíf þjálfun afreksbarna í íþróttum er borin saman við skilgreininguna, en þau byrja oft að æfa mjög ung, æfa mjög mikið, undir miklu álagi og þrýstingi, í æfingunum felast oft miklar endurtekningar og sönnuð hafa verið dæmi þess að afreksbörn í íþróttum þurfi að sæta hótunum um líkamlegt og kynferðislegt ofbeldi.²⁶³

²⁶¹ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 63-64.

²⁶² World Labour Report 1992, bls. 14.

²⁶³ Peter Donnelly: *Child Labour, Sport Labour: Applying Child Labour Law to Sport*, bls. 395.

Þannig hafa félagsfræðingar í Kanada og Þýskalandi haldið því fram í yfir 20 ár að þátttaka barna í afreksíþróttum geti talist til vinnuþrælkunar barna. Börnin æfa undir álagi eins og áður sagði og í umhverfi sem líkist vinnuumhverfi, þau keppa reglulega og fá oft á tíðum þóknun fyrir, beint eða óbeint.²⁶⁴ Auk verðlauna í keppnum, sem aldrei er þó hægt að ganga að sem vísum, getur þóknunin verið í formi ýmissa styrkja vegna íþróttaiðkunarinnar, ýmist frá hinu opinbera, einkaaðilum eða öðrum. Þessir styrkir geta verið ansi veglegir en sem dæmi hlaut hin bandaríkska tenniskona, Jennifer Capriate, styrki að upphæð 3-5 milljónir bandaríkjadollara vegna samnings við íþróttafataframleiðanda þegar hún var einungis 13 ára gömul.²⁶⁵ Móttaka launa, ef viðkomandi er orðinn atvinnumaður í íþróttagreininni, styrkja eða verðlauna gefur til kynna að um vinnu sé að ræða, en margir æfa þó einnig af sama krafti vegna væntinga um laun í framtíðinni.²⁶⁶

Sú staðreynd að margir fullorðnir aðilar eru fjárhagslega háðir barninu og árangri þess gefur einnig ástæðu til að líkja æfingum afreksbarna í íþróttum við vinnuþrælkun barna. Þannig er mikil ábyrgð sett á herðar barnsins. Samt sem áður eru yfirleitt ekki fyrir hendi neinar sérstakar reglur sem segja til um hvernig farið skuli að þegar staðan er sú að fullorðnir einstaklingar hafa fjárhagslegan ávinning af afreksbörnum í íþróttum. Hins vegar hefur verið bent á að reglur af því tagi hafa verið settar er varða börn í t.d. kvíkmyndum eða auglýsingum.²⁶⁷ Almennt er það ekki bundið neinum reglum hve mikið börn mega æfa og fjöldi keppna sem þau fá að taka þátt í er ekki takmarkaður. Þá er almennt ekkert sérstakt eftirlit með því hversu miklum tíma afreksbörn í íþróttum eyða í nám sitt eins og áður hefur komið fram og engar sérstakar reglur gilda um eftirlit með heilsu barnanna eða öryggi innan æfingaraðstöðunnar, líkt og vinnueftirlitið hefur með venjulegum vinnustöðum.²⁶⁸

Peter Donnelly, kanadískur prófessor sem hefur m.a. sérhæft sig í réttindamálum afreksbarna í íþróttum, kemst að því í rannsókn sinni, sem fram kemur í grein hans *Child Labour, Sport Labour: Applying Child Labour Laws to Sport*, að innan íþróttar sé að finna ýmsar neikvæðar venjur sem hvorki væru liðnar í skólaumhverfi né vinnuumhverfi.²⁶⁹ Bendir hann t.d. á að ólíklegt sé að í nokkurri annarri atvinnugrein en afreksíþróttum, myndi svo há

²⁶⁴ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 4.

²⁶⁵ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 63-64.

²⁶⁶ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 4.

²⁶⁷ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 63-64.

²⁶⁸ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 4.

²⁶⁹ Peter Donnelly: *Child Labour, Sport Labour: Applying Child Labour Laws to Sport*, bls. 389-405.

tíðni meiðsla og svo háar líkur á langvarandi kvillum sem fylgt geta, slík tíðni lyfjanotkunar og möguleg áreitni „yfirmanna”, vera viðurkennd efasemdalaust.²⁷⁰

Ákvæði 1. mgr. 32. gr. barnasáttmálans kveður á um að aðildarríki viðurkenni rétt barns til að vera verndað fyrir arðráni og vinnu sem er líkleg til að koma niður á menntun, heilsu eða þroska barns. Nú þegar hefur mögulegum áhrifum mikilla æfinga á líkamlega og andlega heilsu barna og menntun þeirra verið lýst og því er ljóst að ákvæðið á við ef flokka má æfingarnar til vinnu. Jafnvel þó að stífar æfingar vegna þátttöku í keppnisíþrótt geti ekki talist til hefðbundinnar vinnu, má samt sem áður íhuga þann möguleika hvort að æfingarnar flokkist til vinnu þegar einhverskonar þóknun fylgir. Meðal áðurnefndra skyldna aðildarríkis samkvæmt 32. gr. var að kveða á um lágmarksaldur barna til vinnu. Aftur á móti er ekki einfalt að ákveða lágmarksaldur til þátttöku í afreksíþróttum. Viðmiðun ætti ekki að tengjast frammistöðu barnanna þar sem hún segir ekkert til um félagslegan eða sálrænan þroska. Þá er erfitt að meta líkamlegan þroska og enginn almennur mælikvarði sem nota má. Því hefur verið bent á að lágmarksaldur ætti að vera miðaður við lífaldur.²⁷¹ Frekar er rætt um lágmarksaldur til þátttöku í íþróttum í kafla 3.7.4.

Í umfjöllun um 32. gr. kom m.a. fram að aðildarríkin verða að hafa hliðsjón af viðeigandi ákvæðum annarra alþjóðlegra löggerninga, einkum þeim er varða lágmarksaldur, vinnutíma og vinnuskilyrði og viðeigandi refsingar og viðurlög, sbr. 2. mgr. 32. gr. barnasáttmálans. Þar sagði einnig að mikilvægustu samningarnir sem hér eiga við eru samningar og samþykktir Alþjóðavinnumálastofnunarinnar, hér eftir vísað til með skammstöfuninni ILO.²⁷² Í samningi ILO nr. 138 kemur fram að lágmarksaldur til ráðningar í starf er 15 ár, hvort sem um ræðir launað eða ólaunað starf. Hins vegar getur lágmarksaldur aldrei verið lægri heldur en sá aldur sem að skyldunám nær til, sbr. 3. mgr. 2. gr. ILO samnings nr. 138. Undantekning er gerð fyrir þróunarlöndin en þar getur lágmarksaldur verið ári lægri, sbr. 4. mgr. 2. gr. sama samnings. Þegar um ræðir „létt störf“ er lágmarksaldur ákveðinn 13 ár en 12 ár í þróunarlöndunum. Þegar börn æfa í fleiri klukkustundir daglega er erfitt að færa rök fyrir því að það sé „létt vinna“. Fyrir börn yngri en þetta er öll vinna af hvaða tegund sem er bönnuð, sbr. 7. gr. ILO samnings nr. 138. Þá má í tengslum við vinnu barna benda á þær meginreglur er komu fram í samningum ILO nr. 79 og 90 er varða nauðsynlega hvíld barna og fjallað var um í kafla. 3.4.2.

²⁷⁰ Peter Donnelly: *Child Labour, Sport Labour: Applying Child Labour Laws to Sport*, bls. 394.

²⁷¹ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 63-64.

²⁷² Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 58.

Ef hins vegar ekki má flokka stífa þjálfun afreksbarna í íþróttum undir 32. gr. barnasáttmálans tekur 36. gr., um vernd gegn hvers kyns annarri misnotkun barna, við. Ákvæði 36. gr. var skrifað með það í huga að undir það gætu fallið tilvik sem bæru klár einkenni misnotkunar barna en félundum saman sem áður ekki undir önnur ákvæði sáttmálans.

Ein helsta hindrunin fyrir því að iðja barna í íþróttum sé borin saman við vinnuþrælkun barna er sú staðreynd að fæstir hugsa um íþróttir sem vinnu.²⁷³ Bandaríski félagsfræðingurinn Jay Coakley lýsti þessu ágætlega í bók sinni, *Sports in Society: Issues and Controversies*:

Many people have a difficult time thinking of athletes in commercial sports as workers, and they hesitate to consider owner-employee relations. This is the case because people usually associate sports with play in their own lives: they see sports as fun rather than work. However, when sports are organized for the purpose of generating revenues and making profits, players are workers, even though they may have fun on the job.²⁷⁴

3.5.2. „Sala” á efnilegum íþróttamönnum

Þegar talað er um mansal (e. trafficking) innan íþrótta er yfirleitt átt við sölu á börnum sem þykja efnileg í íþróttum, yfirleitt milli landa og fyrir einhvern ávinning. Hefur þessu verið lýst sem nýrri tegund af þrælahaldi barna sem setji börnin í vafasama stöðu lagalega séð. ²⁷⁵ Ófyrirleitnir milligöngumenn, sem kalla sig umboðsmenn og starfa án leyfis, sjá venjulega um slíkar sölur eða skipti.²⁷⁶ Finna má þekkt dæmi innan hafnarbolta og fótbalta svo dæmi séu nefnd, en erfitt er að finna markviss gögn um þessa iðkun, vegna ólöglegs eðlis hennar. Leikmenn sem taka gylliboðum slíkra manna eiga það í hættu að fá aldrei tækifæri og geta því setið uppi sem ólöglegir innflytjendur þar sem tilskilin leyfi hafa ekki verið útveguð.²⁷⁷

Slíkir leyfislausir umboðsmenn nota oft á tíðum þvinganir, blekkingar og svik þegar þeir reyna að sannfæra unga efnilega íþróttamenn frá fátækum löndum og foreldra þeirra um að reyna fyrir sér í Vestur-Evrópu eða Norður-Ameríku, en það er oft á tíðum draumur þeirra. Þessi draumur, reynsluleysi og oft á tíðum lítil menntun viðkomandi, gerir þessa einstaklinga að auðveldum fórnarlömbum. Oft skilja hvorki leikmennirnir né foreldrarnir í raun hvað samningurinn felur í sér þar sem hann er oft á tungumáli sem þau ekki skilja og þeim eru ekki afhent afrit. Það eina sem þeim er bent á er undirskriftarlínan.²⁷⁸

Sala og brask (e. trafficking) með börn hefur verið skilgreint í sérstökum sáttmálum á borð við Valfrjálsu bókunina við Samninginn um réttindi barnsins um sölu á börnum,

²⁷³ Peter Donnelly, *Child Labour, Sport Labour: Applying Child Labour Laws to Sport*, bls. 393.

²⁷⁴ Jay Coakley, *Sports in society, issues and controversies*, bls. 350.

²⁷⁵ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 12.

²⁷⁶ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 160.

²⁷⁷ *Protecting Children from Violence in Sport*, bls. 12.

²⁷⁸ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 168.

barnavændi og barnaklám en þar segir í a. lið 2. gr. að sala á börnum standi fyrir „hvers kyns aðgerð eða viðskipti þar sem einstaklingur eða hópur fólks framselur öðrum barn gegn þóknun eða hvers kyns öðru endurgjaldi”. Þó að sala barna innan íþróttta hafi ekki verið sérstaklega skilgreind má segja að hún falli með réttu þarna undir. Þá falla undir 35. gr. barnasáttmálans, um sölu og brotnám barna og verslun með börn, öll þau tilvik þar sem samið er um kaup á börnum af foreldrum, einnig þegar frægð og frama í íþróttum er lofað í staðinn.²⁷⁹

Athyglisvert er að sala á efnilegum börnum í íþróttum hefur ekki hlutið eins mikla athygli og ætla mætti. Ekki er auðvelt að meta umfang þessa vandamáls og fjölda fórnarlamba bæði vegna þess að starfsemin er ólögleg eins og áður sagði og einnig vegna þess hve lítið hefur verið hugað að vandamálinu á alþjóðlegum vettvangi.²⁸⁰ Á tíunda áratugnum var þó vakin sérstök athygli á slíku innan tveggja sérstakra íþróttagreina; úlfaldakappreiðum og fótbolta.²⁸¹

Fyrra dæmið er algengt í miðausturlöndum og snýst um unga úlfaldaknapa. Ekki var óalgengt að ungum drengjum, sérstaklega í Bangladesh og Pakistan, væri rænt eða þeir keyptir, til Sameinuðu arabísku furstadæmanna þar sem þeir voru svo þjálfaðir sem úlfaldaknapar. Úlfaldakappreiðar er afar vinsæl íþrótt í mörgum landanna á Arabíuskaganum, en mikið er um þátttöku í veðmálum varðandi kappreiðarnar. Ung börn þykja besti kosturinn sem knapar vegna þess hve létt þau eru. Mikil hætta er á meiðslum og stundum jafnvel dauða, þegar knapinn dettur af baki við æfingar eða keppnir og sýnt hefur verið fram á að drengirnir sem fengnir hafa verið í knapahlutverkið hljóti oft á tíðum illa meðferð í formi líkamlegs eða kynferðislegs ofbeldis og fái t.d. afar lítið að borða í þeim tilgangi að halda vigt þeirra í skefjum. Rannsóknir sýna að allt niður í tveggja ára drengjum hefur verið rænt í þeim tilgangi að gera þá að úlfaldaknöpum eða þeir keyptir af foreldrum undir því yfirskini að þeir munu fá þóknun fyrir sem send verði foreldrunum, þeir muni öðlast menntun og að þeim verði síðar skilað aftur heim til foreldranna þegar þeir hafi náð 11-12 ára aldri, en þá eru þeir taldir of þungir til að vera ákjósanlegir knapar.²⁸²

Árið 2005 var bannað með lögum að nota börn sem úlfaldaknapa í Sameinuðu arabísku furstadæmunum og voru sérstök vélmenni eða tæknibúnaður kynntur til notkunar í staðinn. Lög þessi voru sett í kjölfar mikils þrýstings frá mannréttindasinnum. Í maímánuði sama árs

²⁷⁹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 161.

²⁸⁰ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 162.

²⁸¹ Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers' Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectum*, bls. 15.

²⁸² Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers' Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectum*, bls. 15.

skrifuðu UNICEF og ríkisstjórn Sameinuðu arabísku furstadæmanna undir samning um að öllum börnum sem notuð höfðu verið í íþróttinni skyldi skilað til upprunalanda sinna.²⁸³

Síðara dæmið sem þekktara er á vesturlöndum er dæmi efnilegra fótboltadrengja, sem seldir eru frá Afríku, Suður-Ameríku og í einhverjum mæli Austur-Evrópu, til félagsliða í Vestur-Evrópu. Ætla má að það sé ennþá stærra vandamál en hið fyrrnefnda.²⁸⁴

Snemma á tíunda áratugnum fór að bera á því að sjálfskipaðir umboðsmenn og útsendarar íþróttafélaga færðu að skoða efnilega fótboltadrengi í nýopnuðum löndum Austur Evrópu og fyrrum Sovétríkjanna fyrir ríkari félagslið Vestur-Evrópu með það í huga að skrá þá til liðs við sig. Innan þessara efnahagslegu rústa voru fátækum foreldrum boðnir sérstakir samningar vegna drengja sinna og því hefur verið haldið fram að margar fjölskyldur hafi þannig verið hagnýttar á refsiverðan hátt. Má síðan ætla að sala efnilegra fótboltadrengja, frá Afríku og Suður-Ameríku til félagsliða í Evrópu, sé viðvarandi vandamál. Um ræðir sömu aðferðir umboðsmanna sem bjóða foreldrum samninga og koma drengjunum í kjölfarið til Evrópu en aðeins með ferðamannaáritun. Þegar þangað er komið reynir umboðsmaðurinn svo að selja félagsliðunum hæfileika þeirra t.d. með því að fá þá til að gangast undir hæfnispróf til að komast inn í unglingalið félaganna. Þeir sem ekki komast inn í liðin lenda oft í þeirri aðstöðu að komast ekki aftur heim.²⁸⁵

Belgía er oft nefnt sem dæmi um land þar sem þetta vandamál er hvað stærst, en þar er mikið um að fengnir séu leikmenn frá Afríku. Á ráðstefnu Alþjóðlegu innflytjendaskrifstofunnar (e. the International Office of Migration), IOM, um *Prevention of and fighting against trafficking in human beings with particular focus on enhancing co-operation in the process to enlarge the European Union*, kom eftirfarandi fram í erindi belgíska þingmannsins Paul Wille:

We discovered that Belgium is one of the leading countries to ‘import’ football players from Africa to sell them on the European market. The problem was that young African boys who didn’t receive a contract in a football team ended up illegal on the streets and often prostitution was the only way of surviving.²⁸⁶

Því hefur verið haldið fram að mörg þeirra heimilislausu barna sem búa á götum Brussel séu í raun fótboltadrengir frá Afríku sem hafa verið yfirgefnir.²⁸⁷ Vegna aðildar sinnar í vændi, voru yfirgefnir fótboltadrengir í Belgíu sérstaklega nefndir í annarri skýrslu á vegum

²⁸³ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 12.

²⁸⁴ Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers’ Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectum*, bls. 16.

²⁸⁵ Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers’ Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectum*, bls. 16.

²⁸⁶ Paul Wille: *Future Policies on Prevention and Trafficking of Human Beings in Europe*, bls. 5.

²⁸⁷ Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers’ Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectum*, bls. 17.

IOM um *Trafficking in Unaccompanied Minors for Sexual Exploitation in the European Union*. Þar kemur m.a. fram:

There are known cases of sexual exploitation of young football players from Africa and South America in the professional sportsmen sector. Untrustworthy agents go to African and South American countries in search of young talent. These young men are lured to the West with the promise of playing for European football clubs. If successful, a contract is signed with a club for a minimal wage for the football player. Often, the length of the contract is not respected so that the football club can own these persons as a commodity[...] The issue at stake here is the future prospects of these minors. In case they do not succeed in the football world, what becomes of them?²⁸⁸

Þrátt fyrir mótmæli belgískra félagsliða, voru árið 1999 sett ný lög sem bönnuðu liðunum að gera samninga við leikmenn undir 18 ára aldri sem hvorki höfðu dvalarleyfi né atvinnuleyfi. Þá var launatafla leikmanna frá löndum utan Evrópusambandsins einnig hækkuð og bæði liðin og umboðsmennir voru gerðir ábyrgir fyrir lífsviðurværi, læknis- og ferðakostnaði sömu leikmanna í a.m.k. 3 ár eftir komu þeirra til landsins.²⁸⁹

Félagslið í fótbalta í fátækum ríkum á borð við Argentínu treysta á sölu efnilegra leikmanna af þessu tagi og hafa sumir sagt það vera líflínu fótboltans. Þeir sömu segja að um sé að ræða lögleg viðskipti sem gefi einhverjum börnum tækifæri á að komast upp úr fátækt. Sumum takist það en flestum ekki og því sitji mörg barnanna eftir með mikið tómarúm í lifi sínu sem menntun og saklausir leikir hefðu átt að fylla.²⁹⁰

Árið 2000 lagði Evrópuráðið hart að FIFA, Alþjóðlega knattspyrnusambandinu, að breyta reglum sínum varðandi leikmannaskipti. Upp kom sú tillaga frá FIFA að banna öll alþjóðleg leikmannaskipti leikmanna undir 18 ára en Evrópusambandið hafnaði þeirri tillögu þar sem það bryti á þeim grundvallarmannréttindum sem felast í frelsi til flutninga (e. freedom of movement). Í mars 2001 setti FIFA svo 11 nýjar grundvallarreglur varðandi alþjóðleg leikmannaskipti. Tvær fyrstu þeirra vörðuðu sérstaklega ólögráða leikmenn og þóknun félagsliða sem leggja tíma og fé í þjálfun ungra leikmanna. Þar segir að leyfa megi samninga við leikmenn undir 18 ára aldri, sem koma frá öðru landi, ef annað af eftirfarandi skilyrðum sé uppfyllt: a) fjölskylda leikmannsins hefur flutt til landsins eða einhvers lands innan EU/EFTA af ástæðum sem tengjast ekki fótbaltaðkun drengsins eða b) drengurinn er eldri en lágmarksaldur til vinnu segir til um í viðkomandi landi en yngri en 18 ára og þá þurfi viðeigandi ráðstafanir vegna þjálfunar og menntunar að vera tryggðar. Þá segir einnig í reglunum að öll lið sem lagt hafa fé og vinnu í þjálfun og menntun ólögráða einstaklinga eigi

²⁸⁸ *Trafficking in Unaccompanied Minors for Sexual Exploitation in the European Union*, bls. 20.

²⁸⁹ Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers' Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectrum*, bls. 17.

²⁹⁰ Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers' Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectrum*, bls. 18.

rétt á svokölluðum „uppeldisbótum” er viðkomandi gerir sinn fyrsta atvinnumannasamning. Reglan er sett til að hvetja til samkeppni og hvetja þannig félög til að hlúa að þjálfun og menntun leikmanna.²⁹¹

Þá eru reglur í flestum Vestur-Evrópu löndum sem segja að ekki megi selja leikmenn yngri en 14-16 ára milli félaga fyrir þóknun. Hins vegar hefur verið erfitt að fylgja þessum reglum eftir þar sem leiðir hafa verið fundnar í kringum þær. Þannig hafa félagslið gert samninga við yngri leikmenn sem kveða á um að þeirra lið eigi réttinn á fyrsta samningnum sem viðkomandi leikmaður getur gert þegar hann hefur náð tilskildum aldri. Þá er hinn ungi leikmaður samningsbundinn um að skrifa undir “alvöru” samning þegar aldrinum er náð.²⁹²

FIFA hefur samkvæmt þessu hugað að einhverju leyti að reglum er varða samninga við leikmenn undir 18 ára aldri en staðreyndin er sú að fjöldinn allur af umboðsmönnum starfa án leyfis um allan heim og gagnvart því er FIFA máttvana. Talsmaður FIFA, Andreas Herren hafði eftirfarandi um vandamálið að segja:

If non-licensed agents take part in transactions of players without causing any problems our organisation does not get involved. We only intervene upon denunciation.²⁹³

Þrátt fyrir ofangreindar reglur er ljóst að mikla vinnu, pólitískan vilja og fjárfestingar þarf til að hafa eftirlit með ólöglegri sölu ungra leikmanna frá löndum utan Evrópu til Evrópulanda.

Þessi iðja útsendara og umboðsmanna sem leita uppi efnilega íþróttamenn þekkist einnig innan fleiri íþróttagreina, t.d. í hafnarbolta, ísknattleik og körfubolta. Í yfir 30 ár hafa efnilegir hafnarboltaspilarar frá Suður-Ameríku gert samninga við umboðsmenn með von um að spila fyrir bandarískt úrvaldsdeildarlið innan MLB, Major League Baseball. Flestir þeirra komast ekki að og stranda í landinu án tilskilinna dvalarleyfa. Í dag hefur þó verið sett sú regla innan deildarinnar að ekki má gera samninga við leikmenn sem eru yngri en 17 ára gamlir.²⁹⁴ NHL, the National Hockey League, er atvinnumannadeild í ísknattleik þar sem keppa 6 lið frá Kanada og 24 lið frá Bandaríkjum. Útsendarar frá deildinni heimsækja reglulega lönd í Austur-Evrópu til að flytja síðan inn efnilega leikmenn í unglingsalið NHL liðanna. Í körfubolta var síðan komin upp ákveðin venja innan NBA, the National Basketball Association, þar sem gerðir voru samningar við leikmenn strax að loknum miðskóla (e. high school). Þessi venja vakti hvað mesta athygli árið 2003 þegar LeBron James gerði himinháan samning strax eftir útskrift. Þannig fóru umboðsmenn og útsendarar vítt og breitt um heiminn

²⁹¹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 165.

²⁹² Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 173.

²⁹³ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 171.

²⁹⁴ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 166.

í leit að ungum efnilegum leikmönnum til að bjóða svo liðunum.²⁹⁵ Hins vegar voru settar nýjar reglur innan NBA árið 2005 sem kveða á um 19 ára lágmarksaldur til að fá að spila í deildinni og þá var einnig sett sem skilyrði að a.m.k. ár væri liðið frá því að leikmaðurinn lauk miðskóla. Formaður deildarinnar, Joel Litvin, hefur lýst ástæðum þess að reglan var sett á eftirfarandi hátt:

The rule increases the chances that incoming players will have the requisite ability, experience, maturity and life skills to perform at a high level. The policy also helps teams make informed hiring decisions. Also players get an extra year to mature and develop, making it more likely they can handle the challenges of being an NBA player.²⁹⁶

Rök hafa verið færð fyrir því að umboðsmennska og vinna útsendara sem leita eftir efnilegum, ólögráða börnum til samningsgerðar, sé í raun sala barna (e. trafficking) þar sem ekkert eftirlit er haft með iðjunni og ekkert eftirlitskerfi virkt. Slík iðja miðast fyrst og fremst við hagsmuni umboðsmannanna sjálfra og útsendaranna auk félagsliðanna, en ekki er hugað að heilsu, menntun, launavernd og félagslegum þroska viðkomandi barna.²⁹⁷ Því eigi 35. barnasáttmálans svo sannarlega við.

Einnig má huga að því hvort að 15. gr. barnasáttmálans eigi í sumum tilvikum við en hún fjallar m.a. um félagafrelsi. Komið hefur fram að innan einhverra íþróttagreina sé það svo að vegna tíma og fjármuna sem félagslið hefur lagt í þjálfun leikmanns getur það átt rétt á svokölluðum „uppeldisbótum” þegar það lætur viðkomandi leikmann frá sér. Þannig getur verið erfitt fyrir leikmann að fara ef að félagið sem við honum tekur er ekki tilbúið að borga slíkar bætur. Þá getur ungur leikmaður einnig verið neyddur til að skipta um félag ef að vilji félags hans stendur til þess að fá fyrir hann peninga. Við þessar aðstæður getur réttur ungs leikmanns samkvæmt 15. gr. verið brotinn, en þess ber að geta að reglur er þetta varða eru mismunandi eftir íþróttagreinum.²⁹⁸

3.6. Börn sem sjálfstæðir einstaklingar og einkalíf

Eins og fram kom í kafla 2.2. hefur þróun réttinda barna verið sú að í dag er viðurkennt að barnið er sjálfstæður einstaklingur með réttindi sem slíkur. Það er ekki eign forsjáraðila síns í þeim skilningi að hann megi gera hvað sem honum sýnist við barnið. Þannig voru ýmis borgaraleg réttindi barna staðfest í barnasáttmálanum, m.a. tjáningarfrelsíð sbr. 13. gr.,

²⁹⁵ Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers' Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectrum*, bls. 19.

²⁹⁶ „NBA defends minimum age rule to congress”, <http://www.nbcspor.msbc.com>

²⁹⁷ Peter Donnelly og Leanne Petherick: *Workers' Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectrum*, bls. 19.

²⁹⁸ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 65-66.

rétturinn til einkalífs sbr. 16. gr., rétturinn til nafns og þjóðernis, sbr. 7. gr., rétturinn til að varðveita auðkenni sín sbr. 8. gr., rétturinn til félagafrelsис sbr. 15. gr., rétturinn til aðgangs að upplýsingum sbr. 17. gr. auk þess sem að 12. gr. skyldar aðildarríki til að tryggja að virðing sé borin fyrir sjónarmiðum barns.

Hvað varðar afreksbörn í íþróttum getur helst reynt á réttinn til einkalífs, t.d. varðandi lyfjaprófanir og eins getur reynt á það hvort að barni séu gefin nægileg tækifæri til að nýta tjáningarfrelsi sitt og hvort virðing sé raunverulega borin fyrir sjónarmiðum barnsins en hætta er á að þjálfarar og foreldrar gleymi sér í kappseminni og markmiðasetningunni þannig að skoðanir barnsins fá lítið vægi.

3.6.1. Rétturinn til einkalífs

Í stjórnarskrám nær allra ríkja er að finna ákvæði sem verndar friðhelgi einkalífs. Ákvæðin eiga nær undantekningarlaust við um alla, en ekki er langt síðan börn fóru að njóta þessa réttar á meðvitaðan hátt. Gildistaka barnasáttmálans veitti réttinum meira vægi fyrir börn, þar sem 16. gr. hans fjallar sérstaklega um rétt barna til friðhelgis einkalífs. Þrátt fyrir þetta er framkvæmdin oft sú að réttinum er ekki framfylgt nægilega og oft gleyma fullorðnir einstaklingar þessum rétti barna.²⁹⁹

Brotið getur verið á friðhelgi með ýmsum hætti, t.d. getur sérstaklega reynt á friðhelgi einkalífs afreksbarna í íþróttum þegar þau eru grunuð um lyfjanotkun eða þegar þau draga að sér athygli fjölmíðla. Á tíunda áratugnum voru í Bandaríkjum uppi miklar deilur vegna lyfjaprófa sem íþróttafólk í miðskólum þurftu að gangast undir. Margir héldu því fram að þetta bryti gegn friðhelgi einkalífs barnanna. Náði eitt málanna til Hæstaréttar Bandaríkjanna: Í Vernonia, Oregon, fundust merki þess að mikið væri um lyfjanotkun meðal íþróttafólks innan miðskólanna. Vegna þess ákváðu skólanir að skylda nemendur sem stunduðu íþróttir við skólann og valdir voru af handahófi, til þess að gangast undir lyfjapróf þar sem krafist var þvagsýnis. Þurftu bæði nemendurnir og foreldrarnir að skrifa undir skriflegt samþykki vegna þessa. Þeim, sem neituðu að skrifa undir, var neitað um þátttöku í skólaliðunum. Einn þeirra var 12 ára fótboltadrengur, James Acton, en foreldrar hans neituðu að skrifa undir samþykkið. Þeir héldu því fram að slíkar prófanir af handahófi brytu gegn friðhelgi einkalífsins þar sem engin merki bentu til lyfjanotkunar sonarins. Dómur féll í málinu árið 1995³⁰⁰ um að reglur þessara skóla í Oregon brytu ekki gegn friðhelgi einkalífs. Í kjölfarið komu fram háværar gagnrýnisraddir sem gagnrýndu Hæstarétt fyrir að láta þá stefnu ríkisstjórnarinnar, sem sagði

²⁹⁹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 199.

³⁰⁰ Vernonia Sch. Dist. 47J v. Acton (1995)

eiturlyfjum stríð á hendur, hafa áhrif á sig. Réttara hefði verið að standa vörð um rétt barna til einkalífs, einnig innan veggja skólanna.³⁰¹

Þá má nefna sem annað dæmi að afreksbarni í íþróttum, sem æfir stíft alla daga, er oft gert skylt af þjálfurum sínum að gefa upp þyngd sína og jafnvel hvað það hefur borðað, en þekkt er að hart sé lagt að t.d. fimleikastúlkum og ballerínum að léttu sig og t.d. handknattleiksstrákum að þyngja sig. Flokkast þessar upplýsingar ekki sem einkamál barnsins? Þessi venja innan íþróttar er meðal þess sem sýnir að vantað hefur upp á að íþróttir barna séu skoðaðar út frá "einkalífs-gleraugunum" en sjálfkrafa virðist það samþykkt að upplýsingar líkt og þessar séu nauðsynlegar til að stuðla að frekari afrekum.

Þá gerir réttur barnsins til einkalífs m.a. ráð fyrir að barnið viti af skráningu upplýsinga, eigi aðgang að þeim og eigi raunhæfan möguleika á að koma fram athugasemdum en mikið magn upplýsinga er skráð um hagi og einkalíf barna.³⁰² Telja má að þetta nái til allra opinberlega skráðu upplýsinga sem tengjast íþróttaiðkun barnsins, hvort sem það er um árangur á mótum, persónuleg met, ástundun, þyngd, hæð eða annað.

Einnig má benda á að ágengni fjölmíðla getur varðað einkalíf afreksbarna í íþróttum. Þó að friðhelgi einkalífs sé vernduð í flestum stjórnarskrám er það samt sem áður þannig að afreksfólk í íþróttum er talið til „almannapersóna“ en fjölmíðlum er talið frjálsara að kynna sér einkalíf fólks sem flokkast þar undir heldur en annarra. Þessi staðreynd getur haft áhrif á sálrænan þroska ungra íþróttamanna.³⁰³ Samt sem áður er ekki sjálfgefið að börn falli undir almannapersónur þó að fullorðið afreksfólk í íþróttum geri það. Barnaréttarnefndin hefur lagt áherslu á mikilvægi þess að fjölmíðlar virði einkalíf barna, m.a. í tengslum við börn sem eru fórnarlömb misnotkunar.³⁰⁴

Þegar barn dvelur ekki hjá foreldrum sínum og býr á stofnun af einhverju tagi þarf að huga sérstaklega að vernd einkalífs barna enda nær friðhelgi heimilis barnsins til allra staða þar sem barn býr um lengri eða skemmri tíma. Þetta gæti m.a. átt við um tittnefndar íþróttastofnanir eða skóla. Þá þyrfti m.a. að tryggja viðunandi aðstæður eða rými fyrir hvert barn og huga að fyrirkomulagi eftirlits með einkalífi.³⁰⁵

Þá tengist það einkalífi barnsins að það fái sjálft að velja sér sínar eigin tómstundir, þ.m.t. íþróttagreinar. Um þetta segir Ragnheiður Thorlacius í riti sínu *Friðhelgi einkalífs, réttur barna til friðhelgi einkalífs og réttur til trúnaðar af hálfu opinberra starfsmanna:*

³⁰¹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 199.

³⁰² Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins“ bls. 308.

³⁰³ Romana Weber: *Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012*, bls. 62-63.

³⁰⁴ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 32-33.

³⁰⁵ Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins“ bls. 309.

Þrátt fyrir forsjá foreldra á barn rétt á að ákveða sjálft hvaða tómstundum það tekur þátt í. Frá 8-10 ára aldri er eðlilegt að það fái sjálft að taka ákvarðanir um t.d. klæðaburð, hárgreiðslu, val á vinum og tómstundum, hvort það fer á skíði eða skauta, sund eða fótbolta, svo dæmi séu tekin. Til afskipta foreldra af þessum málum á ekki að koma nema ákvarðanir barns geti valdið því tjóni, t.d. ef um er að ræða óæskilegan félagsskap, íþróttaiðkun ógni heilsufari barns eða klæðnaður barns er hættulegur af heilsufarsástæðum. Við slíkar aðstæður ber foreldrum að grípa inn í til verndar barninu [...] Með því að veita barni aukinn sjálfsákvörðunarrétt með hækkandi aldri og auknum þroska við val á tómstundum eins og í öðrum persónulegum málefnum, leggja foreldrar grunn að uppeldi sem miðar að því að barnið verði sjálfstæður, ábyrgur og upplýstur einstaklingur.³⁰⁶

Með þessu væri 12. gr. barnasáttmálans einnig haldin í heiðri.

3.6.2. Virðing fyrir sjónarmiðum barnsins og tjáningarfrelsi

Ákvæði 12. gr. barnasáttmálans, sem er ein af fjórum meginreglum hans, hefur áður verið kynnt. Umhverfi afreksbarna í íþróttum býður oft ekki upp á nægileg tækifæri fyrir barnið til að virkja þennan rétt. Þjálfarar, foreldrar og jafnvel umboðsmenn afreksbarna geta haft tilhneigingu til þess að stjórna barninu of mikil án þess að spyrja það álits og gefa því þannig tækifæri til að þróa sinn eigin persónuleika.³⁰⁷ Hin sigursæla tenniskona, Mary Pierce, hefur sagt frá því að faðir hennar hafi ekki leyft henni að taka þátt í ákvarðanatöku varðandi þjálfun hennar og feril og ekki leyft henni að setja sín eigin markmið.³⁰⁸ Einn fremsti kvenkyns golfari heims, Se Ri Pak, frá S-Kóreu, hefur einnig sagt frá því hvernig faðir hennar réð algerlega ferðinni við þjálfun hennar þegar hún var barn og að hún hafi ekki verið spurð álits. Henni hafi oft leiðst óskaplega og verið svo þreytt vegna stífra æfinganna að hún hafi einfaldlega grátið.³⁰⁹

Sumir foreldrar fara með efnileg börn sín líkt og þau séu eignir þeirra og leyfa þeim því ekki að reyna á sjálfstæði sitt og eigið ímyndunarafl. Þessi hugmynd um að börn séu eign foreldra sinna er vissulega úrelð og í algjörri andstæðu við það sem barnasáttmálinn boðar.³¹⁰

Þegar ynnt er eftir skoðunum afreksbarnsins sjálfs og virðing borin fyrir þeim getur það haft fyrirbyggjandi áhrif þar sem það getur komið í veg fyrir að þau verði fyrir t.d. misnotkun og hagnýtingu. Barnið þarf að finna fyrir öryggi í umhverfi sínu þar sem það finnur að líkami þess er virtur og að virðing sé borin fyrir líðan þeirra. Fullorðnir umsjónaraðilar þurfa að hlusta af gaumgæfni og taka það sem barnið hefur að segja alvarlega. Þannig geta börn búið yfir upplýsingum sem eru mjög mikilvægar öryggis þeirra vegna, en ef umhverfið sem þau

³⁰⁶ Ragnheiður Thorlacius: *Friðhelgi einkalífs, réttur barna til friðhelgi einkalífs og réttur til trúnaðar af hálfu opinberra starfsmanna*, bls. 48-49.

³⁰⁷ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 194.

³⁰⁸ Virginie Sainte-Rose: *Je n'ai jamais été aussi calme*, bls. 82.

³⁰⁹ Ian O'Connor: *Price of success can be high when a parent is calling all the shots*, bls. 1C.

³¹⁰ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 194.

eru í býður ekki upp á trúnað og traust eru líkur á að barnið treysti sér ekki til að deila slíkum upplýsingum með fullorðnum.³¹¹

Rannsóknir benda til þess að viðkvæm börn séu í frekari hættu á að verða misnotuð heldur en þau sem eru sterkari og sjálfstæðari. Um þetta sagði viðmælandi Celia H. Brackenridge, bresk stúlka sem varð fyrir kynferðislegu ofbeldi innan íþróttta, eftirfarandi:

We should have been able to make decisions about when we could go no further [...] I mean you know within your own body, if you're so sick that you should not be training, you should be allowed to say 'I can't come today' [...] You should be able to have a day off every week, you should be able to make decisions about your own career in sport, and about what your level of involvement would be. You shouldn't have to accept the coach's view on everything, you should be able to make your own choice on what level of sport you want to be on.³¹²

Til að tryggja vernd afreksbarnsins er afar mikilvægt að fullorðnir umsjónaraðilar hlusti á barn og taki kvartanir þess alvarlega eins og áður sagði. Sem dæmi þar sem það hafði alvarlegar afleiðingar að svo var ekki gert, má nefna sögu hinnar frönsku Elodie Lussac. Hún var 15 ára gömul þegar hún keppti á heimsmeistaramótinu í fimleikum árið 1994, en í keppninni datt hún illa á jafnvægisslánni. Bakmeiðslin sem hún hlaut voru svo alvarleg að hún neyddist til að hætta. Seinna sagði hún frá því að daginn fyrir keppni hefði hún margsinnis kvartað undan miklum bakverkjum en hvorki þjálfari hennar né heilbrigðisstarfsfólk sem skoðaði hana töku kvartanir hennar alvarlega og þrýstu á hana að keppa þrátt fyrir sársaukann.³¹³

Ungt íþróttafólk er venjulega mjög neðarlega í valdapíramídanum sem ríkir oft innan keppnisíþróttta og er tjáningarfrelsi þeirra samkv. 13. gr. barnasáttmálans oft á tíðum takmarkað að einhverju leyti. Í liðsíþróttum þurfa leikmenn oft á tíðum að gæta orða sinna þegar rætt er við utanaðkomandi aðila, til þess að gæta hagsmuna liðsins, félagsins eða jafnvel landsins sem þeir keppa fyrir. Þá finna þjálfarar og umboðsmenn oft hjá sér þörf til að tala fyrir hönd íþróttafólksins, sérstaklega ef það er yngra en 18 ára, í þeim tilgangi að vernda það. Þó að sú réttlæting geti átt við er hugsanlegt að þessi hegðun gefi þau skilaboð til barnsins að því sé ekki treyst eða það ekki talið hæft til að tjá sig. Einnig geta ungrir íþróttamenn oft fundið fyrir þrýstingi frá umhverfi sínu til þess að segja það sem fullorðnir aðilar ætlast til af þeim í stað þess að segja það sem þeim raunverulega liggar á hjarta.³¹⁴

Íþróttamenn geta yfirleitt ekki gagnrýnt yfirmenn sína opinberlega án þess að geta átt von á einhverskonar afleiðingum. Oft er í samningum þeirra trúnaðarákvæði þar sem þeir

³¹¹ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 194-195.

³¹² Celia H. Brackenridge: *Spoilsports, understanding and preventing sexual exploitation in sport*, bls. 230.

³¹³ Frederick Hirzel: *Elodie Lussac, le rêve brisé*, bls. 51.

³¹⁴ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 195-196.

samþykkja að tjá sig ekki um ákveðin málefni. Er þetta fremur viðtekin venja innan íþróttanna þar sem íþróttamenn samþykkja þetta í þeim tilgangi að vernda sína eigin hagsmuni.³¹⁵

3.7. Hvernig má koma í veg fyrir mannréttindabrot á börnum í íþróttum?

Margoft hefur hér komið fram að skortur á reglum og eftirliti sé stór þáttur þess vandamáls sem mannréttindabrot innan íþrótta er. Má því ætla að með ýmiskonar reglum og reglugerðum ásamt virku eftirliti, mætti minnka hættuna á mannréttindabrotum sem hér hafa verið nefnd, þó að líklega sé aldrei hægt að útrýma þeim að fullu, hvorki á sviði íþrótta né á öðrum sviðum. Fram hafa komið tillögur að mögulegum lausnum, m.a. er það gert á skýran hátt í skýrslu UNICEF *Protecting Children from Violence in Sport*, og verður hér stiklað stuttlega á nokkrum þeirra helstu, þó að megintilgangur þessa rits sé fremur að lýsa vandanum en að leysa hann.

3.7.1. Gagnasöfnun

Til að geta varist mannréttindabrotum af þessu tagi þarf stefnumótun að byggjast á áreiðanlegum gögnum. Ef að þau eru ekki til staðar er hætta á að stefnur og eftirlitskerfi byggist á mýtum, staðalímyndum eða upplýsingaskorti og auðvelt væri að líta framhjá stefnum af því tagi.

Rannsakendur á sviði barnaverndar í íþróttum hafa viðurkennt að rannsóknir á þessu sviði eru langt á eftir rannsóknum á öðrum sviðum íþrótta, t.d. hvað varðar starfsemi líkamans. Þannig er vontun á gögnum sem byggjast á könnunum þar sem úrtakið er umfangsmikið og einnig vantar upp á greiningu á bestu leiðum til að koma í veg fyrir mannréttindabrot innan íþrótta. Sem dæmi má nefna að sérstaklega þykir vanta frekari rannsóknir á eftirfarandi þáttum:

- Kanna þarf ólíkar myndir ofbeldis innan íþrótta; líkamlegs, andlegs og kynferðislegs.
- Kanna þarf tíðni og áhrif ofbeldis í íþróttum út um allan heim.
- Sérstaklega þarf að kanna tíðni ofbeldis í löndum sem hafa staðið algerlega fyrir utan þær rannsóknir sem þegar hafa verið gerðar, en flestar þeirra varða eitthvert iðnríkjanna.
- Kanna þarf frekar reynslu drengja af mannréttindabrotum innan íþrótta.
- Kanna þarf mismunun innan íþrótta.

³¹⁵ Paolo David: *Human Rights in Youth Sport*, bls. 195.

- Sérstaklega þyrfti að kanna hvort þau börn sem eru á því tímabili þegar þau eru u.þ.b. að verða kynþroska og á mörkum þess að verða afreksbörn í íþróttum, séu viðkvæmari fyrir brotum en önnur börn líkt og gefið hefur verið í skyn.³¹⁶

Lítið hefur verið hugað að andlegu ofbeldi innan íþróttanna. Þó virðist þörf á því innan afreksíþróttanna, þar sem komið hefur í ljós að andlega meiðandi þjálfunaraðferðir virðast viðurkenndar innan þeirra ásamt því að niðurlægjandi innvígsluathafnir hafa viðgengist í fjölda ára. Þá hefur einnig komið í ljós að gerendur kynferðisofbeldis eru oft þeir sem hafa áður beitt íþróttamennina andlega meiðandi hegðun.³¹⁷

Virkja þyrfti sérstakt eftirlitskerfi með allri vinnu sem fyrirbyggja ætti mannréttindabrot í íþróttum þannig að áhrif hennar væru metin í sífelli og hægt væri að bæta og breyta því sem þarf. Samhliða þessu þyrfti að fylgjast með og meta áhrif íþróttar sem forvarnir gegn mannréttindabrotum almennt.³¹⁸

3.7.2. Fræðsla

Ef að börn eiga að njóta góðs af íþróttum að fullu marki þyrftu ráðamenn innan íþróttanna að vera vel á verði gagnvart mannréttindabrotum í íþróttum. Fræðsla og vitundarvakning eru mikilvæg tæki í baráttunni gegn þeim. Forráðamenn innan íþróttahreyfinga sem sjá um stefnumótun og reglugerðir fyrir íþróttastarf barna og unglings þurfa að vera upplýstir um réttindi barna og nauðsynlega vernd þeirra innan íþróttar. Mikilvægt er að börnin séu virt sem frjálsir einstaklingar með sjálfstæð réttindi og þarf það að koma fram í öllum samskiptum milli fulltrúa íþróttar, mannréttinda og barnaverndar. Miða ætti fræðslu við hvern markhóp fyrir sig og sérstaklega ætti að gæta þess að svæði þar sem ríkir hvað minnsta þekkingin um málefnið fái sérstaka fræðslu.³¹⁹ Þá þyrfti að fræða alla þátttakendur í íþróttum um rétt barna innan íþróttar og hvernig þeir geti nýtt sér þessi réttindi.

3.7.3. Bætt eftirlitskerfi og bættar reglur innan íþróttahreyfingarinnar

Í flestum löndum vantar upp á skilvirka samsetningu kerfis sem getur komið í veg fyrir mannréttindabrot í íþróttum. Til þess að það geti orðið að veruleika er nauðsynlegt að ríkisstjórn hvers lands ákveði hvaða stjórnvald beri ábyrgð á forvörnum innan íþróttar bæði innanlands og á alþjóðlegum vettvangi. Íþróttabandalög þurfa svo að vera tvinnuð inn í starfið með skipulögðum hætti. Þegar þessir aðilar vinna saman á kerfisbundinn hátt er hægt að

³¹⁶ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 23-25.

³¹⁷ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 23.

³¹⁸ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 25.

³¹⁹ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 25.

skapa umræður og samvinnu þar sem borin eru kennsl á þá þætti sem leggja ætti mesta áherslu á til að vinna gegn mannréttindabrotum gegn börnum í íþróttum.³²⁰

Íþróttahreyfingar ættu að hafa siðferðilegar meginreglur í huga við framkvæmd hugsjóna sinna og skyldna innan íþróttta og samfélagsins. Aftur á móti er mikill menningarlegur munur milli þjóða sem skipt getur máli, m.a. trú og félagslegar aðstæður, en þessi munur getur gert það erfitt að koma á alþjóðlegum reglum og eftirlitskerfum sem koma eiga í veg fyrir mannréttindabrot gegn börnum í íþróttum.³²¹

Ef að reglugerð á þannig að vera áhrifarík og ná til sem flestra gæti hún t.d. verið byggð upp á svipaðan hátt og barnasáttmálinn, þar sem ljóst er að nær allar þjóðir gátu komið sér saman um hann. Þannig gæti einn þáttur hennar skýrt markmið og sameiginlegar meginreglur sem myndu fela í sér leiðsögn varðandi hvernig viðkomandi aðilar gætu tekið upplýstar ákvarðanir í siðferðilega flóknum aðstæðum. Hinn þátturinn myndi svo lýsa því hvernig hægt væri að halda uppi reglunum og hafa eftirlit með framkvæmd þeirra. Reglugerðin ætti þannig t.d. að lýsa skyldubundinni þjálfun í siðferðilega flóknum aðstæðum fyrir alla þá sem starfa með börnum í íþróttum. Þjálfun af því tagi ætti að vera grundvallarréttur og skylda fyrir alla þá sem starfa innan íþróttahreyfingarinnar.³²²

Einnig ætti að tryggja auðvelt aðgengi að viðeigandi stjórnvöldum fyrir foreldra, forráðamenn, þjálfara, börnin sjálf og alla sem koma við sögu í íþróttastarfi, í því skyni að greina frá áhyggjum sínum og grunsemdum um mannréttindabrot innan íþróttta.³²³

3.7.4. Notkun lágmarksaldurs

Ein leið til þess að vernda börnin fyrir mannréttindabrotum innan íþróttta er að takmarka aðgengi barnanna að íþróttum með notkun lágmarksaldurs. Aftur á móti gæti það brotið í bága við einhver af öðrum réttindum barnsins. Því þarf að vega þennan möguleika og meta út frá þeim áhrifum sem notkunin gæti haft á önnur réttindi.³²⁴

Ýmis alþjóðleg íþróttasamtök hafa í gildi sérstaka aldursflokkur og ákveðinn lágmarksaldur þarf til að vera gjaldgengur í ákveðnar alþjóðalegar keppnir. Haldnar eru sérstakar keppnir fyrir ákveðna aldursflokkur og lágmarksaldur getur verið misjafn eftir því um hvað keppni er að ræða, t.d. heimsmeistaramót eða Ólympíuleika. IOC hefur ekki gefið upp

³²⁰ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 25.

³²¹ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 26.

³²² Protecting Children from Violence in Sport, bls. 27.

³²³ Protecting Children from Violence in Sport, bls. 27.

³²⁴ Siri Farstad: Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age, bls. 8.

neinn sérstakan lágmarksaldur fyrir keppendur á Ólympíuleikunum, en nefndin kýs að það sé undir hinum alþjóðlegu íþróttasamtökum komið að ákveða hann innan sinnar íþróttar.³²⁵

Notkun lágmarksaldurs í keppnum getur haft mikla þýðingu þegar kemur að því að koma í veg fyrir mannréttindabrot gegn börnum í íþróttum. Hins vegar er vandinn ekki einungis að notkunin geti rekist á við önnur réttindi heldur er ekki öruggt að lágmarksaldri sé fylgt í framkvæmd og einnig er ekki öruggt að hún myndi hafa áhrif á þá stífu þjálfun sem mörg barnanna ganga í gegnum við undirbúning fyrir keppni.³²⁶

Ef að einnig væri tekinn upp ákveðinn lágmarksaldur til að mega taka þátt í stífri þjálfun á við þá sem afreksbörn þurfa að leggja á sig, væru börnin vernduð frekar fyrir hagnýtingu og skaðlegum áhrifum á heilsuna. Einnig væru minni líkur á því að barnið færi á mis við menntun, frjálsan leiktíma og félagsleg samskipti auk þess sem að réttur barnsins til að njóta fjölskyldu sinnar væri haldinn í heiðri. Erfitt er að gera sér grein fyrir því hversu mikið það myndi vernda börnin fyrir ofbeldi og lyfjanotkun en notkun lágmarksaldurs myndi í það minnsta gera það að verkum að börnin væru eldri þegar þau stæðu frammi fyrir þessum áhættum innan íþróttanna og því betur í stakk búin til þess að verja sig. Ef að kostir notkunar lágmarksaldurs til að taka þátt í stífri þjálfun eru augljósir þá er aðeins spurningin hvort að hægt sé að réttlæta hana gagnvart öðrum réttindum er sáttmálinn kveður á um, t.d. þau er felast í 2. og 6. gr.³²⁷ Kostir notkunarinnar myndu þurfa að nægja sem sérstök réttlætingarástæða vegna þess að notkun lágmarksaldurs til þátttöku í íþróttum myndi t.d. fela í sér mismunun eftir aldri og börn hefðu ekki jöfn tækifæri til að njóta þeirra góðu áhrifa sem íþróttir geta haft á þroska þeirra. Ef að svo kæmi í ljós að það væri hægt þyrfti að kanna hvernig hægt væri að koma notkun lágmarksaldursins í framkvæmd á praktískan hátt.³²⁸

³²⁵ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 10.

³²⁶ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 10.

³²⁷ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 12.

³²⁸ Siri Farstad: *Protecting Children's Rights in Sport: The Use of Minimum Age*, bls. 17.

4. Mannréttindi barna í íþróttum á Íslandi

4.1. Ísland og barnasáttmálinn

Barnasáttmálinn var undirritaður fyrir Íslands hönd þann 26. janúar 1990 með fyrirvara um fullgildingu. Hann var síðan fullgiltur af hálfu Íslands þann 28. október 1992. Með þingsályktun nr. 1/115 frá 13 maí 1992 samþykkti Alþingi heimild ríkisstjórnarinnar um fullgildingu samningsins. Síðar sama ár öðlaðist sáttmálinn svo gildi, eða þann 27. nóvember.³²⁹ Stjórnvöld töldu að framkvæmd þeirra mála sem sáttmálinn fjallar um væru í fullu samræmi við ákvæði hans og töldu því ekki nauðsynlegt að gera fyrirvara við einstök ákvæði við fullgildingu samningsins, líkt og fram kemur í athugasemdum með þingsályktunartillöggunni.³³⁰ Þar er einnig að finna ítarlega umfjöllum um ákvæði sáttmálans með tilliti til íslenskrar löggjafar um efnið.³³¹

Fullgiltir, alþjóðlegir samningar á borð við barnasáttmálann fá ekki sjálfkrafa lagagildi samkvæmt íslenskum rétti. Til þess að svo verði þarf að lögleiða samning í heild sinni. Ef að samningur hefur aðeins verið fullgiltur ber þó að skýra íslensk lög með hliðsjón af ákvæðum samningsins en ef þau stangast á við innlend lög þá ganga hin íslensku lög framar. Þar sem það á við barnasáttmálann hafa ýmsir mælt með því að barnasáttmálinn verði lögleiddur í heild sinni líkt og gert var með Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994.³³²

Þrátt fyrir að barnasáttmálinn hafi ekki öðlast lagagildi er ljóst að hann hefur haft margþætt áhrif á löggjöf um málefni barna og endurspeglast það í helstu lagabálkum á þessu sviði. T.d. er víða vísað til sáttmálans í athugasemdum með frumvarpi til barnalaga nr. 76/2003 en þar kemur einnig fram að sum nýmæli frumvarpsins megi rekja til ákvæða samningsins. Þá má einnig ráða af undirbúningsgögnum með barnaverndarlögum nr. 80/2002 að barnasáttmálinn hafði þar mikil áhrif og er þar vísað til ákvæða hans.³³³

Við könnun Bjargar Thorarensen á dómaframkvæmd undanfarins áratugar kom í ljós að barnasáttmálinn er án vafa sá mannréttindasamningur Sameinuðu þjóðanna sem helst hefur verið vísað til við skýringu íslenskra laga um málefni barna og þá í nokkuð margvíslegu samhengi. Frá árinu 2000 til 2009 má finna hátt á annan tug dóma í dómасafni Hæstaréttar þar

³²⁹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 8.

³³⁰ Þó var lögð fram sérstök yfirlýsing vegna ákvæðis 9. gr. sáttmálans um endurmat dómstóla á ákvörðunum stjórnvalda um forjá barna og vegna 37. gr. um aðskilnað ungra fanga frá eldri, sbr. Alþingistíðindi 1991-92, A-deild, þskj. 828, bls. 5405.

³³¹ Björg Thorarensen: *Staða og áhrif mannréttindasamninga Sameinuðu þjóðanna í íslenskum rétti*, bls. 374.

³³² Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 8.

³³³ Björg Thorarensen: *Staða og áhrif mannréttindasamninga Sameinuðu þjóðanna í íslenskum rétti*, bls. 377.

sem vísað er til ákvæða sáttmálans en það er oftast gert í málatilbúnaði aðila og röksemendum fyrir niðurstöðu héraðsdóma.³³⁴

Rétt er að taka fram að þann 19. mars 2009 samþykkti Alþingi með þingsályktun að lögfesta barnasáttmálann en frumvarpið hefur ekki verið lagt fram.³³⁵ Drögum að frumvarpinu var skilað til dómsmálaráðuneytisins sem kynnti það á heimasíðu sinni.³³⁶

4.2. Lög og reglur

Íslensk lög og reglur er varða mannréttindi barna í íþróttum er að finna á við og dreif í íslenskri löggjöf. Verður hér sá háttur hafður á að fjallað verður fyrst um vernd barna í íþróttum með almennum hætti en síðan verður sérstaklega kannað hvaða lagaákvæði eiga við hvert og eitt þeirra mannréttindabrota sem fjallað var um í 3. kafla.

4.2.1. Almennt um vernd barna í íþróttum

Þar sem barnasáttmálinn hefur ekki lagagildi hér á landi þarf að skoða íslenska löggjöf á ýmsum sviðum í leit að svörum við því hvort ráð sé gert fyrir áðurgreindum hættum á mannréttindabrotum innan íþróttar. Í þeim tilgangi verður sérstaklega litið til barnalaga nr. 76/2003, barnaverndarlaga nr. 80/2002, íþróttalaga nr. 64/1998 æskulýðslaga nr. 70/2007, einstakra kafla almennra hegningarlaga nr. 19/1940 auk þess byrjað verður á því að líta til mannréttindaákvæða stjórnarskrár lýðveldisins nr. 33/1944 og laga um mannréttindasáttmála Evrópu nr. 62/1994.

Af mannréttindaákvæðum stjórnarskrárinnar ber helst að nefna 65. gr. sem geymir jafnræðisregluna, 71. gr. sem kveður á um vernd friðhelgis einkalífs og 73. gr. sem kveður á um að allir séu frjálsir skoðana sinna og sannfæringar og allir eigi rétt á að láta í ljós hugsanir sínar. Þá er 3. mgr. 76. gr. afar mikilvæg í þessu ljósi en hún kveður á um að börnum skuli tryggð í lögum sú vernd og umönnun sem velferð þeirra krefst.

Í lögum um mannréttindasáttmála Evrópu er einnig að finna mikilvæg ákvæði er varða vernd barna í íþróttum. Þar ber helst að nefna 8. gr. sem kveður á um friðhelgi einkalífs og fjölskyldu, 10. gr. sem kveður á um tjáningarfrelsi sérhvers manns og 14. gr. sem kveður á um bann við mismunun. Þá ber einnig að nefna 28. gr sem kveður á um inntak forsjár og skiptir því miklu er kemur að ábyrgð forsjáraðila barns.

Þegar íþróttalöginn, nr. 64/1998, eru skoðuð má strax sjá að þar eru möguleg mannréttindabrot innan íþróttanna ekki höfð í huga. Lögin fjalla fyrst og fremst um stjórnun

³³⁴ Björg Thorarensen: *Staða og áhrif mannréttindasamninga Sameinuðu þjóðanna í íslenskum rétti*, bls. 378.

³³⁵ „Frumvarp til lögleiðingar Barnasáttmála Sþ”, *Vefrit dómsmála- og mannréttindaráðuneytisins*.

³³⁶ Hér má finna frumvarpið: <http://www.innanrikisraduneyti.is/efnisgreinar/nr/6879>

íþróttastarfs á Íslandi, styrki og ráð. Markmiðum laganna er lýst í 2. gr, en þar er áhersla lögð á ágæti íþrótta:

Meginmarkmið aðgerða ríkis og sveitarfélaga á sviði íþróttamála skal vera að stuðla að því að allir landsmenn eigi þess kost að iðka íþróttir við sem hagstæðust skilyrði. Samstarf ríkis og sveitarfélaga við hina frjálsu íþróttahreyfingu skal taka mið af gildi íþróttaiðkunar fyrir uppeldis og forvarnastarf.

Fram kemur í greinargerð æskulýðslaga nr. 70/2007 að nefnd sé að störfum, sem skipuð hafi verið af menntamálaráðherra í janúar 2005, sem hafi það hlutverk að fara yfir íþróttamál á Íslandi með það að markmiði að móta íþróttastefnu og þess sé að vænta að sú nefnd hafi til hliðsjónar í starfi sínu þá efnispætti sem æskulýðslögin taka á.³³⁷

Í febrúar 2006 lagði starfshópur menntamálaráðherra um íþróttastefnu svo fram áfangaskýrslu um mótonum íþróttastefnu undir heitinu „Íþróttavæðum Ísland”.³³⁸ Skýrslan var gerð opinber til kynningar og umræðu á vefsíðu ráðuneytisins.³³⁹ Í auglýsingu ráðuneytisins um skýrsluna kom fram að menntamálaráðherra hyggðist leggja fram íþróttastefnu að hausti 2006 sem byggði á niðurstöðum skýrslunnar.³⁴⁰ Starfshópnum var ætlað að skoða eftirfarandi atriði:

Fara yfir það hlutverk sem ríki, sveitarfélög og frjáls félagasamtök gegna í íþróttamálum með það að markmiði að fá skýra mynd af þeirri verkaskiptingu sem nú er uppi og meta út frá því hvernig stuðningur ríkisins nýtist sem best íþróttalífi í landinu. Í því sambandi skal starfshópurinn meðal annars skoða sérstaklega skipulag íþróttahreyfingarinnar.

Ræða stöðu keppnisíþrótta og almenningsíþrótta og hvernig best verði hlúð að þessum tveimur stoðum íþróttaiðkunar á Íslandi.

Meta hin efnahagslegu áhrif íþróttastarfsins í Íslandi.

Fara yfir gildi íþrótta í forvarnarskyni í ljósi rannsókna á sviði forvara og reyna að meta þann árangur sem náðst hefur hér á landi.

Kynna sér þau markmið er önnur Evrópuríki hafa sett sér varðandi íþróttastefnu. Sérstaklega skal huga að stefnumörkun er átt hefur sér stað á vettvangi Evrópuráðsins.³⁴¹

Líkt og titill skýrslunnar gefur til kynna eru megináherslur skýrslunnar þær að íþróttir séu heilsueflandi og að ýta þurfi undir þátttöku landsmanna þar sem offita og önnur vandamál tengt hreyfingaleysi steðji að og mikilvægi hreyfingar og íþrótta sem forvarnar er undirstrikað. Einnig er lögð áhersla á að styðja þurfi við sérsambond innan ÍSÍ og að bæta þurfi umhverfi og skipulag íþróttahreyfingarinnar. Þá segir í skýrslunni að styðja þurfi við

³³⁷ Alþ. 2006-07, A-deild, bls. 2905.

³³⁸ „Kynningarfundur um niðurstöður starfshóps um málefni íþrótta á Íslandi”, <http://www.menntamalaraduneyti.is>

³³⁹ „Íþróttavæðum Ísland. Aukin þátttaka – breyttur lífsstíll”, Skýrslan var eingöngu gefin út á rafrænu formi á vefsíðunni en tengilinn að skránni er að finna í heimildaskrá.

³⁴⁰ „Íþróttavæðum Ísland: aukin þátttaka – breyttur lífsstíll”, www.menntamalaraduneyti.is en einnig kom það fram í „Íþróttavæðum Ísland”, *Vefrit menntamálaráðuneyti*.

³⁴¹ Íþróttavæðum Ísland. Aukin þátttaka – breyttur lífsstíll, bls. 4.

afreksíþróttastarf sem víðast í þjóðfélaginu og að bæta þurfi aðstöðu til keppnisíþróttar. Þá eru settar fram ýmsar tillögur um hvernig koma megi þessum markmiðum í framkvæmd. Aftur á móti er í skýrslunni ekki fjallað um mögulega hættu á mannréttindabrotum innan íþróttar.

Athygli vekur að íþróttalögin frá 1998 hafa enn ekki verið endurskoðuð þrátt fyrir að brýn þörf virðist vera á því og umtöluð íþróttastefna var aldrei lögð fram.

Æskulýðslög nr. 70/2007 eiga við „skipulagða félags- og tómstundastarfsemi þar sem börn og ungmenni starfa saman í frístundum sínum að hugsjónum, markmiðum og áhugamálum sem þau sjálf meta að verðleikum.“ Þá segir í 2. gr. að löginn gildi um starfsemi félaga og félagasamtaka sem sinna æskulýðsmálum á frjálsum áhugamannagrundvelli og æskulýðsstarfs á vegum ríkis og sveitarfélaga og í skólum að svo miklu leyti sem við á og aðrar reglur gilda ekki. Við gerð laganna var skipuð sérstök nefnd er gerði úttekt á stöðu félags- og tómstundamála ungs fólk og gerði tillögur er fram komu í skýrslu er skilað var árið 2003. Í greinargerð kemur sérstaklega fram að nefndinni hafi ekki verið ætlað að fjalla um hina umfangsmiklu íþróttastarfsemi ungs fólks sem fer fram innan fjölmargra félaga sem aðild eiga að Íþrótt- og Ólympíusambandi Íslands og Ungmennafélagi Íslands. Því var sú starfsemi ekki til umfjöllunar í skýrslunni. Sá háttur er á í Norðurlöndum og víðar í Evrópu að hafa starfsemi íþróttafélaga og annarra félags- og tómstundasamtaka aðskilinn, m.a. af skipulagslegum ástæðum og eftir eðli starfseminnar. Það er m.a. af þessum ástæðum sem æskulýðslöginn ná ekki til starfsemi íþróttafélaga.³⁴²

Flókið getur reynst að aðskilja æskulýðsstarfssemi frá barna- og ungingastarfsemi innan íþróttafélaganna þar sem margir þættir eru sameiginlegir. M.a. vinna utanaðkomandi aðilar náið með börnum í báðum tilvikum. Þannig má t.d. nefna að álitsgerð eftir dr. Ragnhildi Helgadóttur, sem mennta- og menningarmálaráðuneytið gaf út í samvinnu við Æskulýðsráð, *Ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfi fyrir börn og unglings*, á við um tómstunda- og félagsstarf barna og ungmenna hvort sem það fellur undir æskulýðslög eða íþróttalög. Þó er gerður greinarmunur á þessum lögum.³⁴³

Einnig getur sú staðreynnd að æskulýðslöginn eiga ekki við um íþróttastarfsemi virst óskýr vegna þess að í 4. mgr. 10. gr. eru yfirmenn íþróttamiðstöðva sérstaklega taldir upp en 10. gr. fjallar um starfsskilyrði þeirra sem hafa umsjón með börnum og ungmennum. Í 4. mgr. kemur fram að yfirmönnum skóla, leikskóla, sumardvalarheimila, íþrótt- og tómstundamiðstöðva og annarra slíkra stofnanna, eigi rétt til upplýsinga úr sakaskrá um það hvort tiltekinn

³⁴² Alpt. 2006-07, A-deild, bls. 2905.

³⁴³ Ragnhildur Helgadóttir: *Ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfi fyrir börn og unglings*, bls. 7-8.

einstaklingur, sem sótt hefur um störf á þeirra vegum, hefur hlotið dóm vegna brota á ákvæðum XXII. kafla almennra hegningarlaga eða vegna brota gegn lögum um ávana- og fíkniefni á síðastliðnum fimm árum, að fengnu samþykki hans. Þar sem lögin gilda ekki um íþróttastarfsemi gildir ákvæðið ekki um íþróttastarfsemi en aftur á móti er í barnaverndarlögum nr. 80/2002 að finna samsvarandi ákvæði í 3. mgr. 36. gr sem gildir fullum fetum innan íþróttar. Málsgreinin er nær samhljóða 4. mgr. 10. gr. æskulýðslaga að því undanskyldu að einungis er talað um dóma vegna XXII. kafla almennra hegningarlaga þegar brot beinist gegn einstaklingi sem ekki hefur náð 18 ára aldri og ekki er minnst á dóma fyrir brot gegn lögum um ávana- og fíkniefni. Í fyrirliggjandi frumvarpi til breytinga á barnaverndarlögum er í c) lið 19. gr. lagt til að þessi 3. gr. verði felld brott. Í greinargerð segir að núverandi ákvæði 3. mgr. 36. gr. barnaverndarlaga hafi verið tekið orðrétt upp í 4. mgr. 10. gr. æskulýðslaga auk þess sem í 3. mgr. 6. gr. laga um leikskóla, nr. 90/2008, og í 3. mgr. 11. gr. laga um grunnskóla, nr. 91/2008, segi að við ráðningu skuli liggja fyrir sakavottorð eða heimild leikskólatjóra eða skólastjóra til að afla upplýsinga úr sakaskrá. Því fari vel á því að fjalla um þessi atriði í viðeigandi sérlögum og rétt að fella ákvæðið niður í barnaverndarlögum.³⁴⁴ Verður þetta að þykja athyglisvert þar sem engin þessara sérlaga ná til íþróttastarfssemi og í íþróttalögum er ekki að finna sambærilegt ákvæði. Því myndi brottfall 3.mgr. 36. gr. barnaverndarlaga þýða að ekki væri lengur unnt að krefja þá sem sækja um starf innan íþróttahreyfingarinnar um sakavottorð.

Í vinnuskjali UNICEF Innocenti Research Centre nr. 2010-01 sem titlað er *The Place of Sport in the UN study on Violence against Children* var sérstaklega borið kennsl á þau lönd sem minntust á íþróttir í sambandi við ofbeldi gegn börnum, en Ísland var þar á meðal. Þar er bent á þessa áðurnefndu löglegu kröfu um sakavottorð þeirra sem vinna með börnum og þykir hún bæði eftirtektarverð og til estirbreytni.³⁴⁵

Í barnalögum nr. 76/2003 er lítið sem ekkert hugað að hættu á mannréttindabrotum í íþróttum en lögin fjalla fyrst og fremst um réttindi og skyldur foreldra, t.d. atriði sem snúa að faðernisviðurkenningu, forsjá, umgengni og framfærslu barns. Aftur á móti er 28. gr. laganna afar mikilvægt ákvæði en það snýr að inntaki forsjár og ábyrgð foreldra og undirstrikar á sinn hátt réttindi barnsins. Nánar verður fjallað um ábyrgð foreldra í kafla 4.3.1.

³⁴⁴ <http://www.althingi.is/altext/139/s/0057.html> (skoðað 1.maí.2011).

³⁴⁵ *The Place of Sport in the UN Study on Violence against Children*, bls. 4.

Taka má fram að í janúar 2010 voru lögð fram drög að frumvarpi til breytinga á barnalögum sem kynnt voru á heimasíðu innanríkisráðuneytisins.³⁴⁶ Þar er í 1. gr. gerð tillaga um nýjan I. kafla sem undirstrikar réttindi barnsins. Kaflinn fælist í einni grein, 1. gr. sem yrði svohljóðandi:

Barn á rétt á að lifa, þroskast og njóta verndar, umönnunar og annarra réttinda í samræmi við aldur sinn og þroska og án mismununar af nokkru tagi. Óheimilt er að beita barn hvers kyns ofbeldi eða annarri vanvirðandi háttsemi.

Það sem barni er fyrir bestu skal ávallt hafa forgang þegar teknar eru ákvarðanir um málefni barns.

Barn á rétt á að láta skoðanir sínar í ljós í öllum málum sem það varða og skal tekið réttmætt tillit til skoðana þess í samræmi við aldur og þroska.³⁴⁷

Verði frumvarpið lagt fyrir og samþykkt myndi þessi grein svo sannarlega eiga við þegar hugað væri að mannréttindum barna í íþróttum.

Þau ákvæði sem snerta almenn mannréttindi barns og möguleg brot á þeim er því helst að finna í barnaverndarlögum nr. 80/2002 þó að ákvæðin séu almenn og lúti ekki sérstaklega að íþróttum. Markmið laganna eru sett fram í 2. gr. en þau eru svohljóðandi: „Markmið laga þessara er að tryggja að börn sem búa við óviðunandi aðstæður eða börn sem stofna heilsu sinni og þroska í hættu fái nauðsynlega aðstoð. Leitast skal við að ná markmiðum laganna með því að styrkja fjölskyldur í uppeldishlutverki sínu og beita úrræðum til verndar einstökum börnum þegar það á við.” Barnaverndaryfirvöld hafa því fyrst og fremst eftirlit með því hvort og hvernig foreldrar valda hlutverki sínu. Því geta fallið undir lögini aðstæður þar sem barn verður fyrir skaða, m.a. í íþróttum, hvort sem það er vegna beins ofbeldis eða vanrækslu sem leiða má af ofþjálfun eða annað, sérstaklega í þeim tilvikum þegar foreldrar bregðast ekki við á fullnægjandi hátt. Þá segir í 1. mgr. 4. gr. að „í barnaverndarstarfi [skuli] beita þeim ráðstöfunum sem ætla má að barni séu fyrir bestu. Hagsmunir barna [skuli] ávallt hafðir í fyrirrúmi í starfsemi barnaverndaryfirvalda.”

Auk þessa er í almennum hegningarlögum nr. 19/1940 að finna almenn ákvæði sem taka t.d. á ofbeldi. Ágætt er að skoða þessi ákvæði í samhengi við áðurgreinda umfjöllun um möguleg mannréttindabrot.

4.2.2. Íslensk lagaákvæði er varða möguleg mannréttindabrot innan íþróttu

a) Ofbeldi gegn börnum

Þegar leitað er eftir íslenskum lagaákvæðum er varða ofbeldi gegn börnum kemur 2. mgr. 1. gr. barnaverndarlaga fljótt upp. Hún segir: „Allir sem hafa uppeldi og umönnun barna með

³⁴⁶ „Kynning á frumvarpi um breytingar á ákvæðum barnalaga um forsjá, búsetu og umgengni”, www.innanrikisraduneyti.is

³⁴⁷ Drög að frumvarpi til laga um breytingar á barnalögum, bls. 1.

höndum skulu sýna þeim virðingu og umhyggju og óheimilt er með öllu að beita börn ofbeldi eða annarri vanvirðandi háttsemi.” Málsgreinin kom inn í löginn með breytingarlögum nr. 52/2009 sem sett voru fram í kjölfar dóms hæstaréttar *Hrd. 22. janúar 2009 (506/2008)*, sem kallaður hefur verið flengingardómurinn. Dómurinn vakti mikla reiði almennings en í honum var karlmaður sýknaður af ákæru um kynferðislegt og líkamlegt ofbeldi gegn börnum, en hann var m.a. ákærður fyrir að hafa tvisvar til þrisvar sinnum rassskellt tvö börn á beran rassinn. Hæstiréttur vísaði m.a. til þess að í barnaverndarlögum væri ekki nógu sterklega kveðið á um að það að beita barn ofbeldi í refsingarskyni værir refsinaemur verknaður. Auk þess sem að 2. mgr. 1. gr. var bætt inn í barnaverndarlöginn með breytingarlögunum var 1. mgr. 99. gr. einnig breytt en hún er nú svohljóðandi: „Hver sem beitir barn andlegum eða líkamlegum refsingum, hótunum eða ógnunum eða sýnir af sér aðra vanvirðandi háttsemi gagnvart barni skal sæta sektum eða fangelsi allt að þremur árum.” Í 3. mgr. sömu greinar segir eftirfarandi: „Hver sem sýnir barni yfircang, ruddalegt eða ósiðlegt athæfi, særir það eða móðgar skal sæta sektum eða fangelsi allt að tveimur árum.” Ákvæðið er almennt og nær því t.d. til þeirra tilvika þar sem ofbeldi er beitt við þjálfun, einnig þar sem andlegu ofbeldi á borð við móðgandi og/eða særandi athugasemdir er beitt, sbr. 3. mgr.

Ákvæði 98. gr. barnaverndarlaga er líklegast það ákvæði sem á hvað best við um ofbeldi gegn börnum í íþróttum. Ákvæðið er svohljóðandi:

Ef þeir sem hafa barn í sinni umsjá misþyrma því andlega eða líkamlega, misbjóða því kynferðislega eða á annan hátt, vanrækja það andlega eða líkamlega þannig að lífi eða heilsu þess er hætta búin þá varðar það fangelsi allt að fimm árum nema þyngri refsing liggi við samkvæmt öðrum lögum.

Ákvæðið er ekki skýrt frekar í greinargerð en líklegt er að ofbeldi sem beitt er við þjálfun myndi falla hér undir þar sem gerandi er yfirleitt þjálfari eða annar umsjónaraðili barnsins.

Í niðurlagi 2. mgr. 1. gr. barnaverndarlaga kemur fram að foreldrar skuli gæta velfarnaðar barna sinna í hvívetna. Í kafla 3.2.1. var fjallað um það að ofþjálfun geti fallist undir ofbeldi þegar barn er látið æfa svo mikið að það geti hlotið líkamlegan skaða af. Þegar sú er staðan má segja að foreldrar hafi brugðist þessari skyldu að gæta velfarnaðar barna sinna, en að ábyrgð foreldra er nánar vikið síðar.

Þá er sérstaklega tekið fram í 2. mgr. áðurnefndrar 28. gr. barnalaga að „forsjá barns [feli] í sér skyldu foreldra til að vernda barn sitt gegn andlegu og líkamlegu ofbeldi og annarri vanvirðandi háttsemi.”

Í XXIII. kafla almennra hegningarlaga nr. 19/1949 er svo að finna mismunandi ákvæði sem ná yfir líkamlegt ofbeldi, þ.e. manndráp og líkamsmeiðingar. Ber þar sérstaklega að nefna 217. gr. sem fjallar um líkamsárasir sem ekki eru jafn alvarlegar og þær sem falla undir

218. gr. en við þeim getur legið fangelsi allt að einu ári. Við líkamsárás sem fellur undir 218. gr. getur legið fangelsi allt að sextán árum.

Einnig ber að nefna nokkur ákvæði í kafla XXIV. um brot gegn frjálsræði manna og XXV. kafla um ærumeiðingar og brot gegn friðhelgi einkalífs en þau taka m.a. á andlegu ofbeldi. Í 225. gr. er fangelsi allt að 2 árum lagt við nauðung, þar sem ofbeldi eða hótunum um ofbeldi er beitt til að neyða annanmann til þess að gera eitthvað, þola eitthvað eða láta hjá líða að gera eitthvað. Í 233. gr. er lagt fangelsi allt að 2 árum við hótunum um að fremja refsiverðan verknað til að vekja hjá öðrum manni ótta um líf, heilbrigði eða velferð sína eða annarra og í 234. gr. er svo fangelsi allt að einu ári lagt við því að meiða æru annars manns með móðgun í orðum eða athöfnum og bera það út.

Sérstakan kafla er varðar kynferðisbrot er að finna í almennum hegningarlögum, nánar tiltekið í XXII. kafla. Í 202. gr. er sérstaklega tekið á á kynferðislegu ofbeldi gegn börnum. Ákvæðið á við um alla, m.a. þá er vinna með börnum en það er svohljóðandi:

Hver sem hefur samræði eða önnur kynferðismök við barn, yngra en 15 ára, skal sæta fangelsi ekki skemur en 1 ár og allt að 16 árum. Lækka má refsingu eða láta hana falla niður, ef gerandi og þolandí eru á svipuðum aldri og þroskastigi.

Önnur kynferðisleg áreitni en sú sem greinir í 1. mgr. varðar fangelsi allt að 6 árum.

Hver sem með blekkingum, gjöfum eða á annan hátt tælir barn yngra en 18 ára til samræðis eða annarra kynferðismaka skal sæta fangelsi allt að 4 árum.

b) Notkun lyfja og „bætiefna”

Líkt og fram kom í kafla 3.3. er misjafnt hvað leiðir börn til þess að nota ólögleg bætiefni eða lyf í íþróttum. Sum hver taka það upp hjá sjálfu sér að útvega sér og nota efnin, önnur eru ýmist neydd, sannfærð eða blekkt af fullorðnum aðilum til þess. Þegar áhrif frá fullorðnum einstaklingi eru ástæða notkunarinnar gæti 2. mgr. 99. gr. barnaverndarlagátt við, en í henni kemur fram að „ef maður hvetur barn til lögbrota, lauslætis, áfengis- eða fikniefnaneyslu eða leiðir það með öðrum hætti á glapstigu þá varðar það sektum eða fangelsi allt að fjórum árum.” Engar frekari athugasemdir um greinina fylgdu frumvarpi laganna.

Ákvæði 222. gr. almennra hegningarlaga getur líka átt við en í því segir að „hver, sem vísvitandi eða af gáleysi fær barni, yngra en 15 ára [...] hættulega muni eða efni í hendur, [skuli] sæta sektum eða fangelsi allt að þremur mánuðum.

Í lögum um ávana- og fikniefni nr. 65/1974 er fjallað um ólögleg efni með almennum hætti, þar sem í 6. gr. laga eru talin upp þau efni sem teljast ólögleg en varsla þeirra er ólögleg, sbr. 1. mgr. 2. gr. laganna. Í 1. mgr. 3. gr. laganna kemur svo fram að „ráðherra [sé] heimilt að ákveða í reglugerð að efni, sem ekki falla undir 2. gr., en geta haft hættu í för með sér vegna eiginleika þeirra sem ávana- og fikniefna og skráð eru sem slík í

alþjóðasamningum, megi aðeins nota hér á landi í læknisfræðilegum og vísindalegum tilgangi. Sama er um efni, sem vísindalegar rannsóknir benda til, að haft gætu slíka hættu í för með sér.” Þá segir í 2. mgr. 3. gr. að sala, kaup, afhending, móttaka og varsla þeirra efna sem greinir í 1. mgr. sé einungis heimil lyfsönum sem hafa sérstakt leyfi til þess og að öllu öðru leyti bönnuð sbr. 4. mgr. Refsiábyrgð barna miðast hér á landi við 15 ár sbr. 14. gr. almennra hegningarlaga og myndu refsiákvæði laga um ávana- og fíkniefni því aðeins eiga við börn á aldrinum 15-18 ára.

Í íþróttum er venja fyrir því að mæla fyrir um refsingu vegna lyfjanotkunar í reglugerðum íþróttasambandanna sjálfra en þær felast yfirleitt í banni frá keppnum.

Vegna forvarna má svo benda á 35. gr. laga um félagsþjónustu sveitarfélaga, nr. 40/1991, en hún er svohljóðandi: „Að tilhlutan sveitarfélaga skal vera skipulagt forvarnastarf í unglingsmálum sem miðar að því að beina athafnaþörf æskufólks á heillavænlegar brautir.”

c) Vanræksla á rétti barna til menntunar

Ákvæði 2. mgr. 76. gr. stjórnarskráinnar, um almennan rétt til menntunar, kom til sögunnar eftir að barnasáttmálinn var fullgiltur hér á landi og gerðar voru ýmsar ráðstafanir til þess að laga ákvæði íslenskrar löggjafar að ákvæðum sáttmálans.³⁴⁸ Málsgreinin hljóðar svo: „Öllum skal tryggður í lögum réttur til almennrar menntunar og fræðslu við sitt hæfi.” Er ákvæðinu ætlað að tryggja aðgang allra að almennri menntun og koma í veg fyrir að nokkur sé útilokaður frá almennu námi með einhverskonar takmörkunum, hindrunum eða greiðslukröfum.³⁴⁹

Í 1. mgr. 3. gr. laga um grunnskóla nr. 91/2008 kemur síðan fram að skólaskylda á grunnskólastigi á Íslandi sé að jafnaði 10 ár og að öllum börnum, sem að jafnaði séu 6-16 ára, sé skylt að sækja grunnskóla. Þá segir í 2. mgr. sömu greinar að „foreldrar [gæti] hagsmunu barna sinna á skólaskyldualdri” en með foreldrum er átt við þá sem fara með forsjá barns í skilningi barnalaga. Þannig má ætla að ríkið uppfylli 28. gr. barnasáttmálans um að tryggja rétt barna til menntun í lögum.

Spurningin er hins vegar hvort að einhverjar ráðstafanir séu að finna í lögum sem eiga við þegar þjálfun barns verður svo umfangsmikil að þessi réttur er vanræktur. Í áðurnefndri 28. gr. barnalaganna er fjallað um inntak forsjár og skyldur foreldra. Í 3. mgr. greinarinnar segir að „foreldrum [beri] að afla barni sínu lögmæltrar fræðslu og ala með því iðjusemi og siðgæði. Foreldrum [beri] að stuðla eftir mætti að því að barn þeirra fái menntun og

³⁴⁸ Björg Thorarensen: *Staða og áhrif mannréttindasamninga Sameinuðu þjóðanna í íslenskum rétti*, bls. 375.

³⁴⁹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 52.

starfsþjálfun í samræmi við hæfileika þess og áhugamál.” Ef að foreldri bregst þessari skyldu má þannig gera ráð fyrir að skólastjóri myndi fylgja skyldu sinni samkvæmt 19. gr. grunnskólalaga nr. 91/2008, en þar segir að ef að misbrestur verður á skólasókn skólaskylds barns, án þess að veikindi eða aðrar gildar ástæður hamli, skuli hann leita lausna og taka ákvörðun um úrbætur. Samkvæmt sömu málsgrein ber honum jafnframt skylda til að tilkynna barnaverndaryfirvöldum um málið. Í kjölfarið myndi viðeigandi barnaverndarnefnd hafa ástæðu til þess að veita því athygli, sbr. 1. tölulið 1. mgr. 12. gr. barnaverndarlagu um hlutverk barnaverndarnefnda en þar er kveðið á um eftirlitshlutverk barnaverndarnefnda. Þær skulu kanna aðbúnað háttarni og uppedisskilyrði barna og meta sem fyrst þarfir þeirra sem ætla má að búi við óviðunandi aðstæður, sæti illri meðferð eða eigi í alvarlegum félagslegum erfiðleikum. Úrræði sem nefndin hefur koma svo fram í 26.-29. gr. laganna og segir m.a. í b. lið 1. mgr. 26. gr. að barnaverndarnefnd geti með úrskurði gefið sérstök fyrirmæli um skólasókn barns.

Nánar er fjallað um ábyrgð foreldra og hlutverk og úrræði barnaverndarnefnda í kafla um ábyrgð.

d) Vanræksla á rétti barnsins til frítíma, tómstunda, þáttöku í menningarlíf, hvíldar og leiks

Í 1. mgr. 1. gr. barnaverndarlagu segir að börn eigi rétt á vernd og umönnun og jafnframt að þau skuli njóta réttinda í samræmi við aldur sinn og þroska. Í greinargerð segir að þessi grundvallarsjónarmið komi fram í mannréttindayfirlýsingu Sameinuðu þjóðanna, sbr. einnig inngang barnasáttmálans.³⁵⁰ Þannig á ákvæðið í raun að tryggja börnum öll réttindi sem kveðið er á um í barnasáttmálanum, m.a. þau sem felast í 31. gr. hans. Hins vegar má deila um hversu skýrt það komi fram í ákvæðinu að það vísi í öll réttindi sáttmálans en efast má um að ákvæðið kæmi t.d. eitt og sér í stað mögulegrar lögfestingar á sáttmálanum. Að 1. mgr. 1. gr. barnaverndarlagu frátalinni er lítið að finna í lögum sem lítur með beinum hætti að frjálsum leik barna, sem fram fer án afskipta fullorðinna og frítíma þeirra til að eiga stund með sjálfa sér. Þó má minna á tillögur að nýjum I. kafla barnalaga sem fram koma í drögum að frumvarpi að breytingu á barnalögum sem áður var minnst á. Ef frumvarpið verður að veruleika væri í 1. gr. réttur barna til réttinda í samræmi við aldur sinn og þroska undirstrikaður.³⁵¹ Einnig má minna á 71. gr. stjórnarskráinnar um vernd friðhelgi einkalífs en ákvæðið nær einnig til barna.

³⁵⁰ Alþt. 2001-02, A-deild, bls. 1809.

³⁵¹ Drög að frumvarpi til laga um breytingar á barnalögum, bls. 1.

Eins og áður kom fram er meginmarkmið íþróttalaga, nr. 64/1998, að stuðla að því að allir landsmenn eigi þess kost að iðka íþróttir við sem hagstæðust skilyrði, sbr. 2. gr. laganna. Að öðru leyti hafa íþróttalögjín lítið efnislegt gildi varðandi það sem fram fer við iðkun íþrótta.

Í lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga, nr. 40/1991, kemur fram í b. lið 1. mgr. 1. gr. að markmið félagsþjónustu á vegum sveitarfélaga sé að tryggja félagslegt öryggi og stuðla að velferð íbúa með því að tryggja þroskavænleg uppeldisskilyrði barna og ungmenna. Með félagsþjónustu er m.a. átt við aðstoð og ráðgjöf í tengslum við málefni barna og ungmenna, sbr. 4. málslið 2. gr. og þjónustu við unglinga, sbr. 5. málslið 2. gr. Í VIII. kafla laganna eru svo ákvæði er varða málefni barna og ungmenna. Í 2. mgr. 30. gr. segir m.a. að félagsmálanefnd skuli sjá til þess að börn fái notið hollra og þroskavænlegra uppvaxtarskilyrða, t.d. tómstundaiðju. Í IX. kafla laganna eru svo ákvæði er varða þjónustu við unglinga. En í 36. gr. segir að heimilt sé að fela félagsmálanefndum umsjón með æskulýðs- og íþróttamálum í umboði sveitarstjórna, þ.á.m. rekstur mannvirkja og aðstöðu fyrir íþróttastarfsemi. Aftur á móti segir í 37. gr. að um önnur atriði, er lúta að þjónustu við unglinga, fari eftir lögum um æskulýðsmál, íþróttalögum, lögum um grunnskóla og lögum um vernd barna og ungmenna.

Þannig er hugað að tómstundastarfí og skemmtun en að þessum lögum frátöldum er löggjöf um félagsstarf með börnum af skornum skammti.³⁵²

Hvað varðar rétt barns til hvíldar kemur m.a. fram í 3. mgr. 18. gr. laga um grunnskóla nr. 91/2008 að foreldrar skuli stuðla að því að börnin mæti úthvíld í skólann. Þannig þurfa foreldrar að ganga úr skugga um að barnið sé ekki útkeyrt t.d. vegna stífrar þjálfunar. Að öðru leyti á 1. mgr. 1. gr. barnaverndarlaga við eins og áður sagði og einnig má minna á það sem kemur fram í 1. mgr. 28. gr., að foreldrum beri að gegna forjár- og uppeldisskyldum sínum svo sem best hentar hag barns og þörfum. Má telja að þörf barnsins á fullnægjandi hvíld sé eitt af því sem foreldrum beri að tryggja barni sínu.

Í 95. gr. barnaverndarlaga segir að barnaverndarnefndir skuli eftir föngum fylgjast með almennum aðstæðum barna. Þá segir að „sjái barnaverndarnefnd ástæðu til að ætla að óæskilegir umhverfisþættir [...] hafi neikvæð áhrif á umhverfi barna [skuli] nefndin koma ábendingum á framfæri við þá sem málið varðar eða hlutast sjálf til um úrbætur eftir atvikum.” Má ætla að ákvæðið ætti við ef tekið hefði verið eftir því, t.d. í skóla, að barn væri sífellt þreytt vegna of mikillar þjálfunar.

³⁵² Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 57.

e) Réttur barns til að njóta fjölskyldu sinnar

Um rétt barns til að njóta fjölskyldu sinnar var rætt í kafla 3.4.3. en þessi réttur byggir ekki sérstaklega á einu ákvæði barnasáttmálans heldur á hann rætur að rekja bæði til inngangs sáttmálans og ákvæða sem kveða á um ábyrgð og réttarstöðu foreldra, sbr. 5. og 18. gr. og einnig 9. gr. Í íslenskri löggyjöf má í þessu tilliti benda á 1. mgr. 71. gr. stjórnarskrárinna sem kveður á um að allir skuli njóta friðhelgi fjölskyldu og 1. mgr. 29. gr. barnalaga sem kveður á um að barn eigi rétt á forsjá foreldra sinna. Einnig má segja réttinn felast í markmiðsgrein barnaverndarlaga, þ.e. 2. gr., þar sem segir m.a. að leitast sé við að ná markmiðum laganna með því að styrkja fjölskyldur í uppeldishlutverki sínu

Í 2. mgr. 1. gr. barnaverndarlaga kemur fram að foreldrum beri að sýna börnum sínum umhyggju og nærfærni og gegna forsjár- og uppeldisskyldum við börn sín svo sem best hentar hag og þörfum þeirra, þeim beri að búa börnum sínum viðunandi uppeldisaðstæður og gæta velfarnaðar þeirra í hvívetna. Má gera ráð fyrir að til að foreldrum sé unnt að sinna þessum skyldum á fullnægjandi hátt sé þeim nauðsynlegt að verja tíma með börnum sínum. Um ákvæði 1. mgr. 28. gr. barnalaga er svipaða sögu að segja en það felur í sér svipaða skyldu foreldra: „Foreldrum [beri] að annast barn sitt og sýna því umhyggju og virðingu og gegna forsjár- og uppeldisskyldum sínum svo sem best hentar hag barns og þörfum.“ Í greinargerð kom fram að málsgreinin undirstrikaði að barn þurfi á umönnun foreldra sinna að halda og að foreldrum beri að hlúa að barni sínu og sýna því virðingu.³⁵³

f) Vinnuþrælkun barna

Í kafla 3.5.1. var þeirri spurningu velt upp hvort telja mætti stífa þjálfun barna undir vinnuþrælkun barna með þeim röksemendum að við samanburð mætti finna mörg sameiginleg einkenni. Ef fallist er á það að ákveðið magn æfinga mætti flokka til vinnu, má benda á 2. mgr. 68. gr. stjórnarskrárinna en þar segir að engum skuli gert að leysa af hendi nauðungarvinnu. Í 4. gr. laga um mannréttindasáttmála Evrópu nr. 62/1994 er einnig sett bann við þrældómi og nauðungarvinnu.

Í X. kafla laga um aðbúnað, hollustuhætti og öryggi á vinnustöðum nr. 46/1980 er að finna ákvæði um vinnu barna og unglings. Samkvæmt 59. gr. gilda ákvæði kaflans um vinnu einstaklinga undir 18 ára aldri en þau gilda ekki um „tilfallandi vinnu eða vinnu sem varir í skamman tíma að því er varðar heimilisaðstoð á einkaheimilum eða vinnu í fjölskyldufyrirtækjum sem hvorki telst skaðleg né hættuleg ungmennum.“ Þá segir í 2. mgr. 1. gr. að barn merki í lögum þessum „einstakling sem er undir 15 ára aldri eða sem er í

³⁵³ Alþt. 2002-03, A-deild, bls. 915.

skyldunámi.” Unglingur merkir samkvæmt lögnum „einstakling sem er minnst 15 ára að aldri en hefur ekki náð 18 ára aldri og er ekki lengur í skyldunámi.” Almennt gildir sú regla að ekki megi ráða börn yngri en 15 ára til vinnu sbr. 1. mgr. 60. gr. en veigamiklar undantekningar eru þó á reglunni. Samkv. 2. mgr. 60. gr. má víkja frá meginreglunni í eftirfarandi tilvikum:

- a. Börn er heimilt að ráða til að taka þátt í menningar- eða listviðburðum og íþróttar- eða auglýsingastarfsemi. Sá sem ræður börn sem ekki hafa náð 13 ára aldri skal afla leyfis frá Vinnueftirliti ríkisins áður en til ráðningar kemur.
- b. Heimilt er að ráða börn 14 ára og eldri til vinnu sem er hluti af fræðilegu eða verklegu námsfyrirkomulagi.
- c. Heimilt er að ráða börn sem náð hafa 14 ára aldri til starfa af léttara tagi. Börn, sem náð hafa 13 ára aldri, má ráða til starfa af léttara tagi í takmarkaðan stundafjölda á viku, svo sem léttar garðyrkju- og þjónustustarfa og annarra hliðstæðra starfa.

Þegar að einstaklingur hefur náð 15 ára aldri má hann vinna sem fullorðinn væri með nokkrum undantekningum sem koma fram í 62. gr. en þar eru taldar upp aðstæður sem ungmennum er óheimilt að vinna við. Samkvæmt ákvæðinu er óheimilt að ungmenni stundi:

- a) Vinnu sem líklega er ofvaxin líkamlegu eða andlegu atgervi þeirra.
- b) Vinnu sem líklega veldur varanlegu heilsutjóni.
- c) Vinnu þar sem hætta er á skaðlegri geislun.
- d) Vinnu þar sem fyrir hendi er slysahætta sem gera má ráð fyrir að börn og unglingsar geti átt í erfiðleikum með að átta sig á eða forðast vegna andvaraleysis eða skorts á reynslu eða þjálfun.
- e) Vinnu sem felur í sér hættu fyrir heilsu þeirra vegna óvenjumikils kulda, hita, hávaða eða titrings.
- f) Vinnu þar sem hætta er á ofbeldi eða annari sérstakri hættu að því undanskildu að ungmennin starfi með fullorðnum.

Þessum ákvæðum er fyrst og fremst ætlað að vernda heilsu og öryggi barna og unglingsa á vinnumarkaði.³⁵⁴ Ef flokka má stífa þjálfun barna undir barnaþrælkun gætu þessi ákvæði laga um aðbúnað, hollustuhætti og öryggi á vinnustöðum átt við.

Þá myndi reglugerð um aðgerðir gegn einelti á vinnustað nr. 1000/2004 einnig eiga við en markmið þeirrar reglugerðar er að innan vinnustaða verði stuðlað að forvörnum og aðgerðum gegn einelti á vinnustöðum, sbr. 2. gr. Undir einelti fellur t.d. athöfn eða hegðun sem er til þess fallin að niðurlægja, gera lítið úr, móðga, særa, mismuna eða ógna og valda vanlíðan hjá þeim sem hún beinist að, sbr. 3. gr. Kynferðisleg áreitni og annað andlegt eða líkamlegt ofbeldi fellur einnig undir einelti, sbr. 3. gr. Þannig myndu slík athæfi t.d. þjálfara gagnvart barni falla undir reglugerðina.

³⁵⁴ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 59.

g) „Sala” á efnilegum íþróttamönnum

Í kafla 3.5.2. um sölu á efnilegum íþróttamönnum kemur fram að vandinn felst að miklu leyti í því að börn semja frá sér réttindi sín og eru send erlendis í þeirri von að fá samning hjá efnameiri félagsliðum. Í stórum hluta tilfella er um að ræða börn frá fátækari löndum heims sem semja við sjálfsskipaða umboðsmenn sem oft eru án tilskilinna leyfa og beita jafnvel svikum. Hér á Íslandi er þetta vandamál er varðar svikula umboðsmenn lítt þekkt, þrátt fyrir að vissulega séu dæmi þess að börn skrifí undir samninga við erlend lið. Sem dæmi má nefna two unga knattspyrnudrengi sem gerðu samninga við erlend lið við ungan aldur, Gylfa Þór Sigurðsson, sem samdi við enska knattspyrnufélagið Reading er hann var 15 ára gamall og Kristján Gauta Emilsson sem samdi við enska knattspyrnufélagið Liverpool er hann var 16 ára gamall.³⁵⁵ Virðist staðið vel að samningunum, hvað rétt barnsins varðar, þar sem erfitt er að finna dæmi þess að mál er þetta varði hafi farið fyrir dómkostola og einnig er erfitt að finna umfjöllun íslenskra fjölmíðla um að réttur barns hafi verið brotinn með samningi af þessari gerð. Aftur á móti eru dæmi þess að félagslið deili sín á milli um greiðslur og annað og spila regluverk viðkomandi alþjóðlegrar íþróttahreyfingar þá stórt hlutverk. Sem dæmi um það má nefna deilur FH og Breiðabliks um greiðslur vegna Gylfa Þórs, en reglur FIFA um uppeldisbætur eru þar þrætueplið.³⁵⁶

Þegar gerðir eru samningar er varða íslensk börn vegna íþróttta, hvort sem það er innan Íslands eða við erlend lið, verður að fara eftir lögum um samningsgerð, umboð og ógilda löggerninga nr. 7/1936, hér kölluð samningalög. Um ógildingarheimildir samninga er fjallað í III. kafla laganna.

Vegna umfjöllunar um sjálfskipaða umboðsmenn sem semja við börn og foreldra með ólögmætum hætti má benda á 30. gr. samningalaga þar sem kveðið er á um að löggerningur skuldbindi eigi þann mann, sem gerði hann, ef hann var fenginn til þess með svikum og sá maður, sem við löggerningnum tók, beitti sjálfur svikunum. Einig má benda á 36. gr. sömu laga sem kveða á um að víkja megi samningi til hliðar eða breyta ef það yrði talið ósanngjart að bera hann fyrir sig.

Ógildingarheimildirnar í III. kafla samningalaga eru ekki tæmandi taldar þar sem sumar ógildingarreglur eru ekki lögfestar og grundvallast af venju. Þar á meðal er reglan um brostnar forsendur.³⁵⁷ Til að forsendubrestur sé gildur sem ógildingarástæða þurfa þrjú skilyrði að vera uppfyllt. Í fyrsta lagi þarf forsendan að hafa verið ákvörðunarástæða samningsaðila, þá þarf

³⁵⁵ „Kristján Gauti semur við Liverpool”, <http://www.fotbolti.net> og „Gylfi Þór samdi við Reading til þriggja ára”, <http://mbl.is>.

³⁵⁶ Arnar Björnsson: „FH og Breiðablik rífast um greiðslur vegna Gylfa”, www.visir.is

³⁵⁷ Páll Sigurðsson: *Samningaráttur*, bls. 221.

gagnaðili að hafa vitað eða mátt vita af forsendunni við samningsgerð og í þriðja lagi þarf það að teljast sanngjarnara að leggja áhættuna á forsendubresti fremur á loforðsmóttakandann heldur en á loforðsgjafann.³⁵⁸ Þessi ólögfesta ógildingarregla gæti átt við í þeim dæmum sem komu fram í kafla 3.5.2. þar sem börn eða foreldrar hafa skrifað undir samninga vegna mikilfenglegra loforða sem standast og börnin festast á nýja áfangastaðnum.

Þar sem eitthvað hefur verið um það að íslensk börn semji við evrópsk félagslið, sérstaklega í fótbolta, má benda á 36. gr. d. samningalaga. Þar segir að ef ákvæði samnings tengist náið landsvæði EES-ríkja þannig að samningurinn er t.d. gerður þar eða samningsaðili býr þar og samningsákvæði kveður á um löggjöf lands utan Evrópska efnahagssvæðisins skuli gilda um samninginn, skal ákvæðið ekki gilda um ósanngjarna samningsskilmála ef neytandinn fær við það lakari vernd en samkvæmt viðeigandi löggjöf lands á efnahagssvæðinu.

Fleiri ákvæði eiga hér vissulega við, m.a. á sviði Evrópuréttar en verður hér látið staðar numið þar sem telja má að þetta sé spennandi viðfangsefni í sjálfstæða ritgerð.

h) Rétturinn til einkalífs

Rétturinn til friðhelgis einkalífs er verndaður í 71. gr. stjórnarskráinnar, en í 1. mgr. ákvæðisins kemur fram að:

Allir skulu njóta friðhelgi einkalífs, heimilis og fjölskyldu.

Í 3. mgr. segir jafnframt:

Þrátt fyrir ákvæði 1. mgr. má með sérstakri lagaheimild takmarka á annan hátt friðhelgi einkalífs, heimilis eða fjölskyldu ef brýna nauðsyn ber til vegna réttinda annarra.

Pá er einnig í 8. gr. laga um mannréttindasáttmála Evrópu að finna ákvæði er fjallar um friðhelgi einkalífs og fjölskyldu. Þar segir í 1. mgr. að „sérhver maður [eigi] rétt til friðhelgi einkalífs síns, fjölskyldu, heimilis og bréfaskipta.” Í 2. mgr. segir síðan að opinber stjórnvöld geti aðeins gengið á þennan rétt sé það lögmælt og nauðsynlegt í „lýðræðislegu þjóðfélagi vegna þjóðaröryggis, almannuheilla eða efnalegrar farseldar þjóðarinnar, til þess að firra glundroða eða glæpum, til verndar heilsu manna eða siðgæði eða réttindum og frelsi annarra.”

Þannig er vissulega hugað að vernd einkalífs í íslenskri löggjöf, þó ekki sé það gert sérstaklega fyrir börn heldur allan almenning. Í kafla 3.6.1. um rétt barna til einkalífs var m.a. fjallað um hvort að lyfjaprófanir íþróttamanna, þ.m.t. barna, brytu ekki á friðhelgi einkalífsins. Verður því ekki svarað hér en ljóst er að íslenskt lagaumhverfi hefur að geyma ákvæði er vernda friðhelgi einkalífsins en þannig er gert ráð fyrir að brotið geti verið á því,

³⁵⁸ Páll Sigurðsson: *Samningaréttur*, bls. 302-303.

m.a. innan íþróttta. Má þó vænta þess að skoða þyrfti lög um persónuvernd og meðferð persónuupplýsinga nr. 77/2000 til að leita svara við þessu álitaefni en persónuvernd annast eftirlit með framkvæmd laganna, sbr. 1. mgr. 37. gr. laganna. Benda má á að til þessa hefur persónuvernd ekki tekið efnislega afstöðu til heimildar vinnuveitanda til að láta starfsmenn sína undirgangast læknisskoðun sem felur t.d. í sér lyfjapróf.³⁵⁹

Hvað lyfjaprófanir barna í íþróttum varðar má einnig benda á 2. mgr. 27. gr. laga um réttindi sjúklinga nr. 74/1997, en þar kemur fram að hlífa beri börnum við ónauðsynlegum rannsóknum og aðgerðum. Ef barnið er yngra en 16 ára eiga foreldrar þess svo rétt á upplýsingum um heilsufar, m.a. um niðurstöður rannsókna, sbr. 1. mgr. 25. gr. sömu laga. Barninu skulu einnig veittar upplýsingar að teknu tilliti til aldurs þeirra og þroska, sbr. 2. mgr. 25. gr.

i) Virðing fyrir sjónarmiðum barnsins og tjáningarfrelsí

Í 6. mgr. 28. gr. barnalaga kemur fram að „foreldrum [beri] að hafa samráð við barn sitt áður en málefnum þess er ráðið til lykta eftir því sem aldur og þroski barnsins gefur tilefni til. Skal afstaða barns fá aukið vægi eftir því sem barnið eldist og þroskast.” Hér má marka skýr tengsl við 12. gr. barnasáttmálans. Þannig eiga foreldrar hvorki að geta ráðið því alfarið hvaða íþrótt barn sitt stundar né hvað það æfir mikið ef að barnið er farið að geta myndað sér skoðun á því heldur er sú krafa gerð að virðing sé borin fyrir skoðunum barnsins.

Þá má minna á að í áðurnefndum drögum að frumvarpi til breytinga á barnalögum er í 3. mgr. nýrrar 1. gr. undirstrikaður réttur barna til að láta skoðanir sínar í ljós í öllum málum sem það varða og að tekið skuli réttmætt tillit til skoðana þess í samræmi við aldur og þroska.³⁶⁰

Í 2. mgr. 4. gr. barnaverndarlaga segir að „í störfum sínum skulu barnaverndaryfirvöld taka tillit til sjónarmiða og óska barna eftir því sem aldur þeirra og þroski gefur tilefni til.” Ákvæðið á þannig að tryggja að einnig sé borin virðing fyrir sjónarmiðum barnsins þegar barnaverndaryfirvöld hafa afskipti af þeim.

Í stjórnarskránni er síðan að finna ákvæði sem verndar almennt tjáningarfrelsi, n.t.t. 73. gr. en hún er svohljóðandi:

Allir eru frjálsir skoðana sinna og sannfæringar.

Hver maður á rétt á að láta í ljós hugsanir sínar, en ábyrgjast verður hann þær fyrir dómi. Ritskoðun og aðrar sambærilegar tálmanir á tjáningarfrelsi má aldrei í lög leiða.

Tjáningarfrelsi má aðeins setja skorður með lögum í þágu allsherjarreglu eða öryggis ríkisins, til verndar heilsu eða siðgæði manna eða vegna réttinda eða mannorðs annarra, enda teljist þær nauðsynlegar og samrýmist lýðræðishefðum.

³⁵⁹ „Eiturlyfjaskimun innan fyrirtækja”, www.personuvernd.is

³⁶⁰ Drög að frumvarpi til laga um breytingar á barnalögum, bls. 1.

Sambærilegt ákvæði er einnig að finna í 10. gr. laga um mannréttindasáttmála Evrópu.

4.3. Hverjir bera lagalega ábyrgð?

4.3.1. Ábyrgð foreldra

Óhætt er að fullyrða að foreldrar beri höfuðábyrgð á því að barn þeirra fái þörfum sínum sinnt og að virðing sé borin fyrir réttindum þeirra. Umboðsmaður barna á Íslandi hefur haldið því fram að foreldrahrlutverkið sé ábyrgðarmesta hlutverk sem nokkur einstaklingur tekur sér á hendur.³⁶¹ Í 1. mgr. 18. gr. barnasáttmálans kemur fram sú meginregla að foreldrar, eða lögráðamenn, beri aðalábyrgð á uppeldi barns. Þá segir í 2. mgr. sömu greinar að aðildarríki skuli veita foreldrum viðeigandi aðstoð við að rækja þessar skyldur.

Þessar skyldur foreldra koma skýrt fram í íslenskum lögum og þá sérstaklega í 28. gr. barnalaga um inntak forsjár, sem áður hefur verið vísað til í ýmsu tilliti. Þar segir í 1. mgr.: „Foreldrum ber að annast barn sitt og sýna því umhyggju og virðingu og gegna forsjár- og uppeldisskyldum sínum svo sem best hentar hag barns og þörfum.” Í ákvæðinu koma einnig fram skyldur foreldra til að vernda barn sitt gegn ofbeldi og vanvirðandi háttsemi almennt og skyldur til að afla barni sínu fræðslu og menntunar. Þá er áhersla lögð á rétt og skyldu foreldra til að ráða persónulegum högum barns og að foreldrum beri að hafa samráð við barn sitt er kemur að málefnum er það varða, eftir því sem aldur og þroski barns gefur tilefni til, eins og áður sagði. Í 1. mgr. 29. gr. segir svo að barn eigi rétt á forsjá beggja foreldra sinna séu þeir í hjúskap eða skráðri sambúð.

Vert er að benda á að í greinargerð með drögum að frumvarpi til breytinga á barnalögum sem nú liggja fyrir, er undirstrikað að í nágildandi 2. mgr. 28. gr. (sem verður 3. mgr. 28. gr. samkvæmt frumvarpinu), sem kveður á um skyldu foreldra til að vernda barn sitt fyrir hvers kyns ofbeldi, felist skylda foreldra til að grípa til virkra, raunhæfra og viðeigandi aðgerða til að veita börnum sínum viðhlítandi vernd að þessu leyti. Undir þetta geti fallið að fylgjast með, kynna sér og fræða börn um þá háttsemi eða þær aðstæður sem þeim getur stafað hætta af.³⁶²

Áður hefur einnig verið vitnað í 1. gr. barnaverndarlaga en í 2. gr. hennar kemur sérstaklega fram að foreldrum beri að sýna börnum sínum umhyggju og nærfærni og gegna forsjár- og uppeldisskyldum sínum svo sem best hentar börnum þeirra. Þá segir einnig að þeim beri að búa börnum sínum viðunandi uppeldisaðstæður og gæta velfarnaðar þeirra í hvívetna.

³⁶¹ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 18.

³⁶² Drög að frumvarpi til laga um breytingar á barnalögum, bls. 57.

Ætla má að þannig beri foreldrum afreksbarna í íþróttum að sjá til þess að börn þeirra æfi ekki svo mikið að það bitni á heilsu þeirra, menntun eða hvíld og að börnin hafi nægan frjálsan tíma til að eiga með fjölskyldum sínum, vinum og til frjálsra leikja. Þeim beri einnig að vera meðvituð um ummerki hvers konar ofbeldis. Ljóst er að foreldrar geta ekki fylgt börnum sínum hvert fótmál og ef að einhver utanaðkomandi umsjónaraðili brýtur refsilög með því að beita barn þeirra ofbeldi á æfingartíma bera foreldrar ekki beina ábyrgð, þó að þeim sé vissulega skylt að bregðast við, fylgja máli eftir og leita allra leiða til að barnið fái nauðsynlega aðstoð. M.a. vegna þessa má ætla að foreldrunum beri að hlusta á barnið og bera virðingu fyrir skoðunum þeirra. Þá beri þeim að standa vörð um að barnið sé ekki misnotað á efnahagslegan hátt. Einnig skulu þeir vera á varðbergi gagnvart ummerkjum um lyfjanotkun.

Ef að foreldrar standa ekki undir þessum skyldum ber ríkinu hins vegar að grípa inn í, sbr. 1. mgr. 2. gr. barnaverndarlaga, en hugsanlega getur einnig reynt á refsiákvæði, svo sem 99. gr. barnaverndarlaga.

Jón Steinar Gunnlaugsson orðaði þetta svo, í álitsgerð frá 1998, að af lögum yrði dregin sú „ályktun að foreldrum beri skylda til þess að ráða persónulegum högum barna sinna. Þess beri að gæta að börnum séu búnar viðunandi aðstæður í samræmi við aldur og þroska og veittar nauðsynlegar leiðbeiningar til þess að mega komast klakklaust til vits og ára. Þeir sem taka að sér tímabundið að gæta barna taka að jafnaði yfir þessa skyldu foreldranna meðan þeir hafa umsjón barnanna.”³⁶³ Þannig hefur verið bent á að ekki verði séð ástæða til að gera greinarmun á aðgæsluskyldum foreldra og annarra,³⁶⁴ t.d. þjálfara.

4.3.2. Ábyrgð þjálfara og annarra aðstandenda íþróttastarfssins

Sum af þeim mannréttindabrotum sem rætt var um í þriðja kafla fela í sér brot á lögum sem refsing er lögð við að brjóta. Þetta á m.a. við um kynferðisbrot gegn börnum, beitingu líkamlegs og andlegs ofbeldis og hvatningu, þvingun eða blekkingu til lyfjanotkunar. Þeir einstaklingar innan íþróttanna sem gerast sekir um brot af þessu tagi bera því beina refsiábyrgð á því samkvæmt viðeigandi refsiákvæðum.

Einnig geta gerendur þessara brota borið skaðabótaábyrgð samkvæmt sakarreglunni, en hún er skilgreind sem svo:

Maður ber skaðabótaábyrgð á tjóni, sem hann veldur með saknænum og ólögmætum hætti, enda sé tjónið sennileg afleiðing af hegðun hans og raski hagsmunum sem verndaðir eru með skaðabótareglum. Það er og skilyrði að sérstakar huglægar

³⁶³ Jón Steinar Gunnlaugsson: *Um lagalega ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfí fyrir börn og unglunga*, bls. 304.

³⁶⁴ Ragnhildur Helgadóttir: *Ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfí fyrir börn og unglunga*, bls. 20.

afsökunarástæðu eigi ekki við um tjónvald, svo sem æska eða skortur á andlegri heilbrigði.³⁶⁵

Sem dæmi um dóm þar sem höfðað var skaðabótamál vegna líkamstjóns á hendur þjálfara má nefna Hrd. nr. 312/2001, en stefnandi var unglingsur sem slasaðist á auga á tennisæfingu. Þjálfarinn var sýknaður þar sem upplýst þótti að ekkert hefði verið athugaverið við það hvernig staðið var að æfingunni í umrætt sinn og stefnandi hafði um það frjálst val hvort hann stundaði tennisæfingar.

Þá getur vinnuveitendaábyrgð einnig átt við, en í henni felst að vinnuveitandi ber skaðabótaábyrgð á tjóni sem starfsmenn hans valda með ólögmætum og saknænum hætti.³⁶⁶ Þannig getur íþróttafélag t.d. orðið bótaskyld gagnvart barni ef starfsmaður félagsins sýnir af sér gáleysi og veldur tjóni barnsins.³⁶⁷ Aftur á móti bera þeir sem annast börn ekki hlutlæga ábyrgð, þ.e. ábyrgð án sakar, á þeim, heldur verða þessir aðilar og þeir sem standa fyrir íþróttastarfsemi aðeins bótaskyldir ef starfsmenn hafa sýnt af sér gáleysi. Þeir sem standa fyrir íþróttastarfsemi geta einnig orðið bótaskyldir ef að aðbúnaður hefur verið óviðunandi, en það á ekki við hér.³⁶⁸ Í áðurnefndum dómi voru fimm íþróttafélög sem sameinast höfðu um tennisæfingar einnig ákærð vegna vinnuveitendaábyrgðar á þjálfaranum. Þótti sannað að hin stefndu félög hafi haft einhvers konar húsbónadavalda yfir þjálfaranum og því gæti þeim verið stefnt á grundvelli vinnuveitendaábyrgðar. Félögin voru aftur á móti sýknuð af sömu ástæðum og þjálfarinn.

Aðstandendur og starfsmenn innan íþróttarinnar, sem ekki eru beinir gerendur, geta einnig borið ábyrgð.

Þannig er í 17. gr. barnaverndarlaga tilkynningaskylda þeirra sem starfa með börnum áréttuð. Þar segir í 1. mgr.: „Hverjum þeim sem stöðu sinnar og starfa vegna hefur afskipti af málefnum barna og verður í starfi sínu var við að barn búi við óviðunandi uppeldisskilyrði, verði fyrir áreitni eða ofbeldi eða að barn stofni heilsu sinni og þroska í alvarlega hættu er skyld að gera barnaverndarnefnd viðvart.” Fleiri aðilar en þjálfarinn koma oft að þjálfun afreksbarna í íþróttum. Ef einhver þessara aðila notar andlegt eða líkamlegt ofbeldi í starfi ber þeim sem vitni verða að því að bregðast við með því að tilkynna það. Hætta er á að slík beiting ofbeldis sé viðurkennd þar sem rökin eru oft á tíðum þau að slíkt hvetji barnið til að bæta frammistöðu sína. Það ætti ekki að líðast við þjálfun barna. Það sama á við ef t.d. þjálfari

³⁶⁵ Viðar Már Matthíasson, *Skaðabótaréttur*, bls. 140.

³⁶⁶ Ragnhildur Helgadóttir: *Ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfí fyrir börn og unglunga*, bls. 17.

³⁶⁷ Ragnhildur Helgadóttir: *Ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfí fyrir börn og unglunga*, bls. 18.

³⁶⁸ Ragnhildur Helgadóttir: *Ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfí fyrir börn og unglunga*, bls. 19.

gleymir sér í kappsemi og metnaði og tekur þátt í að þjálfa barnið svo stíft að það getur t.d. bitnað á heilsu barnsins, þá eiga aðilarnir sem vinna með honum, svo sem forráðamenn íþróttafélaga, læknar eða sjúkrabjálfarar að sinna þessari tilkynningarskyldu. Ef að tilkynningarskyldu þessari er ekki sinnt getur það varðar sektum eða fangelsi allt að tveimur árum, sbr. 2. mgr. 96. gr. Ef að hins vegar komið er vísvitandi röngum eða villandi upplýsingum á framfæri við barnaverndarnefnd um atriði sem löginn taka til þá varðar það einnig sektum eða fangelsi allt að tveimur árum. Þá er í 35. gr. barnaverndarlaga gert ráð fyrir því að barnaverndarnefnd fái upplýsingar/ábendingar um þá sem starfa með börnum ef að starf viðkomandi þykir stórlega ábótavant. Í greininni kemur fram heimild barnaverndarnefnda til að hefja könnun málsins á grundvelli slíkra upplýsinga.

Þá má minna á 3. mgr. 36. gr. barnaverndarlaga um heimild m.a. yfirmanna íþróttamiðstöðva til upplýsinga úr sakaskrá þeirra sem sótt hafa um störf á þeirra vegum, í þeim tilgangi að koma í veg fyrir að ráðinn verði einstaklingur sem brotið hefur gegn XXII. kafla almennra hegningalaga þar sem brotið hefur beinst að barni. Ef að síðar kemur í ljós að ráðinn hefur verið starfsmaður sem hafði áður gerst sekur um brot af þessu tagi og hann fremur síðan brot gegn þeim börnum er hann vinnur með er því mögulega hægt að sýna fram á skaðabótaábyrgð félagsins.

4.3.3. Ábyrgð almennings

Í 16. gr. barnaverndarlaga er fjallað um tilkynningarskyldu almennings. Ákvæðið er svohljóðandi: „Hverjum þeim sem hefur ástæðu til að ætla að barn búi við óviðunandi uppeldisaðstæður, verði fyrir áreitni eða ofbeldi eða stofni heilsu sinni og þroska í alvarlega hættu er skylt að tilkynna það barnaverndarnefnd. Annars er hverjum manni rétt að gera barnaverndarnefnd viðvart um hvert það tilvik sem telja má að hún eigi að láta sig varða.” Samkvæmt ákvæðinu ber þannig hverjum og einum einstakling sem verður var við að brotið sé á mannréttindum barns í íþróttum að láta vita.

Eins og áður sagði er fjallað var um tilkynningaskyldu aðila sem vinna með börnum, er fjallað um brot gegn tilkynningarskyldu í 96. gr. laganna en það varðar sektum eða fangelsi allt að tveimur árum að koma vísvitandi röngum eða villandi upplýsingum á framfæri við barnaverndarnefnd um atriði sem löginn taka til, sbr. 1. mgr. Í 2. mgr. segir svo að „ef maður lætur hjá líða að tilkynna barnaverndarnefnd um svo illa meðferð eða slæman aðbúnað barns að lífi þess eða heilsu sé hætta búin þá varðar það sektum eða fangelsi allt að tveimur árum.”

Þannig er hver sá er verður var við að mannréttindi barns í íþróttum eru ekki virt svo afleiðingarnar geta ógnað heilsu þess, skyldugur til að tilkynna það.

4.3.4. Ábyrgð hins opinbera

Ein af þeim breytingum er gerðar voru á mannréttindákvæðum stjórnarskráinnar árið 1995 fölst í 3. mgr. 76. gr. stjórnarskráinnar, sem er sérregla um réttindi barna. Í henni segir að börnum skuli tryggð í lögum sú vernd og umönnun sem velferð þeirra krefst. Í greinargerð stjórnarskrárfrumvarpsins kemur fram að það sæki fyrirmynnd til 3. gr. barnasáttmálans. Þar segir einnig að ákvæðið feli í sér vissa stefnuyfirlýsingu, en leggi jafnframt skyldu á löggjafann til að setja lög til að veita börnum fyrrnefnda tryggingu.³⁶⁹

Um notkun og þýðingu 3. mgr. 76. gr. segir Björg Thorarensen í grein sinni *Staða og áhrif mannréttindasamninga Sameinuðu þjóðanna í íslenskum rétti*:

Lítið hefur reynt á skýringu 3. mgr. 76. gr. stjskr en ákvæðið er nær samhljóða grunnreglu 2. mgr. 3. gr. barnasamningsins og er mikilvægt leiðarlós fyrir bæði löggjafann og stjórnvöld sem fara með málefni barna. Vegna hins almenna umfangs 3. mgr. 76. gr. má ætla fremur ólíklegt að unnt sé að byggja einstaklingsbundin réttindi á henni einni sér, t.d. að dómstólar slái föstu broti á ákvæðnu í ákveðnu tilviki, með því að löggjafinn hafi ekki sett lög um tilteknar verndaraðgerðir. Hún getur þó vafalaust haft áhrif sem skýringarregla ef til þess kemur að lögum sem hafa áhrif á réttindi barna verður breytt, t.d. stórlega skert réttindi sem börn njóta þegar samkvæmt lögum. Einnig má ætla að stórfelld vanræksla stjórnvalda á að framfylgja lögboðnum skyldum sínum, t.d. að grípa ekki til verndarráðstafana gagnvart börnum, gæti vakið upp spurningar um brot á 3. mgr. 76. gr. Engin fordæmi liggja fyrir enn sem komið er úr dómaframkvæmdinni um beitingu 3. mgr. 76. gr. að þessu leyti eða tengsl stjórnarskrárvæðisins við Barnasamninginn.³⁷⁰

Pannig bera stjórnvöld vissulega ábyrgð á því að löggjöf tryggi börnum þau réttindi sem barnasáttmálinn býður og eru þá mannréttindi barna í íþróttum engin undantekning.

Í barnaverndarlögum kemur fram í 1. mgr. 2. gr. að hinu opinbera beri „að tryggja að börn sem búa við óviðunandi aðstæður eða börn sem stofna heilsu sinni og þroska í hættu fái nauðsynlega aðstoð.” Þannig skuli það aðstoða fjölskyldur við að uppfylla uppeldisskyldur sínar og beita úrræðum til verndar einstökum börnum þegar það á við. Í 4. gr. koma svo fram meginreglur barnaverndarstarfs. Meðal hlutverka barnaverndaryfirvalda er að hafa eftirlit með aðbúnaði, hátterni og uppeldisskilyrðum barna og meta þarfir þeirra sem sæta illri meðferð, sbr. 1. tölulið 1. mgr. 12. gr. er kveður á um eftirlitshlutverk barnaverndarnefnda. Barnaverndarstofa hefur síðan eftirlit með barnaverndarnefndum sbr. 8. gr. laganna. Þá ber barnaverndarnefndum skv. 12. gr. einnig að beita bestu mögulegu úrræðum til verndar börnum og aðstoða foreldra við að gegna forsjárskyldum sínum.

Ákvæði 21. gr. barnaverndarlaga fjallar svo um málsmæðferð barnaverndamála vegna tilkynninga. Þar kemur fram að barnaverndarnefnd skuli taka afstöðu til þess innan sjö daga frá því henni berst tilkynning um að heilsu barns eða þroska geti verið hætta búin, hvort hefja

³⁶⁹ Alþ. 1994-95, A-deild, bls. 2110.

³⁷⁰ Björg Thorarensen: *Staða og áhrif mannréttindasamninga Sameinuðu þjóðanna í íslenskum rétti*, bls. 375.

eigi könnun á málínu. Markmið könnunar koma svo fram í 22. gr. laganna. Í 35. gr. koma síðan fram úrræði gagnvart þeim sem vinna með börnum, en í henni segir: „Ef barnaverndarnefnd fær ábendingu um að atferli manns, sem starfa sinna vegna hefur samskipti við börn, sé stórlægá ábótavant skal nefndin ef hún telur tilefni til hefja könnun málsins í samræmi við ákvæði 21. gr. Ákvörðun um könnun skal tilkynna viðkomandi starfsmanni og vinnuveitanda hans ef við á. Nefndin skal tilkynna um niðurstöður könnunar til starfsmanns og vinnuveitanda hans og setja fram tillögur til úrbóta.”

Þá var áður minnst á 95. gr. barnaverndarlaga um almennt eftirlit barnaverndarnefnda. Þar er kveðið á um það hlutverk barnaverndarnefna að fylgjast með almennum aðstæðum barna og koma ábendingum á framfæri eða hlutast sjálf til um úrbætur ef að hún hefur ástæðu til að ætla að óæskilegir umhverfisþættir hafi neikvæð áhrif á umhverfi barna.

Öll þessi ákvæði barnaverndarlaga geta átt við þegar aðstæður eru þannig að brotið er á mannréttindum barna í íþróttum.

Úrræði sem nefndin hefur koma svo fram í 24-29. gr. laganna. Ákvæði 24. gr. snýr að úrræðum þar sem samþykki foreldra er fyrir hendi og snýr það aðallega að því að aðstoða foreldra og leiðbeina ásamt því að útvega barni stuðning eða meðferð. Ákvæði 25. gr. snýr að úrræðum utan heimilis en með samþykki foreldra, en það snýst um að koma barni fyrir utan heimilis. Í 26. gr. er svo fjallað um úrræði þar sem samþykki foreldra er ekki fyrir hendi en samkvæmt ákvæðinu getur barnaverndarnefnd m.a. gegn vilja foreldra með úrskurði kveðið á um eftirlit með heimili, gefið fyrirmæli um aðbúnað og umönnun barns, skólasókn, meðferð eða þjálfun. Samkvæmt 27. gr. getur barnaverndarnefnd úrskurðað um vistun barns utan heimilis í allt að two mánuði ef brýnir hagsmunir barns mæla með því. Í 29. gr. kemur svo fram heimild barnaverndarnefndar til að krefjast þess fyrir dómi að foreldrar séu sviptir forsjá ef uppeldi barns er alvarlega ábótavant með hliðsjón af aldri þess og þroska eða ef fullvist er að heilsu barns eða þroska er hætta búin sökum þess að foreldrar eru augljóslega vanhæfir til að fara með forsjá.

Þá er barnaverndaryfirvöldum heimilt og jafnvel skylt að kæra það til lögreglu ef grunur leikur á að alvarlegt refsivert brot hafi verið framið gagnvart barni, sbr. 20. gr. reglugerðar um málsmeðferð fyrir barnaverndarnefnd nr. 56/2004. Þaðan í frá er rannsókn og meðferð slíks sakamáls í höndum lögreglu og dómara, eftir því sem nánar er fyrir mælt í lögum um meðferð sakamála nr. 88/2008, ásamt því sem barnaverndarmál heldur áfram samhliða löggreglurannsókn.

Í íþróttalögum nr. 64/1998 kemur fram í 2. gr. að meginmarkmið aðgerða ríkis og sveitarfélaga á sviði íþróttamála skuli vera að stuðla að því að landsmenn geti iðkað íþróttir

við sem hagstæðust skilyrði. Í 3. gr. segir svo að „menntamálaráðuneytið [fari] með yfirumsjón íþróttamála að því leyti er ríkið lætur þau til sín taka. Í því skyni [aflí] ráðuneytið upplýsinga um iðkun íþróttar í landinu og aðstöðu til íþróttastarfs og [stuðli] að rannsóknnum á sviði íþróttamála.“ Eins og rætt verður betur í kafla 4.4.2. hafa ekki verið gerðar miklar rannsóknir á mannréttindabrotum barna í íþróttum á Íslandi. Hins vegar myndi 3. gr. íþróttalaga eiga við ef að farið yrði fram á slika könnun og bæri menntamálaráðuneytinu því að framkvæma hana.

4.4. Framkvæmdin – straumar og stefnur

4.4.1. *Stefnur íþróttasamtaka um þjálfun barna og unglings*

Öll íþróttasamtök setja stefnuna á það að íþróttaiðkunin sé jákvæð upplifun, hún bjóði upp á jákvæða reynslu sem sé bæði þroskandi og gefandi. Flest þeirra reyna einnig að aðskilja þær áherslur og viðmið sem eiga við um þá sem stefna á afreksmennsku og þá sem vilja vera með vegna hreyfingarinnar og félagsskaparins. Sem dæmi verða hér skoðaðar stefnur þriggja íþróttasamtaka á Íslandi, er gilda um knattspyrnu, sund og fimleika. Þá verður afreksstefna ÍSÍ, Íþróttat- og Ólympíusambands Íslands, einnig skoðuð. Verða þessar stefnur að teljast fremur hefðbundnar.

a) Stefnuyfirlýsing KSÍ um þjálfun barna og unglings

KSÍ, Knattspyrnusamband Íslands, hefur gefið út sérstaka stefnuyfirlýsingum um þjálfun barna og unglings. Þar segir að aðalmarkmið barna- og unglingastarfs innan knattspyrnunnar sé að knattspyrnuiðkun skuli vera þroskandi líkamlega, félagslega og sálraent, þannig að sem flest börn og ungligar geti notið sín innan knattspyrnuhreyfingarinnar. Þá segir einnig að skipulögð og markviss þjálfun geti skapað börnum og unglingum aðstæður til að verða afreksmenn seinna meir á lands- og/eða alþjóða mælikvarða þegar þeir hafa mesta líkamlega og sálraena hæfileika til þess. Jafnframt sé gert ráð fyrir því að þeir sem ekki velja afreksmennsku fái tækifæri til að stunda knattspyrnu við sitt hæfi.³⁷¹

Sett eru sérstök markmið og sérstakar áherslur fyrir hvern aldurshóp, 8 ára og yngri, 9-12 ára, 13-16 ára og 17-19 ára. Má ætla að það sé til fyrirmynadar þar sem áherslunar eru hannaðar að þroska hvers hóps. Fyrir börn upp að 12 ára aldri er mikil áhersla lögð á leik og leikgleði, allir skulu fá jöfn tækifæri til þátttöku og keppni er ekki markmið í sjálfu sér. Auka á hreyfíþroska og börnin skulu hvött til að kynna sér og reyna sem flestar íþróttareinar. Fyrir 13-16 ára hópinn er bent á að kynnt skuli keppnis- og afreksíþróttamennska og það hugarfar

³⁷¹ Stefnuyfirlýsing KSÍ um þjálfun barna og unglings, www.ksi.is

sem nauðsynlegt er til þess að árangur náist, en jafnframt skulu þeir möguleikar kynntir sem bjóðast þeim sem vilja iðka knattspyrnu sem líkamrækt og vegna félagsskaparins. Þá er árangur miðaður við keppni og lið og einstaklingar geta unnið til verðlauna. Tekið er fram að þegar komið er upp í 17-19 ára hópinn skuli auka þjálfunarálagið verulega og innleiða afrekshugsunarhátt hjá þeim sem stefna að þátttöku í keppnis- og afreksknattspyrnu og sérhæfð afreksþjálfun skal fara fram. Jafnframt skulu skapaðir möguleikar fyrir þá sem ekki setja stefnuna svo hátt.³⁷²

Stefnuyfirlýsingunni er ætlað að marka aðildarfélögum KSÍ ákveðinn ramma til að vinna eftir við þjálfun barna og unglings. Þá segir að knattspyrnuhreyfingin stefni ávallt að því að skapa kjöraðstæður fyrir börn og unglings þannig að þau fái notið sín og að ekki skuli gerður greinarmunur á aldursflokkaskiptingu hjá piltum og stúlkum.³⁷³

b) Stefna SSÍ

Í almennri stefnu SSÍ, Sundsambands Íslands, er strax lögð á það áhersla að þegar sundíþróttir eru stundaðar til keppni fylgi því afar agaður lífstíll sem krefst mikillar sjálfstjórnar, andlegrar og líkamlegrar uppbyggingar og síðast en ekki síst ákvörðunar um að leggja sig fram og ná árangri. Þá þurfi þeir sem stunda sundíþróttir til keppni á góðum stuðningi að halda. Einnig er lögð áhersla á jafnrétti og jafnræði í öllu skipulagi og áhersla lögð á að sambandið vinni gegn einelti, útilokun, yfirlengi og kynferðislegri misbeitingu.

Innan SSÍ er starfandi aga- og siðanefnd sem fylgist vel með og tekur upp mál er upp koma en sérstakar aga- og siðareglur eru gildandi innan SSÍ. Þá kemur fram að innan SSÍ sé virk forvarnarstefna gegn lyfjamisnotkun og notkun ávana- og fíkniefna en í því sambandi nýtir sambandið sér fræðslu og efni frá ÍSÍ, sbr. lög ÍSÍ um lyfjamál og alþjóðlegar reglur um lyfjapróf frá Alþjóðalyfjaeftirlitinu, *World anti-doping agency*.³⁷⁴

Þá er sett fram ákveðin afreksstefna SSÍ. Þar er afreksmaður í sundi skilgreindur sem hver sá sundmaður sem stenst ákveðin viðmið við heimsafrekaskrá í sundi. Afreksefni er hins vegar hugtak sem notað er um unglingana, það sundfólk sem hefur ekki náð jafn langt og afreksfólkvið en talið er að með markvissri og mikilli þjálfun geti skipað sér á bekk með þeim bestu. Þá segir í afreksstefnunni að sameiginlegt markmið sundhreyfingarinnar sé að Íslendingar eigi hverju sinni afreksfólk í sundi sem skipar sér á bekk með þeim bestu í sundheiminum. Því sé það þeirra hlutverk að stuðla að bættum aðstæðum sundfólks og auka íslenska þjálfunarkunnáttu, sem felst í því að efla hæfni og færni allra þeirra sem koma að

³⁷² Stefnyfirlýsing KSÍ um þjálfun barna og unglings, www.ksi.is

³⁷³ Stefnyfirlýsing KSÍ um þjálfun barna og unglings, www.ksi.is

³⁷⁴ Stefna SSÍ til birtingar, www.sundsamband.is

afreksstarfi sundhreyfingarinnar. Þá segir að markmið í alþjóðlegri keppni skuli vera a.m.k. betri tími en besti tími viðkomandi sundmanns var fyrir keppni en það er þjálfararáð SSÍ sem hefur umsjón með markmiðssetningunni og annað fagfólk. Félagsþjálfarinn heldur svo utan um þjálfun afrekseinstaklings í samráði við þjálfararáð SSÍ. Þá segir að fjölskylda, sundfélag, þjálfarar, þjálfararáð, SSÍ og ÍSÍ skapi umhverfi afreksfólksins og skuli gæta þess að það sé í jafnvægi.³⁷⁵

c) Stefna innan fimleika

Stefna FSÍ, Fimleikasambands Íslands er ekki aðgengileg almenningu og þrátt fyrir ítrekaðar tilraunir tókst ekki að útvega hana með öðrum leiðum. Hins vegar eru lög sambandsins aðgengileg á heimasíðu þeirra, fimleikasamband.is. Þar kemur fram í 2. gr. að tilgangur sambandsins sé m.a. að vinna að eflingu fimleika á Íslandi, koma fram sem sameiningaraðili fimleikafélaga hérlendis og erlendis og halda námskeið fyrir þjálfara og dómara.³⁷⁶ Hins vegar má líta til stefna íþróttafélaga innan végbanda FSÍ, en samkvæmt afreksstefnu ÍSÍ, verður íþróttahreyfingin að axla sameiginlega ábyrgðina á því að halda úti afreksíþróttastefnu þó að yfirstjórn afreksíþróttastarfins sé hjá heildarsamtökunum. Skiptir þá öllu að ríkur metnaður sé til starfsins hjá m.a. félögunum.³⁷⁷ Sem dæmi hefur Fimleikafélagið Björk stefnu sína og markmið aðgengilega. Þar segir að markmið félagsins sé að bjóða uppá fimleika fyrir alla, að hver og einn fái þjálfun við hæfi og að skapa þeim sem hafa vilja og getu, nauðsynlegar aðstæður sem geri þeim kleift að ná langt í íþrótt sinni. Þá segir að fimleikaíþróttin krefjist mikils styrks, liðleika, úthalds, hugrekkis og listfengis og því séu einkunnarorð félagsins horfa-hlusta-hugsa! Þá segir að markmið deildarinnar sé að allir aðalþjálfarar séu fullorðnir einstaklingar sem sýni ábyrgð í starfi. Áhersla er lögð á að þjálfarar hafi hlotið menntun á sviði íþróttu af einhverju tagi. Þá segir að hver og einn iðkandi skuli fá þjálfun við hæfi og gera æfingar í samræmi við líkamlega burði.³⁷⁸

d) Afreksstefna ÍSÍ

Í afreksstefnu ÍSÍ kemur fram að sameiginlegt markmið íþróttahreyfingarinnar sé að Íslendingar eigi hverju sinni afreksmenn og afreksflokkar í íþróttum sem skipi sér á bekk með þeim bestu í heiminum og að afreksstig íslenskra íþróttu hækki stöðugt. Til að ná því þurfi að efla hæfni og færni þeirra sem að afreksíþróttastarfinsu koma og tryggja möguleika afreksíþróttamanna framtíðarinnar til að ná settu marki, stuðla að bættum

³⁷⁵ *Stefna SSÍ til birtingar*, www.sundsamband.is

³⁷⁶ Lög Fimleikasambands Íslands eru aðgengileg hér:

http://www.fimleikasamband.is/sites/fimleikasamband.is/files/Log_FSI08.pdf

³⁷⁷ *Afreksstefna ÍSÍ*, www.isi.is

³⁷⁸ *Fimleikafélagið Björk, Markmið og skipulag haust- og vorönn 2011*, www.fbjork.is

framfærsluaðstæðum íþróttamannsins, og auka íslenska þjálfunarkunnáttu. Þá eru afreksmenn skilgreindir líkt og í stefnu SSÍ, þar sem segir að afreksmaður sé sá sem stenst ákveðna viðmiðum við heimsafrekaskrá í viðkomandi grein en afreksefni séu þeir íþróttamenn eða flokkar sem ekki hafa náð jafn langt en talið að með markvissri og mikilli þjálfun geti þeir skipað sér á bekk meðal þeirra bestu.³⁷⁹

Mikil áhersla er lögð á að öll vinna að settu marki í afreksíþróttum skuli eiga sér stað innan siðferðisgilda íþróttanna. Einnig að ástundun afreksmanna verði hreinlega að vera hluti af lífsmynstri þeirra en að þau ár sem hann helgi íþróttinni krafta sína komi samt sem áður ekki niður á þroska hans og undirbúningi undir að takast á við lífið að íþróttferli loknum.³⁸⁰

Eitt af markmiðum afreksíþróttastarfsins er að skapa ákjósanlegustu æfinga- og þjálfunarskilyrði fyrir íþróttamenn 15 ára og eldri víðs vegar um land og því ljóst að afreksstefnan miðast við 15 ár sem lágmarksaldur. Einnig er eitt af markmiðunum að miðla niðurstöðum rannsókna á sviði íþróttar- og þjálfunarvísinda til þjálfara, íþróttamanna og annarra er málið varðar og einnig að veita hvers kyns ráðgjöf og stuðning til að efla afreksíþróttirnar og íþróttamenn, bæði á meðan á keppni stendur og einnig að loknum keppnisferli. Einnig skal sambandið veita afreksíþróttamönnum eða –flokkum fjárhagslegan stuðning en fjárstyrkir afrekssjóðs ÍSÍ eru fyrst og fremst veittir til ákveðinna verkefna sem eru fyrirfram skilgreind og kostnaðaráætluð.³⁸¹

Til að veita afreksstefnunni framgang skulu fagfolk á sviði þjálfifræði, sálfræði og íþróttameiðsla sinna fræðsluverkefnum fyrir sambandið og miðla þekkingu til þjálfara ásamt því að vera til staðar.³⁸²

4.4.2. *Ísland best í heimi! Eða hvað?*

Þar til fyrir nokkrum árum síðan átti Ísland fast sæti yfir ríkustu og hamingjusömustu þjóðir heims. Hér ríkir ekki mikil fátækt á heimsmælikvarða og nokkuð vel er búið að skólum og allri velferðarþjónustu. Ísland verður seint talið frægt fyrir mikil mannréttindabrot, þrátt fyrir að komið hafi fyrir að Ísland hafi fengið ákúrur fyrir það að einstök lög hafi ekki staðist mannréttindasáttmála Evrópu, líkt og í Framamálinu³⁸³ þar sem talið var að lög brytu gegn félagafrelsi. Íslendingum hættir því til að fullyrða að ákveðin vandamál finnist ekki hér á landi, heldur séu þau einskorðuð við þróunarríkin eða lönd á borð við Kína sem annáluð eru fyrir litla áherslu á mannréttindi. Slíkt er afar varhugavert. Þegar kemur að því að íhuga hvort

³⁷⁹ Afreksstefna ÍSÍ, www.isi.is

³⁸⁰ Afreksstefna ÍSÍ, www.isi.is

³⁸¹ Afreksstefna ÍSÍ, www.isi.is

³⁸² Afreksstefna ÍSÍ, www.isi.is

³⁸³ MDE, Sigurður Sigurjónsson gegn Íslandi frá 30. júní 1993 mál nr. 16130/90.

að mannréttindabrot innan íþróttta eigi sér yfir höfuð stað hér á landi bætir ekki úr skák sú fagra ímynd sem einkennir íþróttir. Staðreyndin er sú að mannréttindabrot geta átt sér stað hvar sem er og því er ávallt betra að hafa augun opin og vera meðvitaður um mannréttindi, jafnvel þó að um ræði íþróttir á Íslandi.

a) Er einhver hætta á slíkum brotum hér á landi?

Á Íslandi er fáa dóma að finna sem snerta refsiábyrgð þjálfara vegna athafna í starfi en þó má í þessu tilliti nefna Hrd. 1994/2088. Þar var leiðbeinandi hjá siglingarklúbbi ákærður og dæmdur fyrir líkamsmeiðingu af gáleysi, sbr. 219. gr. almennra hegningarlaga, með því að hafa ekki sýnt nægilega varkárni við stjórn báts. Í bátnum höfðu verið með honum 8 börn í kringum 10 ára aldur sem voru þáttakendur á námskeiði sem hann veitti forstöðu. Eitt barnið hafði fallið útbyrðis og lent í vélarskrúfu og við það slasast alvarlega þegar hann sveigði bátnum til. Í dómnum var sérstaklega litið til þess að vegna stöðu sinnar hvíldu á honum sérstakar skyldur til aðgæslu og eftirlits og þótti þörf mikillar varúðar vegna gerðar bátsins.

Hér á landi vantar ítarlegar rannsóknir sem varpa ljósi á hversu mikil hætta hér ríkir en í Noregi og Danmörku hafa aftur á móti verið gerðar rannsóknir er varða ákveðin mannréttindabrot innan íþróttta þar í landi og hafa niðurstöðurnar sýnt fram á ákveðna hættu.³⁸⁴

Við leitun svara við því hvort hér ríki hætta er gott að byrja á að huga að því hve algengt er að börn yngri en 18 ára æfi stíft. Rannsókn sem gerð var á vegum Rannsóknir og greiningar sýndi að u.p.b. 34% unglings í 9. og 10. bekk grunnskóla sögðust árið 2009 æfa íþróttir 4 sinnum í viku eða oftar með íþróttafélagi. Um 21% þeirra sögðust æfa 1-3 sinnum í viku.³⁸⁵ Í könnuninni var einnig kannað hvers vegna börn hefðu hætt að stunda íþróttir. Þeir aðilar sem einhverntíma höfðu hætt að stunda íþróttir með íþróttafélagi voru þannig m.a. spurðir hversu miklu máli of erfiðar æfingar hefðu skipt er kom að þeirri ákvörðun að hætta. Um 33,3% stráka og um 24% stelpna sögðu það hafa skipt frekar miklu eða mjög miklu máli.³⁸⁶

Til að um ofþjálfun geti verið að ræða, sem áhrif getur haft á bæði heilsu og önnur réttindi barnsins, eins og áður hefur komið fram, þarf barnið að æfa töluvert. Því er gott að líta á opinberra æfingartíma íslenskra barna og unglings sem æfa hjá einhverjum af fremstu

³⁸⁴ Sjá t.d. Kari Fasting, Celia Brackenridge og Jorunn Sundgot-Borgen: *Experiences of Sexual Harassment and Abuse among Norwegian Elite Female Athletes and Nonathletes*, birt í Quarterly for Exercise and Sport, 74. tbl., nr. 1, 2003, bls. 84-97 og einnig Jan Toftegaard Støckel: *Athlete perceptions and experiences of sexual abuse in intimate coach-athlete relationships*, sem áður hefur verið vitnað í.

³⁸⁵ Ungt fólk 2009, 8., 9. og 10. bekkur. Menntun, menning, tómstundir og íþróttaiðkun og framtíðarsýn ungmenna á Íslandi. Rannsókn á vegum Rannsóknir og greining, bls. 37.

³⁸⁶ Ungt fólk 2009, 8., 9. og 10. bekkur. Menntun, menning, tómstundir og íþróttaiðkun og framtíðarsýn ungmenna á Íslandi. Rannsókn á vegum Rannsóknir og greining, bls. 45.

félagsliðum Íslands, en æfingartímar eru aðgengilegir á heimasíðum félaganna. Fjöldi drengja og stúlkna æfa knattspyrnu hjá Fimleikafélagi Hafnarfjarðar, FH, sem hefur notið mikillar velgengni á undanförnum árum. Þegar litið er á æfingartíma yngri flokkanna má strax sjá að drengir og stúlkur æfa jafnmikið. Yngstu iðkendurnir eru 5 ára en 5-6 ára börn æfa ekki nema 2 sinnum í viku, eina klukkustund í senn. Börn á aldrinum 7-10 ára æfa í 3 klukkustundir í viku, 11-14 ára æfa í 4 klukkustundir í viku og 15-16 ára æfa í 9,5 klukkustundir í viku.³⁸⁷ Það er því strax að sjá að æfingará lagið er ekki mjög mikið á þeim yngstu og fer ekki að aukast að ráði fyrr en upp í 3. flokk er komið, við 15 ára aldur. Erfitt er að ímynda sér að 9,5 klukkustundir af þjálfun valdi því að ekki sé hægt að sinna öðrum þörfum barnsins þar sem það er ekki mikið þegar því er deilt niður á sjö daga vikunnar.

Þegar æfingatafla Sundfélags Hafnarfjarðar, SH, er skoðuð sést að eitthvað er hægt að velja um álagshópa en sem dæmi má finna hóp 9-12 ára barna sem æfa 6 klukkustundir á viku en einnig hóp 12-16 ára barna sem æfa í 14 klukkustundir á viku. Þá æfir meistaraflokkur, sem kallast Hákarlar, í u.þ.b. 19,5 klukkustundir á viku, en í hópnum geta verið börn allt frá 14 ára að aldri.³⁸⁸ Því gefur augaleið að álagið eykst fyrr hjá þeim sem ætla sér langt í sundíþróttinni heldur þeim sem iðka knattspyrnu.

Þegar æfingatöflur fimleikafélaganna eru kannaðar sést að boðið er upp á marga mismunandi hópa og jafnaldrar geta æft mismikið. Sumir hópar æfa mikið en nefna má sem dæmi að í Gerplu er hópur sem kallast L4, en í honum eru 10-12 ára stúlkur sem æfa í 10 klukkustundir á viku. Þá er annar hópur er kallast L2, þar sem 10-11 ára stúlkur æfa í 12 klukkustundir á viku.³⁸⁹ Í Fimleikafelaginu Björk æfir meistaraflokkur kvenna, M-stelpur, í 21 klukkustund á viku og meistaraflokkur karla, M-strákar, í um 17 klukkustundir á viku.³⁹⁰ Í Gerplu æfa meistaraflokkarnir, A-hópar, svipað mikið. Í meistaraflokkum geta verið börn frá 15 ára aldri. Þannig sést að æfingaá lagið er meira innan fimleikanna en í fótboltanum en svipað og í sundi. Þarna geta legið að baki ástæður á borð við þá staðreynd að fimleikafólk nær yfirleitt sínum besta árangri við yngri aldur en t.d. fótboltamenn.

Við skoðun á æfingartínum þessum kemur berlega í ljós að ekki er ólíklegt að einhver íslensk ungmanni séu undir töluverðu æfingaá lagi.

Á Íslandi er ekki hefð fyrir svokölluðum þjálfunarmiðstöðvum eða heimavistum þar sem íþróttafólk dvelst veturlangt fjarri fjölskyldu sinni. Hins vegar er að finna svokallaðar akademíur, t.d. Knattspyrnuakademíu Íslands. Þar er boðið upp á námskeið, t.d. 10 skipta

³⁸⁷ *Æfingatafla yngri flokka FH 2011*

³⁸⁸ *Æfingatafla SH 2010/2011*

³⁸⁹ *Tímatafla Gerplu, vorönn 2011*

³⁹⁰ *Tímatafla Bjarkar*

námskeið þar sem ungmenni á aldrinum 10-14 ára æfa í klukkustund fyrir skóla, þ.e. eldsnemma á morgnanna frá kl. 6:20-7:20.³⁹¹ Þar sem þetta er svo afmarkað eru væntanlega fáir sem stunda þetta markvisst og því er ólíklegt að þetta hafi áhrif á réttindi barnsins.

Þá ber að minnast á þá staðreynd að á Íslandi er oft erfitt að fjármagna sig ef að stefnan er sett á að lifa af íþróttinni. Við erum lítil þjóð þar sem erfitt er að treysta á styrki frá almennum fyrirtækjum og borgurum og styrkir frá ÍSÍ eru afar lágir. Starfsreglur afrekssjóðs ÍSÍ, frá því í desember 2009, eru opinberar en þar segir að afreksíþróttafólki í einstaklingsgreinum sé skipt niður í þrjá styrkleikaflokka til viðmiðunar þegar kemur að ákvörðun styrkja. Er um að ræða þrjá flokka, A, B og C. Í A-flokk komast þeir sem teljast líklegir til að verða meðal átta bestu á næstu Ólympíuleikum eða Heimsmeistarakeppni í sinni íþróttagrein. Þeir eiga kost á að fá mánaðarlegan styrk upp á að hámarki 160 þúsund krónur. Í B-flokk komast þeir afreksíþróttamenn sem eru meðal þeirra 20 bestu í heiminum í sinni íþróttagrein. Þeir eiga þess kost að fá mánaðarlegan styrk upp á að hámarki 80 þúsund krónur. Í C-flokk komast svo þeir afreksíþróttamenn sem eru meðal þeirra 40 bestu í heiminum í sinni íþróttagrein en þeir eiga þess kost að fá mánaðarlegan styrk upp að hámarki 40 þúsund krónur. Þó er sjóðsstjórn heimilt að veita einstaklingum sem eru líklegir til að ná góðum árangri í sinni íþróttagrein styrki í formi mánaðargreiðslna eða eingreiðslustyrkja vegna verkefna sem þeir taka þátt í jafnvel þó þeir hafi ekki náð framangreindum viðmiðunum enda teljist árangur þeirra framúrskarandi að teknu tilliti til styrkleika íþróttagreinarinnar.³⁹² Af þessu má sjá að afar erfitt er að komast á lista yfir þá sem koma til greina að fá styrki og einnig eru styrkirnir lágir. Því er e.t.v. minni fjárhagsleg hvatning til staðar hér á landi en í einhverrum hinna ríkari landa.

Hér á landi eru ekki reknar svokallaðar atvinnumannadeildir, t.d. í fótbolta, handbolta og körfubolta heldur er það gert undir formerkjum áhugamennsku. Þrátt fyrir það getur verið um einhver laun að ræða fyrir leikmenn, en fátítt er að menn lifi af því einu saman að spila t.d. íslenskan fótbolta eða handbolta. Því þurfa einstaklingar með slíka drauma að stefna út fyrir landsteinana. Það getur í sjálfu sér verið nægileg hvatning til að leggja hart að sér og halda áfram, en samt sem áður eru líkur á að það að verða að fara út fyrir landsteinana minnki þann hóp sem stefnir á atvinnumannsku. Þessi fjárhagslega staða innan íþróttar á Íslandi getur mögulega þýtt það að minni líkur séu á efnahagslegri misnotkun afreksbarna í íþróttum þar sem ekki er til eins mikils að vinna og í ýmsum öðrum löndum.

³⁹¹ <http://www.knattspyrnuakademian.is/namskeid.php> (skoðað 13.4.2011).

³⁹² Starfsreglur Afrekssjóðs ÍSÍ, bls. 2-3.

Ljóst er að gera þyrfti frekari nákvæmari könnun varðandi þetta til að geta fullyrt með vissu hversu mikil hætta er á mannréttindabrotum gegn íslenskum börnum í íþróttum, en samkvæmt þessu er hana er alls ekki hægt að útiloka.

b) Reynslusögur íslenskra barna í íþróttum

Þar sem ekki var möguleiki á gerð formlegrar könnunar á reynslu íslenskra barna af mannréttindabrotum í íþróttum verður hér látið nægja að vitna í 3 einstaklinga sem eiga það sameiginlegt að hafa verið afreksbörn í íþróttum á Íslandi, hver á sínu sviði, og að hafa upplifað einhverskonar réttindabrot innan íþróttarinnar. Ekki þurfti mikla eftirgreinnslan til að hafa uppi á þessum reynslusögum og undirstrikar það mikilvægi þess að hæfir einstaklingar geri markvissa formlega könnun á málefni.

Afreksmaður í handbolta sagði frá eigin reynslu af niðurlægjandi innvígsluathöfn:

Innan handboltans er hefð fyrir ákveðinni vígslu eftir fyrsta leik nýliða með meistaraflokki. Ekki er óalgent að menn kvíði þessu þar sem þetta getur verið nokkuð sárt en líka vegna þess að þetta er beinlínis niðurlægjandi. Þessi vígsla lýsir sér þannig að eftir leikinn, þegar menn fara í sturtu, þarf nýliðinn að stilla sér allsnakinn upp við vegg. Þá koma hinir „reynslumeiri“ leikmenn og rassskellamanninn, hver á fætur öðrum. Þetta getur verið ansi kjáalegt, líka fyrir þá sem eru í hlutverki „rassskellarans“, þar sem menn eru mishrifnir af þessu. Samt viðgengst þetta. Rökin eru að allir hafi gengið í gegnum þetta og að eftir þetta þurfirðu engu að kvíða. Strákarnir sem spila sinn fyrsta leik eru að meðaltali 17-19 ára.³⁹³

Fyrrum afreksstúlka í fímlíkum sagði frá ofbeldisfullum þjálfunaraðferðum þjálfara síns:

Þegar ég hugsa til baka oft á tíðum þá man ég eftir atvikum sem ég skil ekki að ég hafi látið líðast. Á tímabili þegar ég var unglingsur æfði ég svo mikið, um 25-30 klukkustundir á viku, að allt snerist um takmarkið á næstu keppni. Ég þótti efnileg, þótti jafnvel skara fram úr og vissi af því og fannst ég njóta mín best þarna. Samt sem áður var ég alvarlega veik af átröskun og eftir á að hyggja í mínu versta ásigkomulagi nokkurn tíma, bæði andlega og líkamlega. Það versta sem ég man var þegar þjálfarinn minn stillti stólum upp á hvolf fyrir neðan tvísláanna þar sem ég æfði, þannig að stólfæturnir snuru út í loft. Hún sagði þetta eiga að auka á einbeitingu mína og kalla á ennþá snarpari og beittari hreyfingar. Og ég sagði ekkert. Mér finnst það lýsa ástandi mínu ágætlega.³⁹⁴

Kristófer Breki Berglindarson er 10 ára íslenskur strákur sem býr með ömmu sinni í Englandi þar sem hann iðkar skíðaíþróttina af kappi og þykir þar afar efnilegur. Í grein sem um hann birtist kemur fram að líf þeirra tveggja snúist að mestu leyti um íþróttina. Í greininni er m.a. rætt við ömmu drengsins og kemur þar m.a. fram:

Hún viðurkennir að það sé hörkuvinna og kosti heilmikla peninga að sjá Kristófer fyrir þjálfuninni, ferðast til fjallanna í Evrópu og þar fram eftir götunum. "Ég fer með hann út um allt til að sýna fram á að hann sé svona góður og auðvitað erum við alltaf að vonast til að styrktaraðilar skjóti upp kollinum í jöfnu hlutfalli við árangurinn. Kristófer er styrktur

³⁹³ Viðkomandi óskar nafnleyndar.

³⁹⁴ Viðkomandi óskar nafnleyndar.

af Chill Factore-höllinni og Icelandic Glacial-vatni, en það væri gott ef fleiri sæju sér fært að styrkja okkur enda ekki vanþörf á."

Hrefna segir æfingaaðstöðuna í Manchester mjög góða, en ef Kristófer ætli sér að ná þeim árangri sem þau stefni að muni þeim reynast nauðsynlegt að flytja á stað með alvöru skíðabrekkum fyrr eða síðar. "Við verðum hér út veturinn að minnsta kosti, en svo gæti ég trúað að við flytjum okkur um set, til dæmis til Austurríkis eða Kanada," segir Hrefna.³⁹⁵

Við svona aðstæður, þar sem líf 10 ára gamals barns og fullorðins einstaklings stjórnast svo mikið af íþróttaiðkun barnsins, má spyrja ýmissa spurninga sem tengjast m.a. vinnuþrælkun barna og efnahagslegri misnotkun.

4.5. Umræður - Er breytinga þörf?

Öll umfjöllun í 3. kafla um mannréttindabrot í íþróttum miðaðist við ákvæði barnasáttmálans. Þegar íslensk lög og reglur voru síðan skoðuð í leit að ákvæðum sem uppfylltu merkingu viðkomandi ákvæða kom í ljós að í íslenskri löggjöf er að finna ákvæði er varða hvert brot ásamt úrræði eða refsingu við því. Aftur á móti þurfti að leita þeirra á við og dreif í hinum ýmsum lagabálkum þar sem engin heildstæð lög eiga sérstaklega við. Þannig má fullyrða að ákvæði barnasáttmálans séu skýrari og auðveldari í notkun þegar kemur að því að rannsaka málefni á við mannréttindi barna í íþróttum.

Það verður að teljast athyglisvert hve rýr núgildandi íþróttalög eru í þessu sambandi. Þar er fyrst og fremst fjallað um stjórnun íþróttastarfs á Íslandi, styrki og ráð en lítið sem ekkert er fjallað um inntak íþróttastarfs. Hvað varðar markmið laganna er megináhersla lögð á ágæti íþrótta, sbr. 2. gr. laganna. Þegar íþróttalögin eru borin saman við æskulýðslög sést mikill munur þar sem æskulýðslögin eru fyllri en þar er m.a. hugað að starfsskilyrðum í æskulýðsstarfi. Athygli vekur að við útskýringar á því í greinargerð af hverju æskulýðslögin gilda ekki um íþróttastarf er vísað til komandi vinnu innan menntamálaráðuneytisins og að hefð sé fyrir því að hafa lög er þetta varða aðskilin. Þrátt fyrir þessar röksemadir er ljóst að í æskulýðslögum er að finna ýmis ákvæði er gætu átt við um íþróttastarfsssemi þar sem þau fjalla mörg hver um aðila sem vinna með börnum. Svo virðist sem reiknað hafi verið með einhverjum aðgerðum er varða lagasetningu um íþróttir er ákveðið var að æskulýðslögin ættu ekki við um þau. Þrátt fyrir að áfangaskýrsla hafi komið fram frá starfshópi á vegum menntamálaráðuneytisins um mótonum íþróttastefnu, árið 2006, hafa íþróttalögin ekki verið endurskoðuð.

³⁹⁵ *Ætlar að vinna fyrir Ísland*, bls. 30.

Við leit að námsritgerðum og rannsóknum sem varða möguleg mannréttindabrot gagn börnum í íþróttum er lítið að finna. M.a. má finna íslenskar greinar um íþróttir og átröskun³⁹⁶ og tíðni íþróttameiðsla meðal barna og unglings³⁹⁷ en í greinunum er vísað til erlendra rannsókna og gagna þar sem ekki hafa verið gerðar almennar íslenskar rannsóknir um efnin.³⁹⁸ Verður að teljast óhætt að mæla með frekari rannsóknum á málefnum hér á landi, einkum og sér í lagi ef að stefnt er að einhverjum forvörnum gegn brotum af þessu tagi.

Mun meira hefur verið fjallað um íþróttir sem forvörn³⁹⁹ og almennt ágæti íþróttar. Lýðheilsustöð, sem nú hefur sameinast landlæknisembætti Íslands, hefur m.a. gert rannsóknir er varða hreyfingu og holdarfar landans.⁴⁰⁰ Þá hefur íþróttaiðkun fólks á öllum aldri verið könnuð, m.a. af Rannsóknum og greiningu, sem gera m.a. rannsóknir fyrir menntamálaráðuneytið. Einnig vísar ÍSÍ á heimasíðu sinni í ýmsar kannanir er sýna fram á ágæti hreyfingar og íþróttaiðkunar á heilsu fólks.⁴⁰¹

Þá virðist nær öll umgjörð og stefna innan ÍSÍ og félagsliða miðast við hvernig hámarka megi árangur, án þess að tekið sé beint á mögulegri hættu á mannréttindabrotum. Þó er minnst á siðareglur á stöku stað.

Þá má minna á að í áðurnefndri skýrslu er gerð var á vegum menntamálaráðuneytisins, *Íþróttavæðum Ísland*, um móturn íþróttastefnu var aðaláherslan á aukna þáttöku í íþróttum og lítið hugað að mögulegum mannréttindabrotum.

Af þessu má ráða að lítil áhersla hefur verið lögð á vitundarvakningu meðal almennings og aðstandenda á mögulegum mannréttindabrotum gagnvart börnum í íþróttum ef miðað er við hversu rík áhersla hefur verið lögð á að ýta undir meðvitund almennings um ágæti íþróttar almennt.

Komið hefur fram að líkur séu á því að aðeins afar fá prósent þeirra barna sem stunda stífar æfingar verði fyrir brotum af því tagi sem í 3. kafla var lýst. Ísland er fámenn þjóð og aðeins lítið hlutfall þeirra barna sem æfa íþróttir æfa mjög stíft. Þegar þetta tvennt fer saman eru líkur á því að vandamálið sé ekki mjög stórt í fjölda þolenda talið. Hins vegar á það engu

³⁹⁶ Margrét Sigmarsdóttir: „Átröskun og íþróttir”. *Doktor.is*

³⁹⁷ Árni Árnason: „Eru íþróttameiðsl algeng meðal barna og unglings?”, *Vísindavefurinn* <http://visindavefur.hi.is/svar.php?id=3738>, 17. september 2003 (Skoðað 5. maí 2011).

³⁹⁸ Í grein Margrétar Sigmarsdóttur kemur s.s.á. fram að árið 1996 hafi verið gerð rannsókn á 200 íslenskum fímaleikaiðendum 12 ára og eldri. Niðurstöður hennar voru m.a. að tíðni átröskunar var 17,1%. Þá kemur fram í greininni að samkvæmt samkvæmt norskri könnun árið 1994 reyndist tíðni átröskunar meðal almennings 8,7%.

³⁹⁹ Sjá m.a. grein: Þórunn Steindórsdóttir: „Íþróttir og lífsstillungs fólks, kannað með hliðsjón af reykingum og neyslu áfengi.” Rannsókn gerð á vegum lýðheilsustöðvar 2002.

http://www2.lydheilsustod.is/media/afengi/rannsoknir/Itrrottir_og_lifsstill.PDF

⁴⁰⁰ Sjá m.a. grein: Sigríður Lára Guðmundsdóttir: „Samband líkamlegrar þjálfunar við þyngdarstuðul, fitumassa og gripstyrk í íslensku þýði”. *Læknablaðið*, 90. tbl. 2004, bls. 479-486. Rannsókn gerð á vegum lýðheilsustöðvar 2004.

⁴⁰¹ <http://www.isi.is/pages/almenningsithrottir/ithrottirfyrifolkabestaaldri/rannsokniroggreinar/>

máli að skipta, nóg er að einhver hætta sé á brotum af þessu tagi, til að ástæða sé til vitundarvakningar meðal barna, foreldra, þjálfara og annarra aðstandenda innan íþróttahreyfingarinnar.

Fræðsla um mannréttindi barna er nokkuð sem þarf ekki að vera erfitt í framkvæmd, en innleiða mætti hana ýmist í grunnskólana eða jafnvel beint inn í félagsliðin þar sem börnin æfa. Ef hið síðarnefnda væri gert væri jafnvel frekara tækifæri til þess að móta fræðsluna sérstaklega fyrir börn í íþróttum og þjálfara. Hægt væri að leggja áherslu á að þetta væri jákvæð þekking en varast þyrfti að fæla börn frá íþróttinni vegna þessara mögulegu brota. Leggja mætti áherslu á hina jákvæðu eiginleika íþróttaiðkunar og fræða um hæturnar út frá því. ÍSÍ gæti stuðlað að því að fræðslan yrði hluti af stefnu allra íþróttasambanda og félagsliða.

Raunar er nú þegar til staðar handbók um mannréttindafræðslu sem ætluð er þeim sem vinna með ungu fólk sem fagaðilar eða áhugafólk en bókin nefnist *Kompás*. Bókin var þróuð af þverfaglegu og þvermenningarlegu teymi fagfólks og samin innan ramma áætlunar æskulýðs- og íþróttadeildar Evrópuráðsins um mannréttindi sem hleypt var af stokkunum árið 2000. Með áætluninni er stefnt að því að efla þátt mannréttinda í æskulýðsstarfi og að mannréttindafræðsla verði liður í almennri menntun. Menntamálaráðuneytið gaf hana út hér á landi á íslensku.⁴⁰² Verður hún hér að teljast tilvalið tæki til fræðslu aðstandenda íþróttastarfsemi og iðkenda.

Pá má í þessu tilliti benda á að í niðurstöðum barnaréttarnefndarinnar um framkvæmd barnasáttmálans hér á landi frá árinu 2003 hvetur nefndin til þess að haft verði í huga að mannréttindafræðsla, þar á meðal fræðsla um réttindi barna, verði berum orðum felld inn í námsskrár allra grunnskóla og framhaldsskóla.⁴⁰³

Er breytinga þörf? Líkur eru á því að lögfesting barnasáttmáls myndi styrkja stöðu barna í íþróttum vegna þess hve skýr og aðgengileg viðeigandi ákvæði eru. Þá væri einnig líklegt að að meðvitund um ýmis réttindi og hættur á brotum myndi aukast. Að öðru leyti verður að mæla með því að íþróttalöginn séu endurskoðuð. Þar er tækifæri til þess að setja skýr og aðgengileg ákvæði er varða möguleg mannréttindabrot innan íþrótta þar sem m.a. mætti setja sambærilegt ákvæði og kemur fram í 10. gr. æskulýðslaga um starfsskilyrði þeirra sem vinna með börnum og þar mætti einnig lögleiða sérstaka skyldu leiðbeinanda og þjálfara til fræðslu um mannréttindi barna í íþróttum. Þó finna megi ákvæði í íslenskri löggjöf er varða möguleg brot innan íþrótta þarf nokkra leit til þess eins og áður sagði. Lögin þurfa að vera skýr og

⁴⁰² Bókina má nálgast hér: <http://www.menntamalaraduneyti.is/ithrottaogeskulydsmal/kompas/>

⁴⁰³ Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn*, bls. 52.

aðgengileg og myndi endurbót á íþróttalögunum geta aukið mjög á skýrleika og aðgengi ákvæðanna og með vönduðum endurbótum mætti fyrirbyggja ýmis brot innan íþróttar. Með setningu slíkra laga myndi meðvitund um möguleg mannréttindabrot innan íþróttar e.t.v. aukast enn frekar. Þó að fá mál hafi komið upp hér á landi er þetta varða er líklegt að fleiri mál kæmu upp ef meðvitund bæði almennings, aðstandenda og barnanna sjálfra væri meiri.

5. Lokaorð

Í þessu riti hefur verið vitnað í dæmi frá hinum ýmsu löndum, vítt og breytt um heiminn. Allsstaðar í heiminum stunda börn íþróttir og sum þeirra má kalla afreksbörn í íþróttum. Því á efni ritsins víða við.

Lagt var upp í könnun á því hvaða ákvæði Samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins gætu átt við í íþróttum, á hvaða mannréttindum barna væri helst brotið innan íþróttar og að lokum var staðan á Íslandi könnuð, bæði hvað varðar lagaumhverfi og stefnur innan íþróttar. Þá var svara leitað við því hvort að hætta á mannréttindabrotum gegn börnum í íþróttum væri hér til staðar.

Fyrst var gerð grein fyrir þeirri þróun sem orðið hefur á réttindum barna og íþróttum á undanförmum áratugum. Tilgangur þess var sá að skýra það umhverfi sem börn í íþróttum búa við í dag. Þau eru þeirrar gæfu aðnjótandi að á undanförmum áratugum hefur átt sér stað mikil þróun á réttindum þeirra og hafa þau m.a. öðlast mikilvægt tæki, barnasáttmálann, sem sýnir fram á þau. Þrátt fyrir það eru mannréttindabrot gegn börnum ekki úr sögunni, í raun þvert á móti. Sú þróun sem orðið hefur innan íþróttar ýtir raunar undir hættuna á því að brotið sé gegn börnum sem þær stunda. Íþróttir hafa sífellt orðið markaðsvænni og í dag á sér stað gríðarleg peningavelta innan þeirra. Ný tækifæri hafa skapast með þessari þróun en hún gefur einnig tilefni til frekari verndar fyrir börn í íþróttum og þá sérstaklega afreksbörn. Börn í dag eru látin sérhæfa sig fyrr í tiltekinni íþrótt og hætt er við að þeim sé ungum ofgert með miklum æfingum. Það verður að teljast varasamt þegar lifibrauð margra fullorðinna einstaklinga er farið að byggjast á frammistöðu barns. Stefnan er sett á toppinn og til þess að komast þangað þarf að fórnar miklu þar sem viðmiðin verða sífellt hærri, met eru slegin árlega. Vegna þessa hefur verið að myndast ný fræðigrein er snýr að mannréttindum barna í íþróttum, en athyglisvert er hversu seint hún kom fram á sjónarsviðið.

Við könnun á ákvæðum barnasáttmálans, sem sett er fram í 2. kafla, kom í ljós að hægt er að tengja meirihluta efnisákvæða hans við íþróttaiðkun barna. Í fyrsta lagi voru rök færð fyrir því að í barnasáttmálanum felist í raun sérstök réttindi barna til íþróttar, þó þau séu ekki orðuð með berum orðum. Hefur það í för með sér að aðildarríkin eru skyldug til að hlúa að þessum rétti, á sama hátt og þau eru skyldug til að hlúa að öðrum réttindum barna samkvæmt 31. gr. Þá voru meginreglurnar fjórar, í 2., 3., 6. og 12. gr. skoðaðar og áhrif þeirra á rétt barna innan íþróttar skýrð. Kom í ljós að í því tilliti gegna þær allar stóru hlutverki. Þá var gerð grein fyrir öðrum ákvæðum sáttmálans sem þykja mjög mikilvæg þegar kemur að mannréttindum barna í íþróttum. Þar ber helst að nefna þau ákvæði er skylda aðildarríki til að vernda börn sérstaklega

fyrir ákveðnum þáttum á borð við ofbeldi, sbr. 19. gr., kynferðislega misnotkun, sbr. 34. gr., efnahagslega misnotkun, sbr. 32. gr. og misnotkun ávana- og fíkniefna, en allt eru þetta sérstakir áhættuþættir fyrir börn í íþróttum. Einnig var bent sérstaklega á ákvæði um réttindi barna sem mögulega eru vanrækt þegar afreksbörn í íþróttum eiga í hlut. Meðal þeirra eru 28. gr. sem kveður á um menntun og 31. gr. sem kveður m.a. á um frítíma og hvíld. Þá eru ákvæði sem varða rétt og skyldu foreldra sérstaklega áréttuð, bæði vegna þess að barn í íþróttum getur átt það í hættu að brotið sé á rétti þess til að njóta fjölskyldu sinnar en einnig vegna þeirra ábyrgðar sem foreldrar bera á því að íþróttaiðkun barna þeirra sé þeim ekki skaðleg.

Í 3. kafla voru svo helstu mannréttindabrot gegn börnum í íþróttum skoðuð. Byggði kaflinn bæði á rannsóknum og reynslusögum sem fram hafa komið í nýlegum greinum, skýrslum og ritum þeirra fáu fræðimanna sem hafa látið sig mannréttindi barna í íþróttum varða. Tölur er varða tíðni brotanna eru oft á reiki, m.a. vegna þess hve nýlega rannsóknir hófust og hve fáar þær eru en einnig vegna þess að íþróttafólk hefur til þessa verið tregt til að segja frá reynslu sinni. Þó mátti finna næg gögn til að sýna fram á að ákveðin mannréttindabrot gegn börnum eiga sér vissulega stað innan íþróttta í beinum tengslum við íþróttina. Byrjað var á því að sýna fram á þær hræðilegu afleiðingar sem ofþjálfun getur haft á heilsu barna og rök færð fyrir því að ofþjálfun geti flokkast undir ofbeldi þegar börn eru látin æfa of mikið þrátt fyrir vitneskju um þessar slæmu afleiðingar sem hún getur haft í för með sér. Þá var fjallað um tengsl ofbeldis, líkamlegs, andlegs og kynferðislegs, við íþróttir. Sýnt var fram á að innan íþróttta viðgangast allt of oft þjálfunaraðferðir sem fela í sér ýmist andlegt eða líkamlegt ofbeldi eða bæði. Þá hafa rannsóknir sýnt fram á að börn í íþróttum séu jafnvel í meiri hættu á að verða fyrir kynferðislegu ofbeldi en börn utan íþróttta, þó að telja verði nauðsynlegt að gera á því frekari kannanir. Einnig var bent á þá staðreynd að börn beita hvort annað ofbeldi innan íþróttta, m.a. með svokölluðum innvígsluathöfnum sem geta falið í sér ofbeldi í mismunandi myndum. Spurt var hvort að börn væru hæf til svokallaðrar áhættutöku sem talin er felast í íþróttaiðkun. Voru þar færð rök fyrir því að til þess væru þau ekki jafnfær og fullorðnir en meta þyrfti það í hvert skipti með tilliti til þroska barnsins.

Þá var í 3. kafla einnig bent á að notkun barna í íþróttum á ólöglegum lyfjum og bætiefnum er staðreynd, þó að notkunin geti skýrst af mismunandi ástæðum. Má vera að barnið má hafa kosið það sjálft en líklegra er að þrýst hafi verið á það til notkunarinnar eða það jafnvel blekkt.

Einnig var sýnt fram á að vanræksla getur verið afleiðing of mikillar þjálfunar. Þau réttindi sem helst er brotið á í nafni íþróttarinnar eru rétturinn til menntunar, frítíma, hvíldar

og leikja og rétturinn til að njóta fjölskyldu sinnar. Athygli er þannig vakin á því að jafnvægi skuli ríkja á milli þessara réttinda og réttar barnsins til íþróttta.

Þá var líkum að því leitt að íþróttaiðkun barna geti falið í sér efnahagslega misnotkun. Þegar stíf þjálfun afreksbarna í íþróttum er borin saman við vinnuþrælkun barna komu í ljós mörg sameiginleg einkenni og þannig er talið líklegt að í einhverjum tilvikum geti þjálfun barna í raun fallið undir vinnuþrælkun barna. „Sala“ á efnilegum íþróttamönnum er vandamál sem getur falið í sér efnahagslega misnotkun barna innan íþróttta og var því gerð að umfjöllunarefni í kaflanum. Vandamálið liggur að stórum hluta í þeirri staðreynd að börn frá fátækari þjóðum heims eru ginnkeypt fyrir háleitum loforðum sjálfskipaðra umboðsmanna og því er allt of algengt að þau semji frá sér réttindi sín og endi uppi ein og yfirgefin þegar loforðin ganga ekki eftir. Kynntar voru til sögunnar þær ráðstafanir sem ákveðnar íþróttahreyfingar hafa gert til að stemma stigu við þessu og telst það góðs viti að sjá að um þetta ríki a.m.k. nokkuð meðvitund.

Börn eru sjálfstæðir einstaklingar sem eiga bæði rétt á einkalífi og að hlustað sé á skoðanir þeirra. Sýnt var fram á að börn í íþróttum eiga í hættu að brotið sé á rétti þeirra til einkalífs, m.a. með lyfjaprófunum, vigtunum og ágengni fjölmíðla. Þá var áhersla lögð á mikilvægi þess að hlustað sé á hvað barnið hefur að segja um sína íþróttaiðkun. Aðeins barnið veit hvernig því líður líkamlega og andlega, hversu mikið það þolir og af hverju það hefur ánægju. Hætta er á að fullorðnir ákveði þessa hluti fyrir hönd barnsins, ekki sé hlustað á barnið og/eða að það þori ekki að segja skoðun sína.

Í kaflanum var að lokum bent mögulegar úrbætur og færð rök fyrir því að gagnasöfnun, fræðsla, bætt eftirlitskerfi og bættar reglur innan íþróttahreyfingarinnar og notkun lágmarksaldurs geti allt stuðlað að takmörkun á mannréttindabrotum á börnum í íþróttum.

Í 4. kafla var spjótum svo beint að stöðunni á Íslandi. Byrjað var á því að gera grein fyrir því hvaða áhrif fullgilding barnasáttmálans hefur á réttarstöðuna hér á landi en sáttmálinn hefur ekki verið lögfestur hér á landi. Gert er ráð fyrir að þau réttindi sem felast í honum séu nú þegar tryggð í íslenskum lögum. Því var íslenskt lagaumhverfi kannað sérstaklega með það í huga hvort að þau ákvæði sáttmálans sem þóttu sérstaklega eiga við væru í raun tryggð í íslenskum lögum og þannig gert ráð fyrir mögulegum mannréttindabrotum innan íþróttta á Íslandi. Íslensku lagaákvæðin mátti finna á víð og dreif í hinum ýmsu lögum en þó mátti finna einhver ákvæði er vörðuðu hvert af þeim brotum sem fjallað var um í 3. kafla. Ákvæðin var helst að finna í barnaverndarlögum nr. 80/2002, barnalögum nr. 27/2003, almennum hegningarlögum nr. 19/1940 auk þess sem stjórnarskráin og lög um mannréttindasáttmála Evrópu nr. 62/1994 geyma mikilvæg ákvæði. Athygli var vakin á því að æskulýðslög nr.

70/2007 gilda ekki um íþróttir en í ljósi þess hve rýr íþróttalögin nr. 64/1998 eru vekur það örlitla furðu.

Sérstaklega var farið yfir hverjir beri lagalega ábyrgð þegar mannréttindabrot gegn börnum eiga sér stað innan íþróttta. Ábyrgð foreldra sem uppalenda er mikil þó að gerendur sem oft eru þjálfarar eða aðrir aðilar innan íþróttarinnar beri að sjálfsögðu refsiábyrgð þegar það á við. Þá geta félagslið einnig borið ábyrgð og þeir sem starfa innan íþróttanna þó þeir séu ekki beinir gerendur, m.a. vegna sérstakrar tilkynningarskyldu. Almenningur ber einnig ábyrgð þar sem honum ber einnig að tilkynna barnaverndaryfirvöldum þegar ljóst er að velferð barns er stofnað í hættu. Hið opinbera hefur svo ríkum skyldum að gegna í þessu tilliti, m.a. vegna þess að barnaverndaryfirvöld bera ákveðna eftirlitsskyldu auk þess sem þeim ber að aðstoða foreldra við að sinna sínum skyldum eða jafnvel grípa inn í með aðgerðum þegar þörf er á.

Stiklað var á stóru um strauma og stefnur innan íþróttta á Íslandi en þar er fátt gagnrýnisvert að finna. Stefnurnar þykja stuðla að háleitum markmiðum en þó þykir vanta að þar sé með beinum orðum tekið á því að mannréttindabrot geti átt sér stað innan íþróttta. Þegar hættan á mannréttindabrotum gegn börnum á Íslandi var svo könnuð var m.a. tekið mið af opinberum æfingartímum barna innan vinsælla íþróttagreina en einnig voru niðurstöður kannanna kynntar. Þá var vitnað í reynslusögur íslenskra barna í íþróttum þar sem þau sögðu af mannréttindabrotum sem þau höfðu orðið fyrir í tengslum við íþróttaiðkun sína. Þótti þetta sýna fram að hér sé hættan á brotum af þessu tagi vissulega til staðar þó að Ísland sé ef til vill ekki eitt af þeim löndum þar sem þau tíðkast hvað mest.

Að endingu var þeirri spurningu svo velt fram hvort að þörf sé á breytingum á lagaumhverfi og regluverki hvað þetta varðar hér á landi. Vegna þess hve mikill hluti ákvæða barnasáttmálans á með beinum hætti við um íþróttaiðkun barna, skýrleika hans og aðgengileika er mælt með lögfestingu hans. Þó að hin íslensku lagaákvæði er þetta varða hafi verið að finna þurfti til þess nokkra leit og ef hinn almenni borgari er hafður í huga þykir vanta á aðgengileika viðkomandi ákvæða. Íþróttalögin eru gagnrýnd nokkuð harðlega þar sem þar er afar lítið efnislegt að finna er varðar íþróttaiðkun almennt, hvað þá mannréttindi innan íþróttta. Sterklega er því mælt með endurskoðun þeirra. Sé vandlega að henni staðið býður hún upp á tækifæri til mikilla úrbóta. Meðal annars er mælt með því að hugað verði sérstaklega að fræðslu um mannréttindi barna í íþróttum en það má t.d. gera með því að skylda íþróttasamtök með lögum til að standa að fræðslu um málefnið.

HEIMILDASKRÁ

Adolf Ogi: „Conference Address”. *Sport and Development International Conference*, Magglingen, Sviss (16.-18. febrúar 2003).

Afreksstefna ÍSÍ, <http://www.isi.is/pages/afreksithrottir/afreksstefnaisi/> (skoðað 20. janúar 2011).

Alþingistíðindi

Andri Árnason: *Pættir úr persónurétti, um réttaraðild, rétthæfi og lögræði: Handrit til kennslu í lagadeild HÍ.* Reykjavík 2001.

Anna Alexandrova, Johann O. Koss: „Using Sport as a Tool to Foster Children’s Rights: Experience of Right to Play”. *Swiss Human Rights Book, Volume 2 - Realizing the Rights of the Child*. Zurich 2007, bls. 123-128.

Arnar Björnsson: „FH og Breiðablik rífast um greiðslur vegna Gylfa”, <http://www.visir.is/fh-og-breiblakrifast-um-greiðslur-vegna-gylfa/article/2010608639283>, 22. nóvember 2010 (skoðað 10. maí 2011).

Björg Thorarensen: „Staða og áhrif mannréttindasamninga Sameinuðu þjóðanna í íslenskum rétti”. *Mannréttindasamningar Sameinuðu þjóðanna – Meginreglur, framkvæmd og áhrif á íslenskan rétt*. Ritstjóri Björg Thorarensen. Reykjavík 2009, bls. 339-383.

Björg Thorarensen: *Stjórnskipunarréttur – Mannréttindi*. Reykjavík 2008.

Bruce Kidd, Peter Donnelly: „Human Rights in Sports”. *International Review for the Sociology of Sport*, 35. tbl. 2000, bls. 131-148.

Celia H. Brackenridge: „Fair Play or Fair Game? Child Sexual Abuse in Sport Organisations”. *International Review for the Sociology of Sport*, 29. tbl. 1994, bls. 287-298.

Celia H. Brackenridge: *Spoilsports, understanding and preventing sexual exploitation in sport*. London 2001.

Celia H. Brackenridge: „Children or Athletes? Best Practice for Safeguarding Elite Young Athletes”. *Hong Kong Sports Institute – International Scientific Symposium 15.-16. mars 2008*. Grein gefin út á netinu. (Skoðuð 19. janúar 2011).

http://dspace.brunel.ac.uk/bitstream/2438/2664/3/Hong%2BKong%2Bkeynote%2BFINAL%2B_21%2B3%2B08_.pdf

Christopher C. Grenfell, Robert E. Rinehart: „Skating on Thin Ice: Human Rights in Youth Figure Skating”. *International Review for the Sociology of Sport*, 38. tbl. 2003, bls. 79-97.

Domhnall MacAuley: „Child abuse in sport”. *British Journal of Sports Medicine*, 30. tbl. 1996, bls. 275-276.

Drög að frumvarpi til laga um breytingar á barnalögum nr. 76/2003. Innanríkisráðuneytið 2010, http://www.innanrikisraduneyti.is/media/2010/Drog_ad_frumvarpi.pdf

„Eiturlyfjaskimun innan fyrirtækja”, <http://www.personuvernd.is/spurningar-og-svor/nr/756> (skoðað 14.4.2011.)

Elizabeth C. J. Pike: „The Elite Child Athlete and Injury Risk”. *Elite Child Athlete Welfare: International Perspectives*. Ritstj. Celia H. Brackenridge og Daniel Rhind. London 2010, bls. 51-59.

Fan Hong: „Innocence Lost: Child Athletes in China”. *Sport, Civil Liberties and Human Rights*. Ritstj. Richard Giulianotti og David McArdle. London 2006, bls. 46-62.

Fimleikafélagið Björk, Markmið og skipulag haust- og vorönn 2011, <http://fbjork.is/files/FimBjorkMarkmogInnraskipFimldeild.doc> (skoðað 3. apríl 2011)

Frederick Hirzel: „Elodie Lussac, le rêve brisé”. *Le Matin*, 10. mars 1996, bls. 51.

„Frumvarp til lögleiðingar Barnasáttmála Sp”, *Vefrit dómsmála- og mannréttindaráðuneytisins*, 6. tbl. 4. árg. nóvember 2009.
http://www.innanrikisraduneyti.is/media/vefrit/Vefrit_november_09.pdf

„Gylfi Þór samdi við Reading til þriggja ára”,
http://www.mbl.is/mm/gagnasafn/grein.html?grein_id=1036219, 3. september 2005 (skoðað 10. maí 2011).

Hrefna Friðriksdóttir: „Samningur um réttindi barnsins”. *Mannréttindasamningar Sameinuðu þjóðanna – Meginreglur, framkvæmd og áhrif á íslenskan rétt*. Ritstjóri Björg Thorarensen. Reykjavík 2009, bls. 289-338.

Ian O’Connor: „Price of success can be high when a parent is calling all the shots”. *The Journal News*, 2. ágúst 1999, bls. 1C.

IOC Consensus Statement on Sexual Harassment and Abuse in Sport. International Olympic Committee, Lausanne, Sviss 2007.

IOC Consensus Statement on Training the Elite Child Athlete. International Olympic Committee, Lausanne, Sviss 2005.

Íþróttavæðum Ísland. Aukin þátttaka – breyttur lífsstíll. Skýrsla starfshóps um móton íþróttastefnu – tillaga að íþróttastefnu Íslands. Menntamálaráðuneytið, Reykjavík 2006.
<http://brunnur.stjr.is/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/RSSPage.xsp?documentId=8EA100DAE068C8AF002576F00058DBC9&action=openDocument>

„Íþróttavæðum Ísland: Aukin þátttaka – breyttur lífsstíll”,
<http://www.menntamalaraduneyti.is/nyrit/nr/3481>, (skoðað 1. maí 2011)

„Íþróttavæðum Ísland”, *Vefrit menntamálaráðuneytis*, 8. tbl. 2006,
http://www.menntamalaraduneyti.is/media/MRN-pdf_Vefrit/082006.pdf, (skoðað 1. maí 2011)

Jan Toftegaard Stöckel: „Athlete perceptions and experiences of sexual abuse in intimate coach-athlete relationships”. *Elite Child Athlete Welfare: International Perspectives*. Ritstj. Celia H. Brackenridge and Daniel Rhind. London 2010, bls. 93-100.

Jan Toftegaard Stöckel, Åse Strandbu, Oskar Solenes, Per Jørgensen og Kristin Fransson: „Sport for children and youth in the Scandinavian countries”. *Sport in Society: Sport in the Nordic Society*, 13. tbl. 2010, bls. 625-642.

Jay Coakley, *Sports in society, issues and controversies*. Boston 1998.

Joan Ryan: *Little girls in pretty boxes, The making and breaking of elite gymnasts and figure skaters*. New York 1995.

Jón Steinar Gunnlaugsson: „Um lagalega ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfí fyrir börn og unglings”. *Tímarit lögfræðinga*, 49. tbl. 1999, bls. 299-315.

Kompás. Handbók um mannréttindafræðslu fyrir ungt fólk. Ritstj. Patricia Brander, Ellie Keen og Marie-Laure Lemineur. 1. útg. Kópavogi 2009.

Kristin Fransson: „Children’s Sport, a Question of Rights? Children, Childhood and the Swedish Sports Movement”. Grein gefin út á netinu 2009. (Skoðað 16. janúar 2011). <http://www.idrottsforum.org/articles/fransson090429.html>.

„Kristján Gauti semur við Liverpool”, <http://www.fotbolti.net/fullStory.php?id=84271>, 2. desember 2009 (skoðað 10. maí 2011)

„Kynning á frumvarpi um breytingar á ákvæðum barnalaga um forsjá, búsetu og umgengni”, <http://www.innanrikisraduneyti.is/dmr/frettir/nr/6979>, 12. janúar 2010 (skoðað 1. maí 2011).

„Kynningarfundur um niðurstöður starfshóps um málefni íþróttá á Íslandi”, <http://www.menntamalaraduneyti.is/frettir/Auglysingar/allar/nr/3975>, (skoðað 30. apríl 2011).

Margo Mountjoy, IOC Medical Commission: „Protecting the elite child athlete: The IOC perspective”. *Elite Child Athlete Welfare: International Perspectives*. Ritstj. Celia H. Brackenridge and Daniel Rhind. London 2010, bls. 25- 32.

Margrét Sigmarsdóttir: „Átröskun og íþróttir”, http://www.doktor.is/index.php?option=com_dgreinar&do=view_grein&Itemid=40&id_grein=1180, 24. janúar 2001 (Skoðað 5. maí 2011).

Misia Gervis: „From concept to model: A new theoretical framework to understand the process of emotional abuse in elite child sport”. *Elite Child Athlete Welfare: International Perspectives*. Ritstj. Celia H. Brackenridge og Daniel Rhind. London 2010, bls. 60-69.

„NBA defends minimum age rule to congress”, <http://nbcSports.msnbc.com/id/32012358/ns/sports-nba/> (skoðað 5. apríl 2011).

Paolo David: *Human Rights in Youth Sport: A Critical Review of Children’s Rights in Competitive Sports*. London 2005.

Paul Wille: *Future Policies on Prevention and Trafficking of Human Beings in Europe*, erindi er flutt var á ráðstefnu IOM sem bar heitið *Prevention of and fighting against trafficking in human beings with particular focus on enhancing co-operation in the process to enlarge the European Union*. Brussel 2002.

Paulo Sérgio Pinheiro: *World Report on Violence against Children, United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children*. United Nations, Genf 2006.

Páll Sigurðsson: *Samningaráttur. Yfirlit um meginreglur íslensks samningaráttar*. 4. útgáfa. Reykjavík 2004.

Peter Donnelly: „Child Labour, Sport Labour: Applying Child Labour Laws to Sport”. *International Review for the Sociology of Sport*, 32. tbl. 1997, bls. 389-406.

Peter Donnelly og Leanne Petherick: „Workers’ Playtime? Child Labour at the Extremes of the Sporting Spectrum”. *Sport, Civil Liberties and Human Rights*. Ritstj. Richard Giulianotti og David McArdle. London 2006, bls. 9-29.

Protecting Children from Violence in Sport: A Review with a Focus on Industrialized Countries. UNICEF Innocenti Research Centre, Flórens 2010.

„Quates by Sheldon Kennedy”, <http://www.silent-edge.org/kennedy2.html> (skoðað 29. mars 2011).

Rachel Hodgin og Peter Newell: *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. 3. útg. UNICEF, Sviss 2010.

Ragnheiður Thorlacius: *Friðhelgi einkalífs, réttur barna til friðhelgi einkalífs og réttur til trúnaðar af hálfu opinberra starfsmanna*. Reykjavík 2003.

Ragnhildur Helgadóttir: *Ábyrgð aðila sem standa fyrir félags- og tómstundastarfi fyrir börn og unglunga*. Reykjavík 2010.

Rainer Martens, Vern Seedfeldt. *Guidelines for Children's Sports. American Alliance For Health, Physical Education, Recreation, and Dance*. California 1979.

Richard Giulianotti: „Human Rights, Globalization and Sentimental Education: The Case of Sport”. *Sport, Civil Liberties and Human Rights*. Ritstj. Richard Giulianotti og David McArdle. London 2006, bls. 63-77.

Romana Weber: „Protection of Children in Competitive Sport: Some Critical Questions for London 2012”. *International Review for the Sociology of Sport*, 44. tbl. 2009, bls. 55-69.

Siri Farstad: „Protecting Children’s Rights in Sport: The Use of Minimum Age”. *Human Rights Law Commentary* (an annual online journal produced and edited by students within the University of Nottingham School of Law from 2005-2007), 3. tbl. 2007. Aðgengileg á netinu: http://www.nottingham.ac.uk/shared/shared_hrlcpub/Farstad.pdf

„Sports hazing incidents”, <http://espn.go.com/otl/hazing/list.html>, (skoðað 25. mars 2011)

Starfsreglur Afrekssjóðs ÍSÍ,
http://www.isi.is/content/files/public/skjol/Log_og_reglugerdir/Afrekssj%C3%B3%C3%8D.pdf, 17. desember 2009 (skoðað 13. apríl 2011).

Stefna SSÍ – Horft til framtíðar,
http://www.sundsamband.is/iw_cache/11832_Stefna_SS%CD_til_birtingar%5B1%5D.doc,
21. febrúar 2010 (skoðað 2. apríl 2011).

Stefnuyfirlysing KSÍ um þjálfun barna og unglings,
<http://www.ksi.is/fraedsla/stefnuyfirlysing/> (skoðað 23. janúar 2011).

The Place of Sport in the UN Study on Violence against Children. UNICEF Innocenti Research Centre, Florence 2010.

„The Sheldon Kennedy/Graham James Case: Sexual Abuse in Canadian Junior Hockey”,
<http://www.silent-edge.org/kennedy.html>, (skoðað 29. mars 2011)

Thomas Kirchschläger: „The Rights of the Child and Sports – An interview with Adolf Ogi, United Nations Under-Secretary-General and Special Adviser to the Secretary-General on Sport for Development and Peace”. *Swiss Human Rights Book, Volume 2 - Realizing the Rights of the Child.* Zurich 2007, bls. 131-134.

Tímatafla Bjarkar, <http://www.fbjork.is/Fimleikadeild/Tímatafla>, (skoðað 11. apríl 2011).

Tímatafla Gerplu, vorönn 2011,
http://gerpla.is/uploads/media/Tímatafla_voroenn_2011_01.xls, (skoðað 11. apríl 2011).

Trafficking in Unaccompanied Minors for Sexual Exploitation in the European Union. International Office of Migration, París 2002.

Ungt fólk 2009, 8., 9. og 10. bekkur. Menntun, menning, tómstundir, íþróttaiðkun og framtíðarsýn ungmenna á Íslandi. Rannsóknir og greining f. menntamálaráðuneytið, Reykjavík 2009.

Van Andersen: „Female Gymnasts; Older and Healthier”. *The Physician and Sportsmedicine*, Vol. 25, No. 3, mars 1997, bls. 25-27.

Viðar Már Matthíasson: *Skaðabótaréttur*. Reykjavík 2005.

Virginie Sainte-Rose: „Je n'ai jamais été aussi calme”. *L'Equipe Magazine*, 26. febrúar 2000, bls. 82.

Viðtöl við íþróttafólk sem æfði mikið f. 18 ára aldur

Þórhildur Líndal: *Barnasáttmálinn: rit um samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins með vísun í íslenskt lagaumhverfi*. Reykjavík 2007.

Þórhildur Líndal: *Skyrsla Umboðsmanns barna fyrir árið 1997*. Reykjavík 1998.

Æfingatafla SH 2010/2011,
<http://www.sh.is/Apps/WebObjects/SundfelagHafnarfjardar.woa/swdocument/1000227/%C3%86fingartafla+2011.pdf>, 7. janúar 2011 (skoðað 11. apríl 2011).

Æfingatafla yngri flokka FH 2011, <http://www.fh.is/Fotbolti/Aefingatoflur/> (skoðað 11.apríl 2011).

„Ætlar að vinna fyrir Ísland”. *Fréttablaðið*, 18. september 2010, bls. 30.

World report on violence and health. World Health Organization, Genf 2002.

World Labour Report. International Labour Office, Genf 1992.

VIÐAUKI I

The Bill of Rights of Young Athletes, eftir Vern Seefeldt og Rainier Martens

1. Right to participate in sports
2. Right to participate at a level commensurate with each child's maturity and ability
3. Right to have qualified adult leadership.
4. Right to play as a child and not as an adult
5. Right of children to share in the leadership and decision-making of their sport participation
6. Right to participate in safe and healthy environments
7. Right to proper preparation for participation in sports
8. Right to an equal opportunity to strive for success
9. Right to be treated with dignity
10. Right to have fun in sports

VIÐAUKI II

Samningur Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins

Inngangur.

Ríki þau sem aðilar eru að samningi þessum, sem telja, í samræmi við meginreglur þær er fram koma í sáttmála hinna Sameinuðu þjóða, að viðurkenning á meðfæddri göfgi og jöfnum óaðskiljanlegum réttindum allra manna sé grundvöllur frelsis, réttlætis og friðar í heiminum, sem hafa í huga að hinar Sameinuðu þjóðir hafa í sáttmálanum enn staðfest trú sína á grundvallarmannréttindi og virðingu og gildi allra manna, og hafa einsett sér að stuðla að félagslegum framförum og bættum lífskjörum við meira frjálsræði, sem viðurkenna að Sameinuðu þjóðirnar hafa í mannréttindayfirlýsingunni og í alþjóðasamningunum um mannréttindi lýst því yfir og samþykkt að hver maður skuli eiga kröfu á réttindum þeim og frelsi sem þar er lýst, án nokkurs greinarmunar, svo sem vegna kynþáttar, litarháttar, kynferðis, tungu, trúarbragða, stjórnmálaskoðana eða annarra skoðana, þjóðernisuppruna eða félagslegs uppruna, eigna, ætternis eða annarra aðstæðna, sem minnast þess að hinar Sameinuðu þjóðir hafa lýst því yfir í mannréttindayfirlýsingunni að börnum beri sérstök vernd og aðstoð, sem eru sannfærð um að veita beri fjölskyldunni, sem grundvallareiningu samfélagsins og hinu eðlilega umhverfi til vaxtar og velfarnaðar allra meðlima sinna, en sérstaklega þó barna, nauðsynlega vernd og aðstoð til að sinna til hlítar þeirri ábyrgð sem á henni hvílir í samféluginu, sem viðurkenna að barn eigi að alast upp innan fjölskyldu, við hamingju, ást og skilning, til þess að persónuleiki þess geti mótað á heilsteyptan og jákvæðan hátt, sem telja að undirbúa beri barnið að fullu til að lifa sjálfstæðu lífi innan samfélagsins, og ala það upp í anda þeirra hugsjóna sem lýst er í sáttmála hinna Sameinuðu þjóða, sérstaklega í anda friðar, virðingar, umburðarlyndis, frelsis, jafnréttis og samstöðu, sem minnast þess að þeirrar nauðsynjar að barninu sé veitt sérstök vernd hefur verið getið í Genfaryfirlýsingu um réttindi barnsins frá 1924 og í yfirlýsingu um réttindi barnsins sem samþykkt var á allsherjarþinginu hinn 20. nóvember 1959, og hefur hún verið viður kennd í mannréttindayfirlýsingunni, í alþjóðasamningnum um borgaraleg og stjórnmálaleg réttindi (sérstaklega 23. og 24. gr.), í alþjóðasamningnum um efnahagsleg, félagsleg og menningarleg réttindi (sérstaklega 10. gr.), og í samþykktum og ýmsum löggerningum sérstofnana og alþjóðastofnana sem láta sig velferð barna varða, sem hafa í huga að barn þarfist þess „að því sé latin í té sérstök vernd og umönnun þar sem það hafi ekki tekið út líkamlegan og

andlegan þroska, þar á meðal viðeigandi lögvernd, jafnt fyrir sem eftir fæðingu“, eins og segir í yfirlýsingunni um réttindi barnsins, sem minnast ákvæða yfirlýsingarinnar um félagslegar og lagalegar meginreglur um vernd barna og velferð með sérstakri hliðsjón af föstri barna og ættleiðingu innanlands og milli ríkja, almennra lágmarksreglna Sameinuðu þjóðanna um meðferð afbrotamála ungmenna (Beijing-reglnanna), og yfirlýsingarinnar um vernd kvenna og barna er neyð ríkir eða ófriður geisar, sem gera sér grein fyrir að í öllum löndum heims eru börn sem búa við sérstaklega erfiðar aðstæður, og að þau þarfnið sérstakrar athygli, sem taka fullt tillit til þess hversu mikilvægar siðvenjur og menningararfleið hverrar þjóðar eru til þess að vernda barnið og tryggja að það þroksist á jákvæðan hátt, sem viðurkenna mikilvægi alþjóðlegrar samvinnu svo bæta megi lífskjör barna í öllum löndum, en þó sérstaklega í þróunarlöndum, hafa komið sér saman um eftirfarandi:

I. hluti.

1. gr. Hugtakið barn

Í samningi þessum merkir barn hvern þann einstakling sem ekki hefur náð átján ára aldri, nema hann nái fyrr lögræðisaldri samkvæmt lögum þeim sem hann lýtur.

2. gr. Jafnræðisreglan

1. Aðildarríki skulu virða og tryggja hverju barni innan lögsögu sinnar þau réttindi sem kveðið er á um í samningi þessum, án mismununar af nokkru tagi, án tillits til kynþáttar, litarháttar, kynferðis, tungu, trúarbragða, stjórnmálaskoðana eða annarra skoðana, uppruna með tilliti til þjóðernis, þjóðháttta eða félagslegrar stöðu, eigna, fötlunar, ætternis eða annarra aðstæðna þess eða foreldris þess eða lögráðamanns.

2. Aðildarríki skulu gera allar viðeigandi ráðstafanir til að sjá um að barni sé ekki mismunað eða refsað vegna stöðu eða athafna foreldra þess, lögráðamanna eða fjölskyldumeðlima, eða sjónarmiða sem þeir láta í ljós eða skoðana þeirra.

3. gr. Hagsmunir barnsins í fyrirrúmi

1. Það sem barni er fyrir bestu skal ávallt hafa forgang þegar félagsmálastofnanir á vegum hins opinbera eða einkaaðila, dómstólar, stjórnvöld eða löggjafarstofnanir gera ráðstafanir sem varða börn.

2. Með hliðsjón af réttindum og skyldum foreldra eða lögráðamanna, eða annarra sem bera ábyrgð að lögum á börnum, skuldbinda aðildarríki sig til að tryggja börnum þá vernd og umönnun sem velferð þeirra krefst, og skulu þau í því skyni gera allar nauðsynlegar ráðstafanir á sviði löggjafar og stjórnsýslu.

3. Aðildarríki skulu sjá til þess að stofnanir þar sem börnum skal veitt umönnun og vernd starfi í samræmi við reglur sem þar til bær stjórnvöld hafa sett, einkum um öryggi, heilsuvernd og fjölda og hæfni starfsmanna, svo og um tilhlýðilega yfirumsjón.

4. gr. Ráðstafanir stjórnválda

Aðildarríki skulu gera allar viðeigandi ráðstafanir á sviði löggjafar og stjórnsýslu, svo og á öðrum vettvangi, til að réttindi þau, sem viðurkennd eru í samningi þessum, komi til framkvæmda. Hvað efnahagsleg, félagsleg og menningarleg réttindi snertir skulu aðildarríki gera slíkar ráðstafanir að því marki sem þau framast hafa bolmagn til, og með alþjóðlegri samvinnu þar sem þörf krefur.

5. gr. Leiðsögn og handleiðsla foreldra

Aðildarríki skulu virða ábyrgð, réttindi og skyldur foreldra, eða eftir því sem við á þeirra sem tilheyra stórfjölskyldu eða samfélagi samkvæmt staðbundnum venjum, eða lögráðamanna eða annarra sem að lögum eru ábyrgir fyrir barni, til að veita því tilhlýðilega leiðsögn og handleiðslu í samræmi við vaxandi þroska þess er það beitir réttindum þeim sem viðurkennd eru í samningi þessum.

6. gr. Réttur til lífs, afkomu og þroska

1. Aðildarríki viðurkenna að sérhvert barn hefur meðfæddan rétt til lífs.

2. Aðildarríki skulu eftir fremsta megni tryggja að börn megi lifa og þroskast.

7. gr. Nafn og þjóðerni

1. Barn skal skráð þegar eftir fæðingu, og á það frá fæðingu rétt til nafns, rétt til að öðlast ríkisfang, og eftir því sem unnt er rétt til að þekkja foreldra sína og njóta umönnunar þeirra.

2. Aðildarríki skulu tryggja að réttindum þessum sé komið í framkvæmd í samræmi við lög sín og skuldbindingar í viðeigandi alþjóðasamningum á þessu sviði, einkum í þeim tilvikum þegar barn yrði ella ríkisfangslaust.

8. gr. Rétturinn til að varðveita auðkenni

1. Aðildarríki skuldbinda sig til að virða rétt barns til að viðhalda því sem auðkennir það sem einstakling, þar með töldu ríkisfangi sínu, nafni og fjölskyldutengslum eins og viðurkennt er með lögum, án ólögmætra afskipta.
2. Sé barn ólöglega svipt einhverju eða öllu því sem auðkennir það sem einstakling skulu aðildarríkin veita viðeigandi aðstoð og vernd í því skyni að bæta úr því sem fyrst.

9. gr. Aðskilnaður frá foreldrum

1. Aðildarríki skulu tryggja að barn sé ekki skilið frá foreldrum sínum gegn vilja þeirra, nema þegar lögbær stjórnvöld ákveða samkvæmt viðeigandi lögum og reglum um málsmeðferð að aðskilnaður sé nauðsynlegur með tilliti til hagsmunu barnsins enda sé sú ákvörðun háð endurskoðun dómstóla. Slik ákvörðun kann að vera nauðsynleg í ákveðnum tilvikum, svo sem ef barn sætir misnotkun eða er vanrækt af foreldrum sínum, eða þegar foreldrar búa ekki saman og ákveða verður hver skuli vera dvalarstaður þess.
2. Við alla málsmeðferð samkvæmt 1. tölul. þessarar greinar skal veita öllum aðilum sem hagsmunu hafa að gæta kost á að taka þátt í málsmeðferð og að gera grein fyrir sjónarmiðum sínum.
3. Aðildarríki skulu virða rétt barns sem skilið hefur verið frá foreldri eða foreldrum sínum til að halda persónulegum tengslum og beinu sambandi við þau bæði með reglubundnum hætti, enda sé það ekki andstætt hagsmunum þess.
4. Nú á aðskilnaður rætur að rekja til aðgerða af hálfu aðildarríkis, svo sem varðhalds, fangelsunar, útlegðar, brottvísunar úr landi eða andláts annars hvors foreldranna eða beggja eða barnsins (þar á meðal andláts af hvaða orsök sem er meðan ríkið hafði hinn látna í gæslu), og skal þá aðildarríkið þegar þess er beiðst veita foreldrunum eða barninu, eða öðrum í fjölskyldu þeirra ef við á, nauðsynlega vitneskju um hvar þeir fjölskyldumeðlimir eru niðurkomnir, sem fjarverandi eru, enda skaði það ekki barnið að láta vitneskjuna í té. Aðildarríki skulu enn fremur sjá til þess að það eitt að slík beiðni sé borin fram hafi ekki slæmar afleiðingar fyrir það fólk sem í hlut á.

10. gr. Endurfundir fjölskyldunnar

1. Í samræmi við skuldbindingar sínar samkvæmt 1. tölul. 9. gr. skulu aðildarríki með jákvæðu hugarfari, mannúðlega og með skjótum hætti afgreiða beiðni barns eða foreldris þess

um að koma til eða fara frá aðildarríki vegna endurfunda fjölskyldu. Aðildarríki skulu enn fremur sjá til þess að það eitt að slík beiðni sé borin fram hafi ekki slæmar afleiðingar fyrir beiðendur eða aðra í fjölskyldu þeirra.

2. Barn sem á foreldra búsetta í mismunandi ríkjum á rétt til þess að halda persónulegum tengslum og beinu sambandi við þau bæði með reglubundnum hætti, nema sérstaklega standi á. Í því skyni, og í samræmi við skuldbindingar sínar samkvæmt 1. tölul. 9. gr., skulu aðildarríki virða rétt barns og foreldra þess til að fara frá hvaða landi sem er, þar á meðal eigin landi, og til að koma til eigin lands. Réttur til að fara frá hvaða landi sem er skal einungis háður þeim takmörkunum sem ákveðnar eru með lögum og nauðsynlegar eru til að gætt sé öryggis þjóðarinnar, allsherjarreglu (ordre public), heilbrigðis almennings eða siðgædis, eða réttar og frelsis annarra, og sem samræmast öðrum réttindum viðurkenndum í samningi þessum.

11. gr. Ólöglegur útflutningur barna og hald erlendis

1. Aðildarríki skulu gera ráðstafanir gegn því að börn séu ólöglega flutt úr landi og haldið erlendis.
2. Í því skyni skulu aðildarríki stuðla að því að gerðir séu um það tvíhliða eða marghliða samningar, eða aðild fengin að samningum sem þegar hafa verið gerðir.

12. gr. Virðing fyrir sjónarmiðum barnsins

1. Aðildarríki skulu tryggja barni sem myndað getur eigin skoðanir rétt til að láta þær frjálslega í ljós í öllum málum sem það varða, og skal tekið réttmætt tillit til skoðana þess í samræmi við aldur þess og þroska.
2. Vegna þessa skal barni einkum veitt tækifæri til að tjá sig við hverja þá málsmeðferð fyrir dómi eða stjórnvaldi sem barnið varðar, annaðhvort beint eða fyrir milligöngu talsmanns eða viðeigandi stofnunar, á þann hátt sem samræmist reglum í lögum um málsmeðferð.

13. gr. Tjáningarfresi

1. Barn á rétt til að láta í ljós skoðanir sínar, og felur það í sér rétt til að leita, taka við og miðla hvers kyns vitneskju og hugmyndum, án tillits til landamæra, annaðhvort munnlega, skriflega eða á prenti, í formi lista eða eftir hvers kyns öðrum leiðum að vali þess.

2. Láta má rétt þennan sæta vissum takmörkunum, en þó aðeins að því marki sem mælt er fyrir í lögum og er nauðsynlegt

- a) til þess að virða réttindi eða mannorð annarra, eða
- b) til að gæta öryggis þjóðarinnar eða allsherjarreglu (ordre public), eða heilbrigðis almennings eða siðgæðis.

14. gr. Rétturinn til frjálsrar hugsunar, sannfæringar og trúar

1. Aðildarríki skulu virða rétt barns til frjálsrar hugsunar, sannfæringar og trúar.

2. Aðildarríki skulu virða rétt og skyldur foreldra, og lögráðamanna, eftir því sem við á, til að veita barni leiðsögn við að beita rétti sínum á þann hátt sem samræmist vaxandi þroska þess.

3. Frelsi til að láta í ljós trú eða skoðun skal einungis háð þeim takmörkunum sem mælt er fyrir um í lögum og eru nauðsynlegar til að gæta öryggis almennings, allsherjarreglu, heilsu almennings eða siðgæðis, eða grundvallarréttinda og frelsis annarra.

15. gr. Félagafrelsi og frelsi til að koma saman með friðsönum hætti

1. Aðildarríki viðurkenna rétt barns til að mynda félög með öðrum og koma saman með öðrum með friðsönum hætti.

2. Þessi réttindi skulu ekki háð öðrum takmörkunum en þeim sem settar eru í samræmi við lög og nauðsynlegar eru í lýðfrjálsu þjóðfélagi vegna öryggis þjóðarinnar eða almennings, allsherjarreglu (ordre public), verndunar heilbrigðis almennings eða siðgæðis eða verndunar réttinda og frelsis annarra.

16. gr. Vernd einkalífs

1. Eigi má láta barn sæta gerræðislegum eða ólögmætum afskiptum af einkalífi þess, fjölskyldu, heimili eða bráfum, né ólögmætri árás á sæmd þess eða mannorð.

2. Barn á rétt á vernd laganna fyrir slíkum afskiptum og árásum.

17. gr. Aðgangur að upplýsingum

Aðildarríki viðurkenna mikilvægi fjölmiðla, og skulu þau sjá um að barn eigi aðgang að upplýsingum og efni af ýmsum uppruna frá eigin landi og erlendis frá, einkum því sem ætlað er að stuðla að félagslegri, andlegri og siðferðislegri velferð þess, og líkamlegu og geðrænu heilbrigði. Aðildarríki skulu í þessu skyni:

- a) Hvetja fjöldi til að dreifa upplýsingum og efni sem börn njóta góðs af félagslega og menningarlega og samræmist anda 29. gr.
- b) Stuðla að alþjóðlegri samvinnu við undirbúning, skipti og dreifingu á slíkum upplýsingum og efni af fjölbreyttum uppruna, menningarlegum, þjóðlegum og alþjóðlegum.
- c) Stuðla að því að barnabækur séu samdar og þeim dreift.
- d) Hvetja fjöldi til að taka sérstakt tillit til tungumálaþarfa barns sem tilheyrir minnihlutahópi eða er af frumbyggjaættum.
- e) Stuðla að því að mótaðar verði viðeigandi leiðbeiningareglur um vernd barns fyrir upplýsingum og efni sem skaðað getur velferð þess, með ákvæði 13. og 18. gr. í huga.

18. gr. Uppeldi og þroski

1. Aðildarríki skulu gera það sem í þeirra valdi stendur til að tryggja að sú meginregla sé virt að foreldrar beri sameiginlega ábyrgð á aðala upp barn og koma því til þroska. Foreldrar, eða lögráðamenn, ef við á, bera aðalábyrgð á uppeldi barns og því að barni sé komið til þroska. Það sem barninu er fyrir bestu skal vera þeim efst í huga.
2. Til þess að tryggja og efla réttindi þau sem kveðið er á um í samningi þessum skulu aðildarríki veita foreldrum og lögráðamönnum viðeigandi aðstoð við að rækja uppeldisskyldur sínar og sjá til þess að byggðar séu upp stofnanir og aðstaða og þjónusta veitt til umönnunar barna.
3. Aðildarríki skulu gera allar viðeigandi ráðstafanir til að tryggja að börn foreldra sem stunda atvinnu fái notið góðs af þjónustu og aðstöðu til umönnunar barna sem þau kunna að eiga rétt á.

19. gr. Misnotkun og vanræksla á börnum

1. Aðildarríki skulu gera allar viðeigandi ráðstafanir á sviði löggjafar, stjórnsýslu, félags- og menntunarmála til að vernda barn gegn hvers kyns líkamlegu og andlegu ofbeldi, meiðingum, misnotkun, vanrækslu, skeitingarleysi, illri meðferð eða notkun, þar á meðal kynferðislegri misnotkun, meðan það er í umsjá annars eða beggja foreldra, lögráðamanns eða lögráðamanna, eða nokkurs annars sem hefur það í umsjá sinni.
2. Eftir því sem við á skulu meðal slíkra verndaráðstafana vera virkar ráðstafanir til að koma á félagslegrí þjónustu til að veita barni og þeim sem hafa það í sinni umsjá nauðsynlegan stuðning, og til að koma á öðrum forvörnum, svo og til að greina, tilkynna, vísa áfram,

rannsaka, taka til meðferðar og fylgjast með tilfellum er barn hefur sætt illri meðferð svo sem lýst hefur verið, svo og ef við á til að tryggja afskipti dómara.

20. gr. Börn sem njóta ekki fjölskyldu sinnar

1. Barn sem tímabundið eða til frambúðar nýtur ekki fjölskyldu sinnar, eða sem með tilliti til þess sem því sjálfu er fyrir bestu er ekki unnt að leyfa að sé lengur innan um fjölskyldu sína, á rétt á sérstakri vernd og aðstoð ríkisvaldsins.
2. Aðildarríki skulu í samræmi við lög sín sjá barni sem þannig er ástatt um fyrir annarri umönnun.
3. Slík umönnun getur meðal annars falist í fóstri, *kafalah* samkvæmt islömskum lögum, ættleiðingu eða, ef nauðsyn krefur, vistun á viðeigandi stofnun sem annast börn. Þegar lausna er leitað skal tekið tilhlýðilegt tillit til þess að æskilegt er að stöðugleiki verði í uppeldi barns og til þjóðlegs, trúarlegs og menningarlegs uppruna þess og tungumáls.

21. gr. Ættleiðing

Aðildarríki sem viðurkenna og/eða leyfa ættleiðingu skulu tryggja að fyrst og fremst sé litið til þess sem barni er fyrir bestu, og skulu:

- a) Sjá til þess að ættleiðing barns sé aðeins heimiluð af þar til bærum stjórnvöldum sem ákveða samkvæmt viðeigandi lögum og reglum um málsméðferð og á grundvelli viðeigandi og áreiðanlegra upplýsinga að ættleiðing sé leyfileg með hliðsjón af stöðu barnsins gagnvart foreldrum þess, skyldmennum og lögráðamönnum og þeir sem í hlut eiga hafi ef þess er krafist veitt samþykki sitt fyrir ættleiðingu, að íhuguðu máli og að fenginni nauðsynlegri ráðgjöf.
- b) Viðurkenna að taka megi ættleiðingu milli landa til athugunar sem aðra leið til að sjá barni fyrir umönnun, ef ekki er unnt að koma því í fóstur eða til ættleiðingar eða veita því með einhverjum viðeigandi hætti umönnun í upprunalandi sínu.
- c) Sjá til þess að barn sem ættleitt er milli landa njóti sömu verndar og við ættleiðingu innanlands og um það gildi sömu reglur.
- d) Gera allar viðeigandi ráðstafanir til að tryggja að ættleiðing milli landa hafi ekki í för með sér óeðlilegan fjárgróða fyrir þá sem hlut eiga að henni.
- e) Stuðla að því, þar sem við á, að markmiðum greinar þessarar verði náð með því að koma á tvíhliða eða marghliða tilhögun eða samningum, og leitast innan þess ramma við að tryggja að þar til bær stjórnvöld eða stofnanir sjái um að koma barni fyrir í öðru landi.

22. gr. Börn á flótta

1. Aðildarríki skulu gera viðeigandi ráðstafanir til að tryggja að barn sem leitar eftir réttarstöðu sem flóttamaður, eða sem talið er flóttamaður samkvæmt viðeigandi reglum og starfsháttum þjóðaréttar eða landsлага, fái, hvort sem það er í fylgd foreldra eða annarra eða ekki, viðeigandi vernd ogmannúðlega aðstoð við að nýta sér þau réttindi sem við eiga og kveðið er á um í samningi þessum og öðrum alþjóðlegum löggerningum á sviði mannréttinda-eða mannúðarmála sem ríki þau er um ræðir eiga aðild að.
2. Í þessu skyni skulu aðildarríki veita Sameinuðu þjóðunum, svo og öðrum hæfum milliríkjastofnunum eða stofnunum, sem ríki eiga ekki aðild að, er hafa samvinnu við Sameinuðu þjóðirnar, alla þá samvinnu er þau telja að við eigi, í viðleitni þeirra til að vernda og aðstoða börn sem þannig er ástatt um, og við að leita uppi foreldra barns sem er flóttamaður, eða aðra í fjölskyldu þess, til að afla upplýsinga sem þörf er á til að fjölskyldan geti sameinast. Þegar ekki er unnt að hafa uppi á foreldrum eða öðrum í fjölskyldunni skal veita barni sömu vernd og hverju því barni ber sem til frambúðar eða tímabundið nýtur ekki fjölskyldu sinnar, hver sem ástæða þess er, eins og kveðið er á um í samningi þessum.

23. gr. Fötluð börn

1. Aðildarríki viðurkenna að andlega eða líkamlega fatlað barn skuli njóta fulls og sómasamlegs lífs, við aðstæður sem tryggja virðingu þess og stuðla að sjálfsbjörg þess og virkri þátttöku í samfélaginu.
2. Aðildarríki viðurkenna rétt fatlaðs barns til sérstakrar umönnunar, og skulu þau stuðla að því og sjá um að barni sem á rétt á því, svo og þeim er hafa á hendi umönnun þess, verði eftir því sem föng eru á veitt sú aðstoð sem sótt er um og hentar barninu og aðstæðum foreldra eða annarra sem annast það.
3. Með tilliti til hinna sérstöku þarfa fatlaðs barns skal aðstoð samkvæmt 2. tölul. þessarar greinar veitt ókeypis þegar unnt er, með hliðsjón af efnahag foreldra eða annarra sem hafa á hendi umönnun þess, og skal hún miðuð við að tryggt sé að fatlaða barnið hafi í raun aðgang að og njóti menntunar, þjálfunar, heilbrigðisþjónustu, endurhæfingar, starfsundirbúnings og möguleika til tómstundaiðju, þannig að stuðlað sé að sem allra mestri félagslegrí aðlögun og þroska þess, þar á meðal í menningarlegum og andlegum efnum.

4. Aðildarríki skulu í anda alþjóðlegrar samvinnu stuðla að því að skipst sé á viðeigandi upplýsingum um fyrirbyggjandi heilsugæslu og læknisfræðilega, sálfræðilega og starfræna meðferð fatlaðra barna, þ. á m. með dreifingu á og aðgangi að upplýsingum um endurhæfingaraðferðir, menntun og atvinnuhjálp, er miði að því að gera aðildarríkjum kleift að bæta getu sína og færni og auka reynslu sína að þessu leyti. Hvað þetta snertir skal tekið sérstakt tillit til þarfa þróunarlanda.

24. gr. Heilsa og heilsugæsla

1. Aðildarríki viðurkenna rétt barns til að njóta besta heilsufars sem hægt er að tryggja, og aðstöðu til læknismeðferðar og endurhæfingar. Aðildarríki skulu kappkosta að tryggja að ekkert barn fari á mis við rétt sinn til að njóta slíkrar heilbrigðisþjónustu.
2. Aðildarríki skulu stefna að því að réttur þessi komist að fullu til framkvæmda, og einkum gera viðeigandi ráðstafanir:
 - a) Til að draga úr ungbarna- og barnadauða.
 - b) Til að tryggja öllum börnum nauðsynlega læknisaðstoð og heilbrigðisþjónustu, með áherslu á uppbyggingu heilsugæslu.
 - c) Til að berjast gegn sjúkdómum og vannæringu, þ. á m. innan heilsugæslunnar, meðal annars með því að beita þeirri tækniþekkingu sem er auðveldlega tiltæk og með því að útvega nægilega holla fæðu og hreint drykkjarvatn um leið og tekið sé tillit til hættu á umhverfismengun og áhrifa af völdum hennar.
 - d) Til að tryggja mæðrum viðeigandi heilbrigðisþjónustu fyrir og eftir fæðingu.
 - e) Til að sjá um að allir þjóðfélagshópar, en einkum foreldrar og börn, fái upplýsingar um og eigi aðgang að fræðslu og fái aðstoð við að beita grundvallarþekkingu á heilbrigði barna og næringu, kostum brjóstlagjafar, hreinlæti, umhverfishreinlæti og slysavörnum.
 - f) Til að þróa heilsuvernd, leiðbeiningar til foreldra og fræðslu og aðstoð við fjölskylduáætlunar.
3. Aðildarríki skulu gera allar þær ráðstafanir sem vænlegar eru til árangurs og við eiga í því skyni að ryðja úr vegi hefðum sem eru skaðlegar heilbrigði barna.
4. Aðildarríki skuldbinda sig til að stuðla að og hvetja til alþjóðasamvinnu er beinist að því að smám saman komi réttur sá sem viðurkenndur er í grein þessari til fullra framkvæmda. Hvað þetta snertir skal tekið sérstakt tillit til þarfa þróunarríkja.

25. gr. Regluleg endurskoðun á vistun

Aðildarríki viðurkenna að barn sem þar til bær stjórnvöld hafa falið öðrum til umönnunar, verndar eða meðferðar vegna líkamlegrar eða andlegrar vanheilsu eigi rétt á að meðferð þess og allar aðrar aðstæður sem að vistinni lúta sæti athugun reglulega.

26. gr. Félagsleg aðstoð

1. Aðildarríki viðurkenna rétt hvers barns til að njóta félagslegrar aðstoðar, þar með talið almannatrygginga, og skulu þau gera nauðsynlegar ráðstafanir samkvæmt lögum sínum til að rétti þessum sé komið til fullra framkvæmda.
2. Bætur skulu þar sem við á veittar með hliðsjón af efnum og aðstæðum barns og þeirra sem bera ábyrgð á framfærslu þess, svo og öllu öðru sem snertir umsókn um bætur lagða fram af barninu eða öðrum fyrir þess hönd.

27. gr. Lífsafkoma

1. Aðildarríki viðurkenna rétt hvers barns til lífsafkomu sem nægir því til að ná líkamlegum, sálrænum, andlegum, siðferðilegum og félagslegum þroska.
2. Foreldrar eða foreldri, eða aðrir sem ábyrgir eru fyrir uppeldi barns, bera höfuðábyrgð á því í samræmi við getu sína og fjárhagsaðstæður að sjá barni fyrir þeim lífsskilyrðum sem eru því nauðsynleg til að komast til þroska.
3. Aðildarríki skulu í samræmi við aðstæður sínar og efni gera viðeigandi ráðstafanir til að veita foreldrum og öðrum sem ábyrgir eru fyrir uppeldi barns aðstoð til að neyta þessa réttar, og skulu þegar þörf krefur láta í té efnislega aðstoð og sjá fyrir stuðningsúrræðum, einkum að því er fæði, klæðnað og húsnaði snertir.
4. Aðildarríki skulu gera allar viðeigandi ráðstafanir til að innheimta framfærslueyri með barni frá foreldrum eða öðrum sem bera fjárhagslega ábyrgð á barninu, bæði innanlands og frá útlöndum. Einkum skulu þau stuðla að aðild að alþjóðasamningum eða að gerð slíkra samninga svo og gera aðrar ráðstafanir sem við eiga þegar sá sem ber fjárhagslega ábyrgð á barninu býr í öðru ríki en barnið.

28. gr. Menntun

1. Aðildarríki viðurkenna rétt barns til menntunar og skulu þau, til þess að réttur þessi nái fram að ganga stig af stigi og þannig að allir njóti sömu tækifæra, einkum:

- a) Koma á skyldu til grunnmenntunar sem allir geti notið ókeypis.
- b) Stuðla að þróun ýmiss konar framhaldsmenntunar, þar á meðal almennrar menntunar og starfsmenntunar, veita öllum börnum kost á að njóta hennar, og gera aðrar ráðstafanir sem við eiga, svo sem með því að veita ókeypis menntun og bjóða fjárhagslega aðstoð þeim sem hennar þurfa með.
- c) Veita öllum kost á æðri menntun eftir hæfileikum, með hverjum þeim ráðum sem við eiga.
- d) Sjá til þess að upplýsingar og ráðgjöf um nám og starfsval séu fyrir hendi og aðgengilegar öllum börnum.
- e) Gera ráðstafanir til að stuðla að reglulegri skólasókn og draga úr því að nemendur hverfi frá námi.

2. Aðildarríki skulu gera allt það sem við á til að tryggja að námsaga sé haldið uppi með þeim hætti sem samrýmist mannlegri reisn barnsins og í samræmi við samning þennan.

3. Aðildarríki skulu stuðla að og hvetja til alþjóðasamvinnu um menntamál, einkum í því skyni að leggja fram skerf til útrýmingar á vanþekkingu og ólæsi hvarvetna í heiminum, og greiða fyrir aðgangi að vísinda- og tækniprekkingu og nútímakennsluaðferðum. Hvað þetta snertir skal tekið sérstakt tillit til þarfa þróunarríkja.

29. gr. Markmið menntunar

1. Aðildarríki eru sammála um að menntun barns skuli beinast að því að:
 - a) Rækta eftir því sem frekast er unnt persónuleika, hæfileika og andlega og líkamlega getu þess.
 - b) Móta með því virðingu fyrir mannréttindum og mannfrelsi og grundvallarsjónarmiðum þeim er fram koma í sáttmála hinna Sameinuðu þjóða.
 - c) Móta með því virðingu fyrir foreldrum þess, menningarlegri arfleifð þess, tungu og gildismati, þjóðernislegum gildum þess lands er það býr í og þess er það kann að vera upprunnið frá, og fyrir öðrum menningarháttum sem frábrugðnir eru menningu þess sjálfs.
 - d) Undirbúa barn til að lifa ábyrgu lífi í frjálsu þjóðfélagi, í anda skilnings, friðar, umburðarlyndis, jafnréttis karla og kvenna og vináttu milli allra þjóða, þjóðhátta-, þjóðernis- og trúárhópa, og fólks af frumbyggjaættum.
 - e) Að móta með því virðingu fyrir náttúrulegu umhverfi mansins.
2. Eigi skal líta svo á að í grein þessari eða í 28. gr. sé fólgin nein íhlutun í rétt manna og hópa til að koma á fót og stjórna menntastofnunum, enda sé ávallt gætt þeirra meginreglna, sem

fram koma í 1. tölul. þessarar greinar, og lágmarksrafna sem ríkisvaldið kann að gera til menntunar sem slíkar stofnanir veita.

30. gr. Börn sem tilheyra hópum minnihluta eða frumbyggja

Í ríkjum þar sem minnihlutahópar hafa myndast vegna sérstakra þjóðháttar, trúarbragða eða tungumála, eða þar sem frumbyggjar eru, skal barni sem heyrir til slíks hóps ekki meinað að njóta eigin menningar, játa og iðka eigin trú, og nota eigið tungumál í samfélagi með öðrum í hópnum.

31. gr. Frítími, tómstundir og þátttaka í menningarlífí

1. Aðildarríki viðurkenna rétt barns til hvíldar og tómstunda, til að stunda leiki og skemmtanir sem hæfa aldri þess, og til frjálsrar þátttöku í menningarlífí og listum.
2. Aðildarríki skulu virða og efla rétt barns til að taka fullan þátt í menningar- og listalífi, og skulu stuðla að því að viðeigandi og jöfn tækifæri séu veitt til að stunda menningarlíf, listir og tómstundaiðju.

32. gr. Efnahagsleg misnotkun

1. Aðildarríki viðurkenna rétt barns til að vera verndað fyrir arðráni og vinnu sem líklegt er að því stafi hætta af eða komið gæti niður á námi þess eða skaðað heilsu þess eða líkamlegan, sálrænan, andlegan, siðferðislegan eða félagslegan þroska.
2. Aðildarríki skulu gera ráðstafanir á sviði löggjafar, stjórnsýslu, félagsmála og menntamála til að tryggja framkvæmd þessarar greinar. Í því skyni, og með hliðsjón af viðeigandi ákvæðum annarra alþjóðlegra löggerninga, skulu aðildarríki einkum:
 - a) Kveða á um lágmarksaldursmark eða -mörk til ráðningar í starf.
 - b) Setja viðeigandi reglur um vinnutíma og vinnuskilyrði.
 - c) Mæla fyrir um viðeigandi refsingar eða önnur viðurlög til að tryggja að ákvæðum greinar þessarar verði framfylgt á virkan hátt.

33. gr. Misnotkun ávana- og fíkniefna

Aðildarríki skulu gera allar viðeigandi ráðstafanir, þar á meðal á sviði löggjafar, stjórnsýslu, félagsmála og menntamála, til verndar börnum gegn ólöglegri notkun ávana- og fíkniefna og skynvilluefna svo sem þau eru skilgreind í alþjóðasamningum sem um þau fjalla, og til að koma í veg fyrir að börn séu notuð við ólöglega framleiðslu slíkra efna og verslun með þau.

34. gr. Kynferðisleg misnotkun

Aðildarríki skuldbinda sig til að vernda börn fyrir hvers kyns kynferðislegri notkun eða misnotkun í kynferðislegum tilgangi. Í þeim tilgangi skulu þau einkum gera allt sem við á, bæði innanlands og með tvíhliða og marghliða ráðstöfunum, til að koma í veg fyrir:

- a) Að barn sé talið á eða þvingað til að taka þátt í hvers konar ólögmætri kynferðislegri háttsemi.
- b) Að börn séu notuð til vændis eða annarra ólögmætra kynferðisathafna.
- c) Að börn séu notuð í klámsýningum eða til að búa til klámefni.

35. gr. Sala og brotnám barna og verslun með börn

Aðildarríki skulu gera allt sem við á, bæði innanlands og með tvíhliða og marghliða ráðstöfunum, til að koma í veg fyrir brotnám barna, sölu á börnum og verslun með börn í hvaða tilgangi sem er, og hvernig sem slíkt á sér stað.

36. gr. Önnur misnotkun barna

Aðildarríki skulu vernda börn gegn hvers kyns annarri notkun sem á einhvern hátt getur stefnt velferð þeirra í hættu.

37. gr Börn sem eru svipt frelsi sínu og refsing barna

Aðildarríki skulu gæta þess að:

- a) Ekkert barn sé látið sæta pyndingum eða annarri grimmilegri, ómannlegri eða vanvirðandi meðferð eða refsingu. Ekki skal ákveða dauðarefsingu eða lífstíðarfangelsi án möguleika á lausn fyrir afbrot sem yngri menn en 18 ára hafa framið.
- b) Ekkert barn sé ólöglega eða gerræðislega svipt frjálsræði sínu. Handtaka, varðhald og fangelsun barns skal eiga sér stað samkvæmt lögum, og skal slíku aðeins beitt sem síðasta úrræði og í skemmsta tíma sem við getur átt.
- c) Farið sé mannúðlega með hvert það barn sem svipt er frjálsræði sínu og af virðingu fyrir meðfæddri göfgi manna og með þeim hætti að tekið sé tillit til þarfa einstaklings á þeim aldri sem um ræðir. Einkum skal halda hverju því barni sem svipt er frjálsræði sínu aðskildu frá fullorðnum, nema ef talið er að því sé fyrir bestu að gera það ekki, og á barn rétt á að halda tengslum við fjölskyldu sína með bréfaskriftum og heimsóknum, nema sérstaklega standi á.
- d) Hvert það barn sem svipt er frjálsræði eigi rétt á skjótri lögfræðilegri aðstoð og annarri viðeigandi aðstoð, svo og rétt til að vefengja lögmæti frjálsræðissviptingar sinnar fyrir dómstól eða öðru þar til bæru óháðu og óhlutdrægu stjórnvaldi, og til að fá skjótan úrskurð þar um.

38. gr. Börn í vopnuðum átökum

1. Aðildarríki skuldbinda sig til að virða og tryggja virðingu fyrir þeim alþjóðlegu mannúðarreglum sem gilda gagnvart þeim í vopnaátökum og varða börn.
2. Aðildarríki skulu gera allar raunhæfar ráðstafanir til að tryggja að þeir sem ekki hafa náð fimmtán ára aldri taki ekki beinan þátt í vopnaviðskiptum.
3. Aðildarríki skulu forðast að kalla þá sem hafa ekki náð fimmtán ára aldri til herþjónustu. Við herkvaðningu þeirra sem náð hafa fimmtán ára aldri en hafa ekki náð átján ára aldri skulu aðildarríki leitast við að láta hina elstu ganga fyrir.
4. Í samræmi við skyldur sínar samkvæmt alþjóðlegum mannúðarreglum til að vernda óbreytta borgara í vopnaátökum skulu aðildarríki gera allar raunhæfar ráðstafanir til að tryggja börnum, sem áhrif vopnaátaka ná til, vernd og umönnun.

39. gr. Líkamlegur og sálrvænn bati og samfélagsleg aðlögun

Aðildarríki skulu gera allar viðeigandi ráðstafanir til að stuðla að því að barn, sem sætt hefur vanrækslu, notkun eða misnotkun af nokkru tagi, pyndingum eða annars konar grimmilegri, ómannlegri eða vanvirðandi meðferð eða refsingu, eða er fórnarlamb vopnaátaka, hljóti líkamlegan og sálrvænnan bata og aðlagist samféluginu á ný. Leita skal bata og aðlögunar í umhverfi sem hlynningar að heilsu, sjálfsvirðingu og göfgi barnsins.

40. gr. Stjórni málum sem varða brot ungmenna

1. Aðildarríki viðurkenna rétt hvers þess barns, sem er grunað, ásakað eða fundið sekt um brot á refsilögum, til meðferðar sem styrkir vitund þess um eigin göfgi og manngildi, sem treystir virðingu þess fyrir mannréttindum og mannfrelsi annarra, og sem tekur tillit til aldurs barnsins og þess að æskilegt sé að stuðla að aðlögun þess og því að það gegni jákvæðu hlutverki í samféluginu.
2. Skulu aðildarríki í þessu skyni, og með hliðsjón af viðeigandi ákvæðum alþjóðlegra löggerninga, einkum sjá til þess að:
 - a) Ekkert barn sé grunað, ásakað eða fundið sekt um brot á refsilögum vegna verknaða eða aðgerðarleysis sem ekki var lagt bann við í landslögum eða að þjóðarétti á þeim tíma er verknaðurinn eða aðgerðarleysið átti sér stað.
 - b) Hvert það barn sem grunað er eða ásakað um refsilagabrot njóti eftirgreindra lágmarksréttinda:

- i) Að vera talið saklaust þar til það er fundið sekt að lögum.
- ii) Að fá vitneskju um kærurnar gegn því án tafar og beint, og, ef við á, fyrir milligöngu foreldra sinna eða lögráðamanna og að njóta lögfræðilegrar aðstoðar eða annarrar viðeigandi aðstoðar við undirbúning og framsetningu á vörn sinni.
- iii) Að fá gert út um mál sitt án tafar af þar til bæru, óháðu og óhlutdrægu yfirvaldi eða dómstól, við réttláta og lögmælda rannsókn, enda sé til staðar lögfræðileg eða önnur viðeigandi aðstoð, svo og foreldrar þess eða lögráðamenn, nema það sé ekki talið barninu fyrir bestu, sérstaklega með tilliti til aldurs eða aðstæðna þess.
- iv) Að verða ekki þróngvað til að bera vitni eða játa á sig sök, að spyrja eða láta spyrja vitni sem leidd eru gegn því, og að vitni þess komi fyrir og séu spurð við sömu aðstæður.
- v) Að ákvörðun um að það hafi brotið gegn refsilögum svo og ráðstafanir sem gerðar eru vegna hennar séu endurskoðaðar af æðra þar til bæru óháðu og óhlutdrægu yfirvaldi eða dómstól samkvæmt lögum.
- vi) Að fá ókeypis aðstoð túlks ef barnið skilur ekki eða talar ekki tungumál það sem notað er.
- vii) Að friðhelgi einkalífs þess sé virt að fullu á öllum stigum málsmeðferðarinnar.

3. Aðildarríki skulu hvetja til þess að settar séu lagareglur, og reglur um málsmeðferð, skipuð stjórnvöld og settar á fót stofnanir sérstaklega fyrir börn sem eru grunuð, ásökuð eða fundin sek um refsilagabrot, og einkum:

- a) Ákveða þann lágmarksaldur, sem börn verða að hafa náð til þess að vera talin sakhaef.
- b) Gera, þegar það á við og þykir henta, ráðstafanir til að fara með mál slíkra barna án þess að leita til dómstóla, enda sé mannréttinda og lögverndar gætt að fullu.

4. Séð skal til þess að grípa megi til ýmiss konar ráðstafana, svo sem umsjónar, leiðsagnar, eftirlits, ráðgjafar, skilorðs, fósturs, fræðslu- og starfsnámsáætlana og annarra valkosta í stað vistunar á stofnunum, til að tryggja að með börn sé farið á þann hátt sem velferð þeirra hæfir og samræmist bæði aðstæðum þeirra og brotinu.

41. gr. Þegar önnur lög eru betri en barnasáttmálinn

Ekkert í samningi þessum skal hafa áhrif á reglur sem stuðla frekar að því að réttindi barnsins komist til framkvæmda og vera kunna í

- a) lögum aðildarríkis, eða
- b) alþjóðalögum sem í gildi eru gagnvart því ríki.

II. hluti.

42. gr. Kynning á meginreglum og ákvæðum barnasáttmálans

Aðildarríki skuldbinda sig til að kynna meginreglur og ákvæði samnings þessa víða með viðeigandi og virkum hætti, jafnt börnum og fullorðnum.

43. gr. Barnaréttarnefndin

1. Til þess að kanna hvernig aðildarríkjum miðar við að koma í framkvæmd þeim skuldbindingum sem þau taka á sig með samningi þessum skal setja á stofn nefnd um réttindi barnsins, er fer með þau verkefni sem hér á eftir segir.
2. Í nefndinni skulu eiga sæti tíu sérfræðingar sem séu vammlausir og viðurkenndir fyrir hæfni á því sviði sem samningur þessi tekur til. Nefndarmenn skulu valdir af aðildarríkjum úr hópi ríkisborgara þeirra og starfa sem einstaklingar, en taka skal tillit til þess að landfræðileg dreifing sé sanngjörn, svo og til helstu réttarkerfa.
3. Nefndarmenn skulu kjörnir leynilegri kosningu af skrá um menn sem aðildarríki hafa tilnefnt. Hvert aðildarríki getur tilnefnt einn mann úr hópi eigin ríkisborgara.
4. Fyrsta kosning nefndarmanna skal fara fram eigi síðar en sex mánuðum eftir að samningur þessi öðlast gildi, og síðan annað hvert ár. Eigi síðar en fjórum mánuðum fyrir hvern kjördag skal aðalframkvæmdastjóri Sameinuðu þjóðanna senda aðildarríkjum bréf, og bjóða þeim að leggja fram tilnefningar sínar innan tveggja mánaða. Skal aðalframkvæmdastjóri síðan gera skrá í stafrófsröð um þá sem tilnefndir hafa verið, þar sem getið sé aðildarríkis þess sem tilnefndi, og leggja hana fyrir aðildarríkin.
5. Kosning skal fara fram á fundum aðildarríkja, sem aðalframkvæmdastjóri kallar saman í aðalstöðvum Sameinuðu þjóðanna. Á fundunum, sem eru lögmætir ef tveir þriðju aðildarríkjanna sækja þá, skulu þeir teljast kosnir til nefndarinnar sem fá flest atkvæði og hreinan meiri hluta atkvæða fulltrúa aðildarríkja sem viðstaddir eru og greiða atkvæði.
6. Kjörtímabil nefndarmanna er fjögur ár. Þá má endurkjósa ef þeir eru tilnefndir að nýju. Kjörtímabil fimm þeirra nefndarmanna sem kosnir eru í fyrstu kosningu rennur út að liðnum tveimur árum, og skal fundarstjóri velja nöfn þeirra með hlutkesti þegar er fyrsta kosning hefur farið fram.

7. Nú deyr nefndarmaður eða segir af sér, eða lýsir því yfir að hann geti ekki lengur sinnt nefndarstörfum af einhverjum öðrum ástæð um, og skal þá aðildarríki það sem tilnefndi hann tilnefna annan nefndarmann úr hópi ríkisborgara sinna er gegni störfum það sem eftir lifir kjörtímabilsins, enda samþykki nefndin það.

8. Nefndin setur sér sjálf starfsreglur.

9. Nefndin kýs embættismenn sína til tveggja ára.

10. Fundir nefndarinnar skulu að jafnaði haldnir í aðalstöðvum Sameinuðu þjóðanna, eða á öðrum hentugum fundarstað að ákvörðun nefndarinnar. Nefndin skal yfirleitt koma saman árlega. Á fundi aðildarríkja að samningi þessum skal ákveðið, og endurmetið ef þörf krefur, hve lengi fundir nefndarinnar skuli standa að áskildu samþykki allsherjarþings Sameinuðu þjóðanna.

11. Aðalframkvæmdastjóri Sameinuðu þjóðanna skal sjá fyrir nauðsynlegu starfsliði og aðstöðu til þess að nefndin geti rækt starf sitt á fullnægjandi hátt samkvæmt samningi þessum.

12. Þeir sem sæti eiga í nefnd þeirri sem stofnuð er samkvæmt samningi þessum skulu, með samþykki allsherjarþingsins, fá þóknun úr sjóðum Sameinuðu þjóðanna, og með þeim skilmálum og skilyrðum sem þingið kann að ákveða.

44. gr. Upplýsingaskylda aðildarríkja gagnvart barnaréttarnefndinni

1. Aðildarríki skuldbinda sig til að láta nefndinni í té fyrir milligöngu aðalframkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna skýrslur um það sem þau hafa gert til að koma í framkvæmd réttindum þeim sem viðurkennend eru í samningi þessum, og um hvernig miðað hefur í beitingu þeirra:
a) innan tveggja ára frá því er samningur þessi hefur öðlast gildi gagnvart aðildarríki því sem í hlut á, b) og síðan á fimm ára fresti.

2. Í skýrslum sem gerðar eru samkvæmt þessari grein skal bent á þá þætti og þau vandkvæði, ef um það er að ræða, sem áhrif kunna að hafa á að hve miklu leyti tekist hefur að fullnægja þeim skuldbindingum sem kveðið er á um í samningi þessum. Í skýrslunum skulu einnig koma fram upplýsingar er nægja til að veita nefndinni gagnera yfirsýn yfir framkvæmd samningsins í viðkomandi landi.

3. Samningsríki, sem lagt hefur fyrir nefndina í upphafi alhliða skýrslu, þarf ekki í síðari skýrslum sínum til nefndarinnar samkvæmt b-lið 1. tölul. Þessarar greinar að endurtaka grundvallarupplýsingar sem veittar hafa verið áður.
4. Nefndin getur óskað frekari upplýsinga frá aðildarríkjum sem skipta máli fyrir framkvæmd samningsins.
5. Nefndin skal fyrir milligöngu efnahags- og félagsmálaráðs leggja skýrslu um störf sín fyrir allsherjarþingið á tveggja ára fresti.
6. Hvert aðildarríki skal sjá um að skýrslur þess séu auðveldlega tiltækar almenningi í landi sínu.

45. gr. Stofnanir Sameinuðu þjóðanna

Til að hlynna að virkri framkvæmd samnings þessa og stuðla að alþjóðlegri samvinnu á gildissviði hans:

- a) Eiga sérstofnanirnar, Barnahjálp Sameinuðu þjóðanna og aðrar stofnanir Sameinuðu þjóðanna rétt á fyrirsvari þegar fjallað er um framkvæmd þeirra reglna samningsins sem skyldur þeirra varða. Nefndin getur boðið sérstofnununum, Barnahjálp Sameinuðu þjóðanna og öðrum þar til hæfum stofnunum að veita sérfræðilega ráðgjöf um framkvæmd samningsins á þeim sviðum sem varða skyldur hverrar stofnunar um sig, eins og hún telur henta. Nefndin getur boðið sérstofnununum, Barnahjálp Sameinuðu þjóðanna og öðrum stofnunum Sameinuðu þjóðanna að leggja fram skýrslur um framkvæmd samningsins á þeim sviðum sem falla innan starfssviðs þeirra.
- b) Skal nefndin eins og hún telur henta senda sérstofnununum, Barnahjálp Sameinuðu þjóðanna og öðrum hæfum stofnunum skýrslur aðilda rríkja þar sem beiðni er borin fram um tæknilega aðstoð eða aðra hjálp, eða þar sem fram kemur að slíks sé þörf, ásamt athugasemdum og tillögum nefndarinnar varðandi slíka beiðni eða ábendingu, ef við á.
- c) Getur nefndin mælst til þess við allsherjarþingið að það fari fram á við aðalframkvæmdastjóra að hann geri fyrir hönd nefndarinnar athuganir á tilgreindum álitaefnum sem varða réttindi barnsins.
- d) Getur nefndin lagt fram tillögur og almenn tilmæli er byggjast á vitneskju sem henni hefur borist samkvæmt 44. og 45. gr. samnings þessa. Slíkar tillögur og almenn tilmæli skulu send hverju því aðildarríki sem málið varðar, og skal allsherjarþinginu skýrt frá þeim og athugasemdir aðildarríkja látnar fylgja, ef um þær er að ræða.

III. hluti. Undirskriftir, fullgilding og breytingar

46. gr.

Samningur þessi skal liggja frammi til undirritunar af hálfu allra ríkja.

47. gr.

Samningur þessi er háður fullgildingu. Fullgildingarskjölum skal koma í vörslu hjá aðalframkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna.

48. gr.

Öllum ríkjum skal heimilt að gerast aðilar að samningi þessum. Aðildarskjölum skal koma í vörslu hjá aðalframkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna.

49. gr.

1. Samningur þessi gengur í gildi á þrítugasta degi eftir að tuttugasta fullgildingar- eða aðildarskjalinu hefur verið komið til vörslu hjá aðalframkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna.
2. Gagnvart sérhverju ríki sem fullgildir samning þennan eða gerist aðili að honum eftir að tuttugasta fullgildingar- eða aðildarskjalinu hefur verið komið í vörslu skal hann öðlast gildi á þrítugasta degi eftir að fullgildingar- eða aðildarskjali þess hefur verið komið í vörslu.

50. gr.

1. Sérhvert aðildarríki má bera fram breytingartillögu og fá hana skráða hjá aðalframkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna. Aðalframkvæmdastjórinn skal síðan senda hana aðildarríkjum, ásamt tilmælum um að þau tilkynni hvort þau séu því hlynnt að haldin verði ráðstefna aðildarríkja til þess að athuga tillögurnar og greiða atkvæði um þær. Ef að minnsta kosti einn þriðji aðildarríkjanna er hlynntur slíkri ráðstefnu innan fjögurra mánaða frá því er tilmælin eru borin fram skal aðalframkvæmdastjórinn boða til hennar á vegum Sameinuðu þjóðanna. Sérhver breytingartillaga, sem samþykkt er af meiri hluta þeirra aðildarríkja sem ráðstefnuna sækja og atkvæði greiða, skal lögð fyrir allsherjarþingið til samþykktar.
2. Breytingartillaga, sem samþykkt er skv. 1. tölul. þessarar greinar, skal öðlast gildi þegar allsherjarþing Sameinuðu þjóðanna hefur samþykkt hana og hún hefur verið staðfest af tveimur þriðju hluta aðildarríkjanna.

3. Þegar breytingartillaga öðlast gildi er hún bindandi fyrir þau aðildarríki sem hafa staðfest hana, en önnur aðildarríki skulu áfram bundin af samningi þessum og fyrri breytingum sem þau hafa samþykkt.

51. gr.

1. Aðalframkvæmdastjóri Sameinuðu þjóðanna skal taka við og framsenda öllum ríkjum texta þeirra fyrirvara sem ríki gera er þau fullgilda samninginn eða gerast aðilar að honum.

2. Ekki er heimilt að gera fyrirvara sem ósamrýmanlegur er markmiðum og tilgangi samnings þessa.

3. Fyrirvara má afturkalla hvenær sem er með tilkynningu um það til aðalframkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna, sem síðan skýrir öllum ríkjum frá því. Tilkynningin öðlast gildi á þeim degi er aðalframkvæmdastjóri tekur við henni.

52. gr.

Aðildarríki getur sagt upp samningi þessum með skriflegri tilkynningu til aðalframkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna. Uppsögn öðlast gildi einu ári eftir að aðalframkvæmdastjóri tekur við tilkynningunni.

53. gr.

Aðalframkvæmdastjóri Sameinuðu þjóðanna er tilnefndur vörluaðili samnings þessa.

54. gr.

Frumrit samnings þessa, en arabískur, enskur, franskur, kínverskur, rússneskur og spánskur texti hans eru jafngildir, skal komið til aðalframkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna til varðveislu.

